Zygmunt Bauman

Kimlik

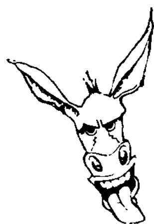

Türkçe Söyleyen: Mesut Hazır

HERETİK

Zygmunt Bauman Kimlik

Heretik Yayınları: 63 – Sosyoloji: 24
ISBN: 978-605-9436-29-8

1. Baskı: Ekim 2017, Ankara

Editör: Levent Ünsaldı
Türkçe Söyleyen: Mesut Hazır
Redaksiyon: Levent Ünsaldı
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr
E-mail: info@heretik.com.tr
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin

Tarcan Matbaacılık Yayın San.
Yahyalar Mahallesi İvedik Caddesi No: 417 Yenimahalle-Ankara
Tel: 0312 384 34 35

Zygmunt Bauman

Kimlik

(Benedotto Vecchi tarafından gerçekleştirilmiş söyleşiler)

Identity: Coversations with Benedetto Vecchi

Türkçe Söyleyen

Mesut Hazır

HERETİK

İçindekiler

Giriş

Benedetto Vecchi

Zygmunt Bauman tüm yazılarında yerleşik inançlarımızı sarsmayı başarıyor ve kimlik konusuyla ilgili bu söyleşi kitabı da bunun dışında değil. Bir ses kayıt cihazıyla yapılmadığı ve mülakatı yapan ile cevap veren hiç yüz yüze gelmediği için bu mülakatlar biraz sıra dışı bir biçimde gerçekleşti. Diyaloglarımızda elektronik posta tercih edildi ve bu da soru cevap akışında parçalı bir ritme sebep oldu. Baş başa olmaktan kaynaklanan zaman baskısının yokluğunda, uzak mesafeli diyalogumuza derinlemesine düşünme için pek çok duraklama, fikirlerimizi netleştirmek için ricada bulunma ve aslında keşfetmeye niyetlenmediğimiz mevzulara sapma gibi haller damgasını vurdu. Bauman'ın her cevabı hayret duygumun artmasına sebep oldu. Sunduğu malzeme arttıkça, önceden umduğumdan çok daha büyük

ve yön bulmak söz konusu olduğunda haritaların işe yaramadığı bir dünyaya adım attığımın daha çok farkına vardım. Zygmunt Bauman diğer sosyologlara ve 'sosyal bilimcilere' benzemediği için bu hiç de şaşırtıcı olmamalı. Zira düşünceleri sürekli imal halinde ve bir olayı tanımlamakla veya 'kavramsallaştırmakla' asla yetinmiyor; daha ziyade araştırmanın başlangıçtaki hedefinden çok uzak gibi görünen toplumsal olgularla veya kamusal değerler sisteminin tezahürleriyle bağ kurmayı ve bu fenomenler ve tezahürler üzerine fikir yürütmeyi amaç ediniyor. İlerleyen sayfalar, onun herhangi bir düşünce okuluna mensubiyetini veya belli bir entelektüel etki altında kalmasını imkânsız kılan düşüncesindeki gezgin ruhu gözler önüne sermek için fazlasıyla yeterli olacaktır.

Zygmunt Bauman çoğunlukla eklektik bir sosyolog olarak tanımlanmaktadır; kendisi de kesinlikle bu tanıma karşı çıkmayacaktır. Bununla birlikte, bir konuyla ilgili olarak getirdiği yöntem, her şeyden öte, araştırma nesnesi ile insan toplumundaki (human society) diğer tezahürler arasındaki sayısız bağı 'ortaya çıkarmayı' amaç ediniyor. Hatta Polonya kökenli bu sosyolog, her duygunun, hayat tarzının ve kolektif davranışın 'aslını' kavramayı hayati buluyor. Bu ancak belli bir olgunun kendisi kadar onun hangi sosyal, kültürel ve siyasi bağlamda var olduğunun incelenmesiyle mümkündür. Dolayısıyla, *Siyaset Arayışı* (1999) kitabındaki kamusal müzakere krizinden *Yasa Koyucular ve Yorumcular: Modernlik, Postmodernlik ve Entelektüeller* (1987) kitabındaki, ilgi çekmeye dayalı bir toplumda entelektüellerin değişen rolüne kadar çeşitlilik gösteren çalışma konularının bulunduğu eserlerinde, düşüncelerindeki gezginci ruh açıkça görülür. Aslında onun zihin dünyası hem inatçı hem titizdir; bugüne bakar ama geçmişine, daha doğrusu geçmişlerine sadakat konusunda da hassastır.

Bu seferki konu kimlik oldu; doğası gereği uçucu ve ikircikli bir konu. Bauman zorluğa göğüs gerdi ve iki işi birden gerçekleştirdi: Güncel toplumsal tartışmaların kimliğe gösterdiği önem ve tutku ışığında modern sosyoloji tarihinde geriye doğru gitti ve eleştirel düşüncenin 'yerleşik metinlerindeki' cevapları yeniden onaylamanın manasız olduğu sonucuna vardı. Akışkan Modernlik (2000) bize, 'toplum içinde yaşamaktan' kaynaklanan keder, acı ve güvensizliğin gerçeğin ve o gerçeğin içinde 'yerleşik' bireylerin sabırlı ve sürekli bir incelemesini gerekli kıldığını gösterir ve her şeyin uçucu olduğu bir dünyayı yansıtır. Kadın ve erkeklerin kendi hayatları için yaptıkları planların değişkenliğini ve güvencesizliğini ortadan kaldırmak ve böylelikle yönelim bozukluğu hissini eski kesinlikler ve yerleşik metinler üzerinden sergileyerek açıklamak için girişilen her çaba, okyanusu bir kovayla boşaltmaya yeltenmek kadar anlamsız olurdu.

Burada sorumluluk ilkesini kamusal hayata dâhil olmanın ilk şartı olarak gören bir entelektüelle karşı karşıyayız. Bir sosyolog için bu, sosyolojiyi diğer bilgi sahalarından 'ayrı' bir disiplin olarak algılamayıp sosyoloji ile felsefe, sosyal psikoloji ve diğer anlatılar arasında canlı bir etkileşim kurmak için analitik bir araç temin etmek anlamına gelir. Dolayısıyla, kitle kültürüne ve yüksek kültüre 'kısa devre yaptırmak' için tutkusunu test ettiği dokümanların önde gelen gazetelerden, reklam sloganlarından ve Soren Kierkegaard'ın Don Giovanni hakkındaki düşüncelerinden yazılar içermesini garip karşılamamalıyız.

Her ne kadar kendi hayatından bahsedilmesini sevmese de, Zygmunt Bauman'ın bir Yahudi ailenin çocuğu olarak 1925 yılında Polonya'da doğduğunu söylemek gerek. İkinci Dünya Savaşı'mn başlarında Sovyetler Birliği'ne kaçmasın-

dan sonra, Kızıl Ordu'nun müttefiki olan Polonya ordusuna katıldı ve Nazizm'e karşı savaştı. *Bauman ile Söyleşiler* (2001) kitabında[1], sosyoloji çalışmalarına ve kariyerine Varşova'ya döndükten sonra başladığını ve ilk hocalarının Polonya dışında pek tanınmayan fakat onun entelektüel hayatının şekillenmesinde büyük yer tutan Stanislaw Ossowski ve Julian Hochfeld olduğunu anlatır. Her şeyden öte, onlar Bauman'a peşin hükümlü ideolojilere başvurmadan 'dünyanın yüzüne bakma' yeteneği kazandırmışlardır. Varşova 'sosyoloji okulunun' önde gelen figürü olmuş Bauman'dan 1950ler ve 1960larda yaşadığı zorlukları anlatmasını isteseniz, çalışmalarına karşı çıkanlara hiçbir düşmanlık beslemeden anlatır. Hatta Avrupa ve Amerika'nın akademik konformizmiyle Polonya'nın güçlüklerle dolu akademik özgürlüğünü kıyaslamak için kendi nükteli hicvini kullanır. 1956'daki Ekim Devrimi'ndeki rolüyle ilgili olarak da aynı derecede mütevazıdır. O yıl Bauman Polonya Birleşmiş İşçiler Partisi'nin öncü rolüne ve ülkenin Moskova'nın vesayeti altında yaşamasına karşı çıkan güçlü reform hareketi içinde yer almıştı. Bu tecrübe Bauman üzerinde belirleyici oldu ve onu Antonio Gramsci'nin çalışmalarının önemli rol oynayacağı, resmi Sovyet Marksist ideolojisi ile olan hesaplaşmasına hazırladı. Sıklıkla yurt dışına seyahat etmeye başladı. Araştırma bursu ile bir yıl London School of Economics'te bulundu ve Avrupa'nın neredeyse tüm büyük üniversitelerinde konferanslara katıldı. Sonra hayatındaki en önemli dönüm noktası olan 1968 yılı geldi. 'Özgürlük, adalet ve eşitlik' sloganıyla tek parti yönetimine son vermeyi talep eden öğrenciler ve üniversite hocaları üzerinde antisemit bir baskı uygulanmaya başladığında, yeni filizlenmeye başlayan Polonya öğrenci hareketini destekleyen Bauman'ın çalışması Komünist Parti tarafından yasaklandı.

1 Editör Notu: Heretik, 2017.

Hocalık yapması yasaklanınca Bauman ölümüne kadarki tüm hayatını geçireceği İngiltere'ye taşındı. Neredeyse tüm kitaplarında, özellikle Modernite ve Holokaust (1989) kitabında, hem duygusal hem de entelektüel anlamda ona çok yakın olan eşi ve hayat arkadaşı Janina'ya sonsuz minnettarlığını dile getirir. Bauman'ın önce 'katı modernlik' sonra da 'akışkan modernlik' ile ilgili düşüncelerinde Janina belki de en önemli entelektüel şahsiyetlerden biridir.

Leeds Üniversitesi'nde hocalık ile geçen İngiltere'deki entelektüel hayatı oldukça verimliydi. Bazı çalışmalarından zaten bahsettim, fakat bütünüyle ele alındığında, Postmodern Etik (1993) isimli kitabının basılmasıyla birlikte Bauman'ın küreselleşme konusuna odaklanmaya başladığı ve bu konuyu sadece iktisadi bakış açısıyla değil, aynı zamanda ve öncelikle gündelik hayata olan etkileriyle ele aldığı gayet açıktır. Avrupa sosyolojisinin duayeni olan Bauman, bu avantajını dünya üzerinde yükselmekte olan karşılıklı bağımlılıkların yarattığı 'yeni dünyayı' incelemek için bir kalkış noktası olarak kullanmıştır. Bu süreç, radikal ve geri döndürülemez bir değişim olan küreselleşmeyle ilgili olarak Bauman'ın büyük koleksiyonunu oluşturan *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (1998), *Cemaat* (2000), *Bireyselleşmiş Toplum* (2001), *Akışkan Modernlik* (2000) ve *Kuşatma Altındaki Toplum* (2002) gibi kitapları doğurmuştur. Bauman küreselleşmeyi devletlerin yapısını, çalışma koşullarını, devletlerarası ilişkileri, kolektif öznelliği, kültürel üretimi, gündelik hayatı ve ben ve öteki arasındaki ilişkileri etkileyen 'büyük dönüşüm' olarak görür. Mülakatlardan oluşan bu kitap, söz konusu resme küçük bir katkı olarak düşünülebilir. Onun kimliğe dair cevaplarından birini yorumlamak açısından, küreselleşmenin ya da daha ziyade 'akışkan modernliğin' önceden kurulmuş bir model üzerinde bir araya getirilebilecek bir yapboz bulmaca ol-

madığını rahatlıkla ileri sürebiliriz. Bilakis küreselleşme, kendine özgü bir anlayışı ve inceleme biçimi olan, çokkültürcülük ya da İslami köktencilik krizinde veya internetin hazır kimliklerin dışavurumunu mümkün kıldığı bir dönemde kendini gösteren bir kimlik oluşum süreci olarak görülmelidir.

Kimlik sorunu aynı zamanda refah devletinin yıkımı ve ona eşlik eden güvencesizlik duygusuyla doğru orantılı gelişir. İşyerindeki güvencesizlik ve kırılganlığın sebep olduğu 'karakter aşınması' da buna eşlik eder. Şartlar demokratik kurumların altını oyacak ve kamusal alanı özelleştirecek şekilde oluşturulur ve durum gitgide herkesin modern dünyada var olan adaletsizlik ve özgürlük eksikliğini gidermeyi hiçbir şekilde becermeksizin kendi doğrularını haykırdığı bir sohbet programına benzer.

Bauman'ın en son çalışmalarında böylesine baskın bir yer tutan 'karakter aşınması', Batı toplumundaki kadın ve erkeklerin davranış, karar alma ve yaşam projelerini şekillendiren derin endişenin adeta en çarpıcı tezahürüdür. Yirminci yüzyılın her türlü dehşetini yaşamış bir entelektüel olarak Bauman -savaş, Yahudilere uygulanan zulüm ve kendisine sadık kalmak için ülkesinden sürgün edilmesi- küreselleşme gibi 'uzun bir dönüşüm'ün olumsal ifadesi ile uzun vadeli olgular arasındaki farkı çok iyi bilmektedir. Toplumsal eğilimleri tanımlamak için 'uzun vadeli bir dönüşümün' belirgin özelliklerini anlamak hayati öneme sahiptir; fakat toplumsal varoluşun uzun vadedeki tezahürlerini kavramsallaştırmak da aynı derecede gereklidir. Belki de Bauman'ın, kimliğin siyasi yönünü koşulsuz olarak kavramsallaştırmaya çabalayanları farklı vesilelerle alaya alması bundandır. Toplumsal, kültürel ve cinsel kimlikleri belirsiz ve geçici kılan bir toplumda, kimlik siyaseti aracılığıyla

akışkan hale geleni 'sıkılaştırmak' için girişilen her türlü çaba eleştirel düşünceyi kaçınılmaz olarak çıkmaza sürükleyecektir. Dolayısıyla Bauman'ınki mütevazı bir bilgeliğe davettir; fakat bu davet kaçınılmaz olarak beklenmedik misafirler tarafından akamete uğratılacaktır; yani geç kapitalist toplumlarda iş hayatında gördüğümüz, şu 'akışkan modernliğe' uyum stratejileri tarafından. Bu nedenle kimlik tartışması, hazır biyografilere bir cevher katmak ve şekil vermek için aşırı kayıtsızlıkla kullanılan, toplumsal açıdan vazgeçilmez bir gelenektir. Georg Simmel'in meşhur ifadelerini kullanacak olursak, kimlikten söz etmemizin sebebi, yıllar boyu modern toplumun üzerine inşa edildiği zemini oluşturan kurumların yıkılmış olmasıdır.

Cemaat isimli kitabında Zygmunt Bauman, geç kapitalist toplumun meydana getirdiği yeni toplumsal bağların sebep olduğu müphemliği incelemiştir. Bu bağlar korumacı talepleri yeniden gündeme getirip, kim olursa olsun 'dışarıdakileri' uzakta tutan sınır ve engelleri yaratmış tanıdık ve kısıtlı dünyaya geri dönüş arzularına da alan açabilir. Fakat aynı zamanda cemaat, Amerika'da eritme potasının hâlihazırda yaşadığı krizde açık bir biçimde görebileceğimiz gibi, küreselleşmenin dünya çapındaki etkilerine kıyasla sığınak sağlar. Bunu inkâr etmek en az ona boyun eğmek kadar tehlikelidir. Aynı şeyin kimlik siyaseti için de geçerli olduğunu düşünüyorum. Bauman'ın küresel elitlerin gösterişli kozmopolitliği ile baştan çıkarıcı hareketliliğine ve bu durumun yerel boyuttan çıkamayanların sefaletiyle nasıl tezat teşkil ettiğine sıklıkla dikkat çektiği bilinir. Dolayısıyla kimlik siyaseti, küreselleşme tarafından marjinalleştirilenlerin dilini konuşur. Fakat postkolonyalizm çalışmaları yürüten pek çok kimse, kimliğin kaynağı olarak, kişinin kendini yeniden tanımlamasının ve kendi tarihini tekrar tekrar icat etmesinin devam eden süreci ola-

rak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tam da kimliğin müphemliğini fark ettiğimiz aşamadır: Yani 'akışkan modernlik' ile tam uyum içinde bir geçmişe özlem. Küreselleşmenin gezegen çapındaki etkilerini ters çevirip onları olumlu yönde kullanma imkânı yaratan tam da budur. Bu faaliyeti 'düşüncenin iyimserliği ve iradenin kötümserliği' şeklinde tanımlayanlar gerçekten yanılmış olmayacaklardır. 'Katı modernliğin' toplumsal bağlarının parçalanmasıyla birlikte toplumsal özgürleşmeye sebep olacak bir senaryonun belirmesi mümkündür.

Avrupa'nın devasa sosyoloji geleneğinin köklerine sadık olan Bauman, bu tarz beyanlarda bulunmanın içerdiği risklerin altını çizer. Yine de bu üstlenilmesi gereken bir risktir; özellikle de tam olarak ne olduğuna dair kendisini hizaya çekmesi gereken kimlik meselesi açısından. Evet, bu toplumsal bakımdan lüzumlu bir gelenektir. Yoksa kimlik siyasetinin dünya sahnesinde baskın hale gelmesi katidir ve bu tehlikeye dair pek çok uyarı işaretine zaten şahit olmaktayız. En nihayetinde muhtelif dini köktencilikler, kimliğin kinik büyücü çırakları marifetiyle siyaset ile yer değiştirmesinden başka bir şey değildir. Bu yer değiştirmenin altında yatan aldatmacayı, köprüyü ancak kimlik için her zaman söz konusu olan bireysel boyutta ve fakat toplumsal gelenek düzeyinde kodlayarak yeniden inşa edersek su yüzüne çıkarabiliriz. Asıl meselenin bu olduğuna inanıyorum.

Kimliğin müphemliği hangi çalışma sahasında test edilirse edilsin, onun toplumsal varoluşa dayattığı iki zıt kutbu algılamak hayati öneme sahiptir: İstibdat ve hürriyet. Bu gizemli döngünün kırılması gerekiyor. Bauman haklı olarak, hakikatin sadece *agora*da dile getirilebileceği kanaatine sahiptir. O agora ki, müphemlik taraftarlığının (obscurantism) peçesini sıyırarak söz konusu müphemliğin ki-

şinin kendi sorumluluğunu tecrübe etmesine engel olan bir yere dönüşmesinin önüne geçer. Mahremiyetini korumaya böylesine düşkün olan bu mülayim adamın sürekli olarak herkesten yüksek sesle konuşmasını istemesi çelişkili görünebilir; fakat bu, kamusal tartışmanın tatsız anlaşmazlıkları tetikleyeceği görüldüğünde bile kabul edilmesi gereken bir davettir. Bu, alışageldiğimiz TV sohbet programlarındaki sonu gelmez ve değişmez kamusal boş lakırdıların tam zıttı bir şey olacaktır. *Agora*, kamusal alanın günümüzdeki denetimsiz özelleştirilmesi gibi konularda yüksek sesle konuşulabilecek ayrıcalıklı mekândır ve Bauman'ı bu 'akışkan modern' dönem boyunca cari olan zeitgeist'ın (zamanın ruhu) en sağduyulu ve şüpheci eleştirmenlerinden biri haline getiren, agoraya yüklediği bu merkezi roldür.

Kimlik

Prag'taki Charles Üniversitesinin eski bir geleneğine göre, fahri doktora alan kişinin ödül töreni boyunca ait olduğu ülkenin ulusal marşı çalınır. Benim bu şekilde onurlandırılma sıram geldiğinde, İngiliz ulusal marşı ile Polonya ulusal marşı arasında bir tercih yapmam istendi ve ben bir cevap bulmakta zorlandım.

İngiltere benim tercihim olan ülkeydi ve hocalık hakkım elimden alındığı için artık doğduğum ülke olan Polonya'da kalamayınca üniversite hocalığı teklifi yoluyla benim de kendisi tarafından tercih edildiğim ülke idi. Fakat orada bir göçmen, yeni biri idim -kısa zaman önce yabancı bir ülkeden gelmiş bir mülteci, bir yabancı idim-. O gün bugündür bir İngiliz vatandaşıyım; fakat bir kez nevzuhur olduğunuzda, yeni gelen olmaktan tam anlamıyla kurtulabilir misiniz? Bir İngiliz'e dönüşmek niyetinde değildim; gerek öğrencilerimin gerekse meslektaşlarımın başından beri benim bir yabancı, daha doğrusu bir Polonyalı olduğumdan en ufak bir şüphesi yoktu. Gizli 'centilmenlik anlaşması'

ilişkilerimizin bozulmasını önlüyordu -hatta tam aksine onları dürüst, yumuşak ve genel anlamda güler yüzlü ve arkadaş canlısı yapıyordu-. Bu durumda acaba Polonya ulusal marşı mı çalınmalıydı? Fakat bu da yanlış bir gerekçeyle hareket etmek olurdu: Prag'taki törenden otuz küsur yıl önce Polonya vatandaşlığından çıkarılmıştım. Dışlanmam resmi idi; 'içeriyi' 'dışarıdan', ait olanları ait olmayanlardan ayırmakla yetkilendirilmiş bir iktidar tarafından başlatılıp onaylanmıştı -dolayısıyla Polonya ulusal marşı artık benim hakkım değildi-.

Hayat boyu yoldaşım ve kendini tanımlama denemeleri ve tuzakları karşısında bana pek çok düşünceyi ilham eden kişi olan Janina (o her şeyden önce *Aidiyet Rüyası* isimli kitabın yazarıydı) çözümü buldu: Neden Avrupa marşı olmasın? Gerçekten, neden olmasındı? Avrupalılık, ömrüm boyunca olduğum şeydi -Avrupa'da doğmuş, Avrupa'da yaşamakta, Avrupa'da çalışmakta, Avrupai düşünmekte, kendimi Avrupalı hissetmekteydim ve en azından o an için 'Avrupa pasaportu' verme ya da reddetme otoritesine sahip bir Avrupa pasaport ofisi yoktu-; dolayısıyla kendimizi Avrupalı olarak nitelememizi onaylayacak ya da reddedecek bir merci de yoktu.

Avrupa marşının çalınmasını istememiz aynı zamanda hem 'kapsayıcı' hem de 'dışlayıcı' idi. Kimliğimin her iki alternatif referans noktasını kucaklayan bir varoluşa gönderme yapıyordu; fakat aynı zamanda, daha az ilgili ya da ilgisiz bir biçimde aralarındaki farkı ve muhtemel bir 'kimlik bölünmesini' yok sayıyordu. Kimliğin uyruk bakımından tanımlandığı bir gündemden uzaklaşıyordu -bana yasaklanmış ve ulaşılmaz kılınmış kimlik biçiminden yani-. Avrupa marşının dokunaklı dizeleri yardıma koştu: *Alle Menschen Werden Bruder* (Tüm insanlar kardeştir)...

'Kardeşlik' imgesi, çemberin karelenmesini simgeliyordu: farklı fakat aynı, ayrı fakat ayrılamaz, bağımsız fakat birleşmiş.

Hayatımdan bu küçük kesiti kısacık bir özette 'kimliği' büyük kaygıların ve şiddetli ihtilafların konusu haline getirme eğilimine sahip can sıkıcı ikilemlerin ve rahatsız edici tercihlerin çoğunu içerdiği için anlatıyorum. Kimlik arayanlar istisnasız biçimde iç karartıcı 'çemberi kareleme' göreviyle yüzleşirler: Bildiğiniz gibi bu genel ifade, 'gerçek zamanda' hiçbir şekilde tamamlanamayan fakat tüm zamanların sonunda, yani sonsuzlukta tamamlanması beklenen görevleri ima eder.

İki tür 'cemaat' (kimliklerin kendilerini tanımlayan varlıklar olarak göndermede bulundukları şey) olduğunu söylemek yaygın bir yaklaşımdır: Üyelerinin 'kopmaz bağlarla birlikte yaşadığı' (Siegfried Kracauer'in formülüne göre) hayat ve kader cemaatleri ve 'tamamen fikirlerle ve çeşitli ilkelerle bir araya getirilmiş' cemaatler.[2] İki tür cemaatten birincisi, giderek artan sayıda çağdaşım için de söz konusu olduğu ve olacağı gibi, benden esirgenmiştir. Esirgenmeseydi, sizin aklınıza bana kimliğim hakkında soru sormak gelmezdi; siz sorsanız bile, ben sizin nasıl bir cevap beklediğinizi bilemezdim. Kimlik meselesi, ancak ikinci kategorideki 'cemaatlere' maruz kalındığında ortaya çıkar ve bu, sırf kişinin günümüz çok renkli ve çokkültürlü dünyasında maruz kaldığı 'fikirler yoluyla bir araya getirilmiş cemaatlerini' akla getiren ve bir arada tutan birden fazla fikir söz konusu olduğu için gerçekleşir. 'İnananlar cemaatlerini' kendi etrafında şekillendiren bu tip pek çok fikir ve ilkenin varlığı nedeniyledir ki, kişi karşılaştırma yapmak, tercihlerde bulunmak, bunları sık sık yapmak, başka bir vesileyle

2 Bakınız: Siegfried Kracauer, *Ornament der Masse* (Suhrkamp, 1963).

zaten yapılmış bir tercihi gözden geçirmek, çelişkili ve çoğunlukla da uyumsuz talepleri uzlaştırmak zorunda kalır. Yahudi asıllı büyük Leh şair Julian Tuwim, Polonya'daki Yahudi düşmanlarından diğer tüm ülkelerdeki Yahudi düşmanlarından daha fazla nefret ettiğini belirtmesiyle tanınır ve bu, onun Lehliğinin en büyük kanıtıdır. (Benim Yahudiliğimin de bana halen başka ülkelerin mezaliminden daha fazla acı veren İsrail'de yaşadığım adaletsizlikler sayesinde onaylandığını düşünüyorum.) Kişi zamanla 'aidiyet' ve 'kimliğin' alınyazısı olmadığının, ömür boyu garanti sağlamadığının, fazlasıyla müzakereye açık ve vazgeçilebilir şeyler olduğunun farkına varır; kendi kararlarının, attığı adımların, eyleme biçiminin -ve tüm bunları sabitleyecek kararlılığın- hem aidiyet hem de kimlik için hayati faktörler olduğunu fark eder. Başka bir deyişle, 'aidiyet' alternatifsiz bir koşul olarak kaderleri kaldığı sürece 'bir kimliğe sahip olma' düşüncesi söz konusu olmayacaktır. İnsanlar böyle bir fikri sadece bir görev biçiminde, bir seferlik meşgaleden ziyade tekrar tekrar gerçekleştirilecek bir görev biçiminde akıllarında tutmaya başlayacaklardır.

Polonyalılığımın kamusal olarak şüpheli hale getirildiği 1968 Martındaki acımasız uyanışımdan önce, 'kimliğim' meselesine, en azından onun ulusal boyutuna dikkat ettiğimi hatırlamıyorum. O zamana kadar, başka bir hisse kapılmaksızın, hiçbir hesap ya da vicdan muhasebesi yapmaksızın, vakti geldiğinde Varşova Üniversitesi'nden emekli olacağımı ve yine vakti geldiğinde Varşova mezarlıklarından birine gömüleceğimi beklediğimi zannediyorum. Fakat 1968 Martından bu yana etrafımdaki herkes tarafından kendimi tanımlamam bekleniyor ve düşünülmüş, dikkatlice dengelenmiş ve hevesle tartışılmış bir kimlik görüşüne sahip olmam isteniyor. Neden? Bir kere hareketli hale gelip her nereye gidecek olursam olayım 'doğal habitatımdan'

koparıldığım için, onların deyimiyle yüzde yüz uyumlu olduğum hiçbir yer yoktu. Her nerede olursam olayım, bazen hafif bazen bariz biçimde 'yersiz yurtsuz' idim.

Mesele öyle bir hal aldı ki, 'kimliğim' başlığı altında toplanan yığınla problemin içinde uyruğa ayrı bir önem atfedildi. Bu duyguyu, hızla küreselleşen dünyanın kendileri için hızla ters yüz olduğu milyonlarca mülteci ve göçmen ile fazlasıyla paylaşıyorum. Fakat bir kimlik bulmak tek boyutlu bir sorun olmayıp çok boyutlu bir sorundur ve pratik anlamda çok daha fazla sayıda insanla, 'akışkan modern' dönemin tüm kadın ve erkekleriyle paylaştığım bir özelliktir.

Benim biyografik özelliklerim bugünlerde oldukça yaygın olan ve gittikçe evrenselleşme eğilimi gösteren koşulları biraz dramatize etti ve tam anlamıyla görünür kıldı. İçinde yaşadığımız akışkan modern zamanlarda bireysel hayatlarımız zayıf bağları olan epizodlar silsilesine dönüşürken çevremizdeki dünya da kötü koordine edilmiş fragmanlara ayrılmıştır. Çok azımız hakiki ya da farazi, iyi bütünleşmiş ya da kısa ömürlü birden fazla 'fikirler ve ilkeler cemaati' arasındaki geçişten kaçınabilir; bu yüzden çoğumuz (Paul Ricoeur'ın kavramını kullanacak olursak) *la mêmeté* (kimliğimizin zaman içindeki tutarlılığı ve sürekliliği) meselesini çözümlemekte zorluk yaşarız. Pek azımız bir seferde sadece tek bir 'fikirler ve ilkeler cemaatine' maruz kalırız ve bu yüzden çoğumuz l'ipséité (bizi kişiler olarak ayıran şeylerin insicamı) konusunda benzer sorunlar yaşarız. Kendisiyle büyük ölçüde aynı hayat badirelerini paylaştığımız meslektaşım ve arkadaşım Agnes Heller bir keresinde, kadın, Macar, Yahudi, Amerikalı ve filozof olarak bir kişi için çok fazla sayılabilecek kimlik sayısının altında ezildiğini söylemişti. Hatta bu listeyi rahatlıkla uzatabilirdi fakat say-

dığı referans çerçeveleri, görevin korkunç karmaşıklığını sergilemesi bakımından yeterince fazlaydı.

Her yerde tamamen ya da kısmen 'yersiz yurtsuz' olmak ve tam olarak hiçbir yerde olmamak (bu, nitelikten de sorumluluktan da uzak olmaktır; kişinin kendini 'çıkıntı' hissettiği veya başkalarınca saçma görünen bazı veçhelerden uzak olmaktır) üzücü, hatta bazen baş ağrıtıcı bir tecrübe olabilir. Her zaman açıklanacak, özür dilenecek, saklanacak bir şey ya da tam aksine cesurca izhar edilecek, müzakere edilecek, uğrunda çaba harcanacak ya da pazarlık edilecek bir şey vardır; yumuşatılacak ya da geçiştirilecek ya da tam aksine daha dikkat çekici ve görünür hale getirilecek farklılıklar vardır. Kimlikler havada salınıp durur; bazılarını kişi kendisi seçerken diğerleri etraftakiler tarafından şişirilip fırlatılır ve kişi birincileri ikincilere karşı korumak için sürekli uyanık olmak zorundadır; yüksek miktarda yanlış anlaşılma ihtimali vardır ve müzakereden geriye sonsuz bir denge oyunu kalır. Kişi böylesine müphem koşullarla başa çıkmak için ihtiyaç duyulan zorlu becerileri ne kadar çok geliştirir ve onlara hâkim olursa, keskin uçlar o kadar körelir ve o kadar az acı verir; güçlükler bunaltıcı ve bezdirici olmaktan çıkar. Kişi kendini her yerde *chez soi*, yani 'evinde' hissetmeye bile başlayabilir -fakat kişinin ödemesi gereken bedel, artık hiçbir yerin kendisi için gerçekten ve tam anlamıyla yuva olamayacağını kabullenmektir-.

Kişi tüm bu rahatsızlıklara içerleyip (umuda karşı umutla), aidiyet rüyasıyla bir kurtuluş ya da fasıla arayabilir. Fakat kişi zorunlu kaderinden bir uğraş, bir misyon veya bilinçli olarak tercih ettiği bir mukadderat da inşa edebilir. Böylesi bir kararın, bu kararı alıp böylesi zor bir görevi tamamlayanlara getireceği daha pek çok fayda ve muhtemel faydalar sayesinde bu insanların çevrelerindeki insanlara sunabilecekleri pek çok iyilik vardır.

Ludwig Wittgenstein, felsefi problemlerin en iyi çözümleneceği yerlerin demiryolu istasyonları olduğunu mükemmelen dile getirmiştir (havaalanlarına dair doğrudan tecrübesi olmadığını unutmayalım). İspanyolca yazan seçkin yazarlar silsilesi içinde çok önemli bir yer tutan ve Paris ile Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadıktan sonra Fas'a yerleşmiş olan Juan Goytisolo, hayat tecrübelerini şu gözlemde özetlemiştir: "İlişkideki yakınlık ile mesafedeki uzaklık imtiyazlı bir durum oluşturur. Her ikisi de gereklidir." Akışkan modern çağımızın en büyük filozoflarından biri olan Jacques Derrida, henüz 12 yaşında bir Yahudi çocuk iken Vichy hükümeti tarafından yerel Fransız okulundan atıldığı andan itibaren sürekli sürgün hayatı yaşadı ve herkesin kabul ettiği gibi, etkileyici felsefi 'yuvasını' 'kültürlerin kesişme noktasında' inşa etti. En zeki ve basiretli kültür eleştirmenlerinden biri olan George Steiner; Samuel Beckett, Jórge Luis Borges ve Vlademir Nabokov'u en büyük çağdaş yazarlar olarak nitelemiştir; normalde birbirinden tamamen farklı bu üç yazarı bir arada sayıp başkalarının üstünde görmesine sebep olan şey, onların pek çok farklı dilbilimsel evrende kolayca gezinmeleriydi. Bu sürekli sınırlar arası geçiş onlara, görünürde zamandan münezzeh ve boyun eğmez olan öğretilerin heybetli ve cesametli ön yüzlerinin arkasındaki beşeri yaratıcılık ve ustalığı görme imkânı sağlamıştır. Aynı zamanda onlara kültürel yaratım sürecine bilinçli olarak katılmak için gerekli olan cesareti verip namütenahi enginliklerin alâmetifarikası olan risklere ve beklenmedik tehlikelere karşı bir farkındalık sağlamıştır.

Kendisinden diğer tüm sosyologlara kıyasla daha fazla şey öğrendiğim (ve tahminim o ki sonsuza kadar da öyle kalacak) ve sosyoloji yapma biçimi benim için nihai ideal olan (ne yazık ki ulaşılmaz bir hedef) Georg Simmel ile ilgili olarak Kracauer çok doğru biçimde şu gözlemde bu-

lunmuştur: "Simmel'in yaşam boyu yürüttüğü çalışmalara yön veren esas amaçlardan biri, çalışmalarının yanlnız kendisi-için-varlık halindeki her türlü *geistige* (manevi ve entelektüel) olgusunu reddedip bu çalışmaların nasıl da hayatın daha geniş bağlamı içinde gömülü olduğunu göstermektir." Simmel'in vizyonunun, dünyasının ve kendisinin o dünyadaki yerine dair anlayışının merkezinde her zaman, kültürün taşıyıcısı ve olgunlaşmış bir *geistige* (zihinsel) varlık olarak görülen, öz benliğinin sahip olduğu güçlerin tam kontrolünde hareket edip değerlendirmelerde bulunan ve kendi hemcinslerine kolektif eylem ve hisler yoluyla bağlı olan insan ferdi bulunur. Kimliğimi beyan etmem için beni kışkırtmaya devam ederseniz (yani 'koyutlanmış benliğim', ulaşmaya çalıştığım ufuk ve kendisi sayesinde hareketlerimi değerlendirdiğim, sansürlediğim ve düzelttiğim şey), ulaşabileceğiniz son noktaya ve beni daha fazla ittiremeyeceğiniz sınıra ulaşırsınız. Gelebileceğim en ileri nokta burasıdır...

BENEDETTO VECCHİ: ***Sosyolojik tahayyül içinde kimlik her zaman oldukça uçucu ve yanıltıcı, büyük ölçüde apriori, yani önceden mevcut bir gerçekliktir. Örneğin Emile Durkheim sosyolojisinde kolektif kimlikler her zaman geçmişten beslenirler ve arka planda var olmaya devam ederler; fakat en meşhur kitabı Toplumsal İşbölümü'nde işbölümünün çelişkili bir kavram olduğuna şüphe yok. Bir yandan toplumsal bağları riske atarken diğer yandan yeni bir toplumsal düzenin oluşmasına vesile olan dönüşümde istikrar faktörü olarak işlev görüyor. Ne var ki bu analitik çerçevede kimliğin önceden tanımlanmış bir faktör olarak değil de bir amaç veya hedef olarak düşünülmesi gerekir. Sizin bu konudaki fikriniz nedir?***

Benim düşüncem de sizinkiyle aynı. Evet, gerçekten de 'kimlik' bize keşfedilmesi gereken bir şey olarak değil de, tamamıyla icat edilmesi gereken, bir çabanın hedefi, 'bir amaç', kişinin en baştan inşa etmesi gereken veya alternatif teklifler arasından seçip sonra uğrunda mücadele edip ardından ancak daha da fazla çaba ile koruyacağı bir şey olarak yansıtılıyor. Oysa mücadelenin zaferle sonuçlanması için, kimliğin statüsündeki ebedi tamamlanmamışlık ve istikrarsızlık gerçeğinin bastırılmaya ve yoğun bir emekle örtbas edilmeye ihtiyacı vardır; ki kimlik buna da meyillidir.

Bugün söz konusu gerçeğin saklanması, modern çağın başlangıcında olduğundan daha zordur. Onu örtbas etmeye en kararlı olan failler zamanla ilgilerini yitirdiler ve savaş meydanından çekiliyorlar. Biz kadın ve erkeklere hep birlikte değil de tek tek veya ayrı ayrı kimlik bulma veya inşa etme görevini terk etmekten memnuniyet duyuyorlar. Kimliğin kırılganlığı ve daimi geçicilik statüsü artık gizlenemez. Sır ayan olmuştur. Fakat bu yeni ve oldukça yakın tarihli bir gelişmedir.

Dolayısıyla sosyolojinin kurucu babalarıyla ilgili olarak, örneğin Weber veya Durkheim hatta Simmel ile ilgili olarak, bizim ortak farkındalık alanımıza dâhil olmuş ve onların ölümünden çok sonra oraya yerleşmiş bir konuda, nasıl ve ne düşüneceğimize dair bizi bilgilendirmek anlamında kimin en uzak görüşlü olduğunu ve diğer tüm sosyologlara nazaran zamanının çok ilerisine gittiğini sormanın adil olup olmadığından emin değilim. Onların hepsi, kendi zamanlarının kadın ve erkeklerinin sorunları, endişeleri ve sıkıntılarıyla ilgili meselelerle meşgullerdi (bu meşguliyetin derinliği, içtenliği ve adanmışlığı onların gerçek büyüklüğü olup, geleceğin sosyolojisi için de en büyük mirastı). 'Kim-

lik' bu meseleler içinde mühim bir yere sahip değildi. Şayet her ne olursa olsun kendi dönemlerinin büyük sorunlarına yönelmiş olan nazarlarını kendilerinden yüz yıl sonra doğacak olan bizim toplumumuza yöneltecek olsalardı, 'kimlik probleminin' sadece ortak bilinçte değil eğitimli kesimin tartışmalarında da aniden merkezi yer edinmiş en merak uyandıran sosyolojik sorun olduğunu fark ederlerdi.

Otuz kırk yıl öncesine kadar 'kimliğin' sosyolojik düşüncede merkezi bir yere sahip olmayıp felsefi düşüncenin nesnesi olarak kaldığını hatırlayacak olursak, bu konunun sosyoloji için gerçekten bir sorun ve güçlük olduğunu daha iyi anlarız. Günümüzde 'kimlik' halkın en önemli gündemi, herkesin zihninde ve dilindeki acil çözüm bekleyen konudur. Onunla karşılaşacak kadar uzun yaşamış olsalardı, sosyolojinin kurucu babalarının dikkatini çekecek olan şey, kimliğin kendisinden ziyade ona karşı gelişen bu ani ilgi olurdu. Muhtemelen Martin Heidegger'den hareketle bir ipucuna ulaşırlardı (fakat bu ipucu sunulduğunda bile çoktan bu dünyadan göçmüşlerdi): Şeyler ancak ortadan kaybolduklarında, işe yaramaz hale geldiklerinde, saçma sapan davranmaya başladıklarında veya bize hayal kırıklığı yaşattıklarında onların farkına varma, onları araştırmamızın odağına koyma ya da tefekkür dünyamıza katma eğilimindeyiz.

Doğduğum ülke olan Polonya'da, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesinden hemen önce bir nüfus sayımı gerçekleştirilmişti. Polonya o zamanlar çok-etnikli bir toplumdu. Ülkenin belli bölgeleri etnik grupların, dini inançların, geleneklerin ve dillerin tuhaf bir karışımından ibaretti. Bu karışımı cebri dönüşüm ve asimilasyon marifetiyle yeniden işleyerek, mesela Fransız modelinin aynısı veya neredeyse aynısı bir ulusa çevirmek belki de Leh siyasi elitleri tarafın-

dan büyük azimle kovalanan bir hedefti. Ancak bu, bırakın herhangi bir yerde tamamlanmaya yüz tutmuş bir proje olmayı, hiçbir şekilde evrensel kabul görmüş ya da tutarlı biçimde izlenmekte olan bir hedef değildi.

Modern bir devlette yaşayan herkesin bekleyeceği üzere, Polonya'daki nüfus sayım görevlileri de herkesin ait olduğu bir ulusun var olması gerektiği ön kabulüyle yetiştirilmişler ve Polonya Devleti sınırları içinde yaşayan herkesten, kendilerini ulusal bakımdan nasıl tanımladıklarına dair bilgi toplamakla görevlendirilmişlerdi (bugün olsa, kişinin 'ulusal ya da etnik kimliği' derdik). Görevliler yaklaşık bir milyon vakada başarısız oldular; çünkü o insanlar 'ulusun' ne olduğunu ve 'bir uyruğa sahip olmanın' ne anlama geldiğini kavrayamamışlardı. 'Uyruğun' anlamını açıklamak için girişilen devasa çabalarla birleşmiş para cezası tehditlerinden oluşan baskıya rağmen, inatla kendileri için anlam ifade eden belli cevaplara takılıp kaldılar: 'Biz yerliyiz', 'biz bu yerdeniz', 'buralıyız', 'buraya aidiz'. Nüfus sayımının yöneticileri sonunda pes etmek zorunda kaldılar ve resmi uluslar listesine 'yerli' şıkkını eklediler.

Polonya bu konuda kesinlikle tek örnek değildi; kayıtlara geçen son örnek de olmayacaktır. Polonya'daki nüfus sayımından sadece birkaç yıl sonra Fransa'da yapılan bir araştırma, iki yüz yıla uzanan sıkı bir ulus inşasının ardından bile çoğu Fransız taşra halkı için 'le pays'nin (ülke) üç aşağı beş yukarı yirmi kilometre çapında bir alan anlamına geldiğini gösterdi. Philippe Robert'ın kısa süre önce dikkat çektiği gibi, 'insan toplumları tarihinin büyük bölümünde sosyal ilişkiler kesinlikle yöresel düzlemle sınırlı kaldı.'[3] Mesela on sekizinci yüzyılda Paris'ten Marsilya'ya seyahat

3 'Une généalogie de l'insécurité contemporaine', interview with Philippe Robert, *Esprit* (Dec. 2002), ss. 35-58.

etmenin Roma İmparatorluğu dönemindekiyle aynı zamanı aldığını hatırlayalım. İnsanların büyük çoğunluğu için insan birlikteliğinin en üst 'toplamı' olan 'toplum' (elbette bu kavramlarla düşünmüşlerse), doğrudan komşuluğa denk idi. Robert, o dönemler için, 'insanların karşılıklı tanışıklığına dayalı bir toplumdan söz edebileceğini' ileri sürer. Beşikten mezara devam eden bu yakınlık ağının içinde her bireyin yeri, müzakere edilmesi şöyle dursun, üzerinde düşünülmeyecek kadar aşikâr idi. Bu tür meselelerde yaşanacak herhangi bir belirsizlik (kendi yerel cemaatlerinde rızık bulamayan nispeten sayıca az 'sahipsiz insanların' aynı derecede sahipsiz yollara koyulmaları örneğinde olduğu gibi) sıra dışı bir hadise ve küçük bir endişe sebebi olup, Batı tarihindeki ilk polis gücü ve bir araya getirilmiş müfrezelerden müteşekkil bir teşkilat olan *marechaussée*'nin[4] görev sahası dâhilinde alınan *ad-hoc* tedbirlerle kolayca ilgilenilip halllediliyordu. Komşuluk ilişkilerinin tutucu gücündeki azalma ve çözülmeye ulaşım devrimi eşlik etti ve bu ikisi kimliğin bir *problem* ve daha da önemlisi bir *görev* olarak doğmasına sebep olan zemini hazırladı. Sınırlar, insan birlikteliğinin çekirdek alanlarını işgal ederek hızla genişledi. Açık bir cevap söz konusu olmadığından, ansızın kimlik sorusunun sorulması lazım geldi.

Yeni doğan ve artık yerleşik ve sıkıca örülmüş 'karşılıklı aşinalığa dayalı toplumlar' tarafından kendiliğinden yeniden üretilmeyen bir düzen yaratma ihtiyacıyla karşılaşan modern devlet, bu soruyu yanında getirmek suretiyle onu yeni ve alışılmadık meşruiyet taleplerine zemin oluşturmak için etkin biçimde kullandı.

4 Türkçe Söyleyen Notu [T.S.N.]: 1789 devrimi öncesi Fransa'sında, özellikle kırsalda asayişi sağlamakla yükümlü askeri teşkilat. Sonrasında yerini jandarma teşkilatına bırakmıştır.

'Kimlik probleminin' hızla yayılmasına bakılarak, *marechaussée* tarafından uygulanıp test edilenlere benzeyen ve düzen gözeten emek biçimlerinin paralel genişlemesini sağlamak yoluyla söz konusu problemle en iyi şekilde başa çıkılacağını farz etmek doğal görünüyordu. Giorgio Agamben'in gözlemlediği gibi, ulus devlet, 'doğumunu' 'kendi egemenliğinin temeli' sayan bir devlettir. Agamben, iki an arasında hiçbir farklılık belirmesin diye *doğumun* (*nascita*) varlık sahnesine ansızın *ulus* biçiminde çıkmasının 'burada içkin olan kurgu' olduğuna dikkat çeker.[5] Polonya'daki nüfus yoklamasının talihsiz muhatapları, bu kurguda apaçık olan 'meselenin aslını' kavramakta başarısız oldular. İnsanların bir 'ulusal kimliğinin' olması gerektiğini ve kendilerine hangi uyruktan olduklarının sorulabileceğini duyduklarında şaşırdılar.

Onlar kesinlikle kalın kafalı veya hayal gücü kıt insanlar değillerdi. Buna karşın, 'kimsin' sorusunun sorulması, insanı bir an için de olsa başka biri olabileceğine inanmaya sürükler. Bu ancak bir seçeneğiniz olduğunda, neyi seçtiğiniz size bağlı olduğunda, bir şey yapmanız gerektiğinde, yani tercihin 'gerçek' olması ve bunun sizin tercihiniz olması durumunda yaşanan bir duygudur. Fakat bu, 'başka kimlik' gibi belli belirsiz (hatta düşünülemez) bir şeyi aramak, keşfetmek ya da icat etmek şöyle dursun, yaşadığı yerden uzaklaşmayı düşünecek şansı bile olmamış, özellikle uzak köylerde ve orman içlerinde yaşayan sakinler için söz konusu değildir. Onların dünyada-olma-biçimi, 'kimlik meselesinin' hayatın başka yolları (dilbilimsel kullanımın bizi 'modern' demeye sürüklediği yollar) tarafından açık hale getirilmiş anlamını soyup ortaya çıkarmıştır.

5 Giorgio Agamben, Means without Ends, trans. Vincenzo Binetti and Cesare Casarino (University of Minnesota Pres, 2000), s. 21.

Jorge Luis Borges, saldırıya uğramış 'yerel halkın' hali pürmelâlini 'başkalarına yasaklanmayıp onlara yasaklanmış' şeyleri yapmakla görevlendirilmiş insanlara örnek olarak tarif ederdi -Aristo'yu Arapçaya çevirmeye giriştiğinde İbn Rüşd'ün başına geldiği gibi... 'İslam çerçevesi içine sıkışıp kaldığı' ve böylelikle 'tiyatronun ne olduğunu hiç sorgulamadan oyunun ne olduğunu hayal etmeye çalıştığı için' İbn Rüşd'ün '*trajedi*nin ve *komedi*nin anlamını bilmesi hiçbir zaman mümkün değildi'.[6]

Genel anlamda 'kimlik', özel anlamda 'ulusal kimlik' fikri insanlık deneyiminde 'doğal yollarla' döllenmemiş, tabii biçimde kuluçkaya yatırılmamıştır. Aynı şekilde, 'hayatın apaçık gerçeği' sayılabilecek bir deneyimden de türememiştir. Bu fikir, modern insanın *Lebenswelt*'ine (canlılar âlemi, yaşam dünyası) zorla sokulmuş ve bir kurgu olarak ortaya çıkmıştır. Kimlik fikri, tam da kurgu olduğu için ve bu fikrin ima ettikleri, hatırlattıkları veya harekete geçirdikleriyle *status quo ante* (insan müdahalesinden azade, mukaddem olgular bütünü) arasında uzandığı acıyla hissedilen boşluk sayesinde 'gerçeğe' dönüşüp 'verili' hale gelmiştir. *'Kimlik' fikri aidiyet krizinden* ve bu krizin 'olması gereken' ile 'olan' arasındaki uçurumu kapatmak ve gerçeği bu fikir tarafından oluşturulmuş standartlar seviyesine çekmek için tetiklediği çabadan doğmuştur. Bu, gerçeği zehabın suretinde yeniden yaratmaktır.

Kimlik Lebenswelt'e ancak *henüz tamamlanmamış ve bitirilmemiş bir görev*, bir eylem çağrısı, bir vazife ve bir hücum emri biçiminde girebilirdi. Nevzuhur modern devlet böyle bir görevi egemenlik sınırları içinde yaşayan bütün insanlar için zorunlu hale getirmek amacıyla elinden gelen

6 Jorge Luis Borges, 'Averroes' search', in *Collected Fictions*, trans. Andrew Hurley (Penguin, 1988), s. 241.

her şeyi yaptı. Kurgu olarak doğan kimlik, katılaşarak gerçeğe dönüşmek için çokça tazyike ve ikna çabasına ihtiyaç duydu (daha doğru bir ifadeyle, akla gelebilecek tek gerçeğe dönüşmek için). Modern devletin doğup olgunlaşması süreci de her ikisiyle (tazyik ve ikna ile) dolup taştı.

'İsa'nın doğum sahnesi' ya da doğum yeri kurgusu, yeni doğan modern devletin kendi vatandaşlarından kayıtsız şartsız itaat beklentisini meşrulaştırmak için kullandığı formüller arasında başrolü oynadı (fakat her nasılsa, Max Weber tarafından meşru otorite tipleri arasında sayılmadı). Devlet ve ulus birbirlerine ihtiyaç duyuyorlardı ve tabiri caizse bu kusursuz bir evlilikti. Devlet kendisini ulusun kaderinin tecellisi ve istikbalinin teminatı olarak sunmak suretiyle vatandaşlardan kesin itaat beklemekteydi. Öte yandan, devletsiz bir ulus geçmişinden emin olamaz, bugününe güvenemez, geleceğine dair kuşkudan da kurtulamazdı; bu yüzden de güvensiz bir varoluşa mahkûmdu. Devletin tanımlama, sınıflama, ayrıştırma, ayırma ve seçme gücü olmasaydı, yerel geleneklerin, lehçelerin, örfi hukukun ve yaşam biçimlerinin kümelenmesi kolay kolay ulusal bir topluluğun koyutlanmış birliği ve kaynaşması biçiminde yeniden şekillenmezdi. Şayet devlet bir ulusun kaderinin tecellisi idiyse, o aynı zamanda ortak kaderi paylaştığını iddia eden (yüksek sesle, güvenle ve etkin biçimde) ulusun varlığının da gerek şartı idi. *Cuius regio, eius natio* (yöneten kimse, ulusu da o belirler) kuralı, hem avantaj hem dezavantaj idi.

'Ulusal kimlik', en başından itibaren *agonistik* (kavgacı) bir nosyon ve savaş narası idi; uzun süre de öyle kaldı. Devlet reayasının kümelenmesiyle benzeşen birleştirici bir ulusal cemaat sadece sonsuza kadar başarısız olmaya değil, aynı zamanda ebediyen kırılgan olmaya da mahkûmdu.

Sürekli uyanıklık, devasa çaba ve çağrının duyulup bu çağrıya uyulduğundan emin olmak için çokça güç uygulanmasını isteyen bir *proje* (Ernest Renan ulusu bir 'günlük halk oylaması' olarak adlandırmıştır -her ne kadar Napolyon döneminden beri eşsiz merkeziyetçi emelleriyle tanınan Fransız devletinden kaynaklanan tecrübelerine dayanarak konuştuysa da-)... Meskûn sınırlar ile devletin bölünmez bütünlüğü ve egemenliği arasındaki örtüşme olmasaydı, söz konusu şartların hiçbirisi karşılanamazdı -Carl Schmitt'ten hareketle Agamben'in öne sürdüğü gibi, bu egemenlik öncelikle ve en önemlisi *dokunulmazlık* gücüne bağlıydı-. Devletin *raison d'être*'i (varlık sebebi) 'biz' ile 'onlar' arasındaki sınırı çizmek, sıkılaştırmak ve denetlemekti. Şayet tutarlı biçimde seçici olmasa, dışlanmanın tehdit ve uygulamaları tarafından sürekli can suyu verilip yenilenmese, 'aidiyet' bütünleştirici ve disipline edici işleviyle birlikte ihtişamını ve ayartıcı gücünü kaybederdi.

Eklemek gerekirse, *ulusal* kimlik hiçbir zaman diğer kimlikler gibi değildi. Kesin ittifak ve özel sadakat talep etmeyen diğer kimliklerin aksine ulusal kimlik, herhangi bir muhalefet şöyle dursun, rekabeti bile kabul edemezdi. Ulusal kimlik, 'biz' ve 'onlar' arasında sınır çizmek için tekelci bir hakkı amaç edinen devlet ve onun temsilcileri tarafından (veya uluslaşmayı amaçlayan 'gölge hükümetler' ve 'sürgündeki hükümetler' örneğinde olduğu gibi -sadece kendi devletleri için haykıran 'petrol ülkelerinde yaşayan uluslar' tarafından-) titizlikle inşa edildi. Tekel oluşturmalarının yanında devletler, sınırları aşarak su götürmez biçimde yüksek mahkemenin pozisyonunu üstlendiler ve dava açan kimliklerin iddialarına dayanarak itirazı mümkün olmayan cezalar verdiler.

Tıpkı çatışma halinde devletin yasalarının adaletin diğer tüm geleneksel formlarını geçersiz kılıp hükümsüz hale

getirerek iptal etmesi gibi, ulusal kimlik de ancak kendisine sadakatin mutlak önceliğiyle tezat teşkil ettiğinden şüphelenilmeyen (gerek ilkesel anlamda gerek uygulamada) kimliklere izin veriyor ve onları hoş görüyordu. Bir devletin vatandaşı olmak, kimlik kartları ve pasaportlarda otoritelerce onaylanan yegâne özellikti. 'Daha küçük' olan diğer kimlikler, devlet tarafından yetki verilmiş ofisler tarafından tasdikin ve sonrasında gelecek korunmanın peşinde koşmaya özendiriliyor veya zorlanıyorlar, böylece kraliyet veya cumhuriyet fermanlarına, devlet diplomalarına ve devlet tarafından onaylanmış sertifikalara bel bağlamak suretiyle 'ulusal kimliğin' üstünlüğünü dolaylı olarak kabul ediyorlardı. Başka her kim olursanız olun ya da her kim olmayı arzularsanız arzulayın, son sözü söyleyen yine devletin 'has kurumları' oluyordu. Onaylanmamış bir kimlik sahtekârlık, taşıyıcısı da sahtekâr ve dolandırıcı demekti.

Taleplerdeki büyüklük, ulus inşası ve sürdürülebilirliği görevinin endemik ve tedavi edilemez kırılganlığının bir yansımasıydı. Tekrar edeyim: 'Doğuştan gelen aidiyet'in kendiliğinden ve su götürmez biçimde bir *ulusa* ait olmak anlamına geldiğine dair önermenin 'doğallığı', manası hakkında güç bela uzlaşmaya varılmış bir şey olup, 'doğallık' görüntüsü 'doğal' dışında her şey olabilirdi. Modernlik ve mobilite öncesi zamanlardaki kadın ve erkeklerin beşikten mezara kadar hayatlarını geçirdikleri yerelliklerden oluşan 'karşılıklı tanışıklığa dayalı mini-toplumlardan' farklı olarak 'ulus', *Lebenswelt*'e (yaşam dünyası, varlıklar âlemi) ancak herhangi bir kavramın hünerli arabuluculuğu sayesinde dâhil olabilen hayali bir varlıktı. Doğallığın görünümü ve iddia edilen aidiyetin güvenilirliği, ancak sürüncemede kalmış geçmiş çatışmaların ürünü olabilirdi; bekası da henüz gerçekleşmemiş fakat gerçekleşecek olan çatışmalar dışında hiçbir şeyle garanti altına alınamazdı.

İtalya'da bunun fazlasıyla farkında olmalısınız. Risorgimento zaferinden iki yüz yıl sonra, İtalya artık neredeyse tek dilli ve tamamıyla bütünleşmiş yerli düşünceler ülkesidir. Birbiri ardına, yerel ilgilerin ulusal bağları hükümsüz kılmasını sağlayacak çağrılar (yapaylıkla suçlanan) yapılıyor. Ulusal kimliğin önceliği, birleşmeden önce olduğu gibi, halen büyük ölçüde tartışmaya açık bir meseledir. Jonathan Matthew Schwartz'ın yerinde tespitiyle, aslında toplum denen tümlük onu oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir şey olmaktan ziyade (devlet gücünün kendi arzularını gerçekleştireceğine güvenen Durkheim'in ısrarla belirttiği gibi), 'bu hayali bütün onu oluşturan parçaların toplamından daha kurgusal bir şeydir.'[7]

Bu formülleştirmeden biraz olsun uzaklaşan kişi Georg Simmel'dir. Onun metropollerdeki yaşam formları ve modern toplumun çelişkileri üzerine yazdığı metinlerde kimlik, tam olarak -Kantçı bir bakış açısıyla- toplumsal hayatın öncülü olan Aile, Devlet ve Kilise gibi kurumların dışavurumu olarak zikredilmiştir. Bu durumda kimlik unsuru modern kitle toplumu tarafından büyük ölçüde parçalanmıştır. Hatta Simmel oldukça istekli biçimde, müesses nizamın çözülmesiyle ortaya çıkmış yaşam biçimlerine odaklanır. Bununla birlikte, şayet Alman sosyologun analizlerini Durkheim'inkilerle karşılaştıracak olursak, gerçeklik incelemesinde kimlik önemsiz bir unsurdur. Buna katılıyor musunuz?

Daha önce öne sürdüğüm şeyi tekrarlıyorum: 'Kimlik sorunlarımıza' kurucu babaların çalışmalarında cevap aramamamız gerektiğine dair önemli gerekçeler var. Hatta bu, ancak çok sonraları herkesin kaderi -lütuf ya da laneti- ola-

7 Jonathan Matthew Schwartz, *Pieces of Mosaic* (Intervention Press, Holjberg, 1996), s. 132.

cak bir çeşit varoluşsal durumu kendi hayat hikâyesinin özellikleri nedeniyle bir an için görebilmiş ve tatmış olan Georg Simmel'in çalışmaları için de geçerlidir.

Modern sosyolojinin kurucularının bugünün musibetlerinden kaynaklanan soru ya da sorunlara cevap veremiyor olmalarının temel sebebi şudur: Şayet 'kimlik sorunları' yüz ya da daha fazla yıl önce ortaya çıkmış olan *cuius regio, eius natio* (yöneten kimse, ulusu da o belirler) ilkesine dayanan uygulamalarla şekillendiyse, bugünün 'kimlik sorunları', tam aksine, söz konusu ilkenin *terk edilmesinden*, isteksizce uygulanmasından ve bu ilkenin tanımlanmasına girişilen yerlerde tesirsiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Kimlik 'doğal', önceden belirlenmiş ve müzakere edilemez görünmesini sağlayan *toplumsal* zeminini bir kez kaybettiğinde, hararetle dâhil olmak için davet bekledikleri bir 'biz' arayan bireyler için 'kimlik tespiti/tanımlama' her zamankinden daha önemli hale gelir. Lars Dencik'in İskandinav deneyiminden yola çıkarak ortaya koyduğu gibi:

> Bireylere kimliğin tanımı şeklinde geleneksel olarak atfedilmiş -az çok tevarüs edilmiş- ırk, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf, vatan, doğum yeri ve aile gibi toplumsal mensubiyetler (sosyal aidiyetler), teknolojik ve iktisadi anlamda ilerlemiş ülkelerin çoğunda artık giderek daha önemsiz hale gelmekte, sulandırılmakta ve değiştirilmektedir. Aynı zamanda kişinin aidiyeti tecrübe ettiği ve kimlik inşasını mümkün kılan, yeni gruplar bulmaya ve kurmaya yönelik eğilimler ve çabalar mevcuttur. Ve ardından yükselen bir güvensizlik hissi...[8]

Tam bu aşamada, yeri gelmişken şunu belirteyim (daha

8 Lars Dencik, 'Transformation of identities in rapidly changing societies', in *The Transformation of Modernity: Aspects of the Past, Present and Future of an Era*, ed. Mikael Carleheden and Michael Hviid Jajobsen (Ashgate, 2001), s. 194.

sonra meseleyi hak ettiği biçimde ayrıntılı olarak tartışmayı ümit ederek): Bireylerin 'bulmak veya inşa etmek isteyip de' Ortodoks referans çerçeveleri tarafından yoksun bırakıldıkları 'gruplar', bugünlerde elektronik olarak şekillendirilebilen ve kolayca girilip terk edilebilen kırılgan 'sanal topluluklara' dönüşme eğilimindedirler. Bu grupların, katı olup da olduğundan da katıymış gibi görünen birliktelik biçimlerinin hakiki ya da hakiki olduğu farz edilen katılıkları sayesinde vaat edebildikleri rahatlatıcı (her ne kadar aldatıcı ve düzmece olsa da) 'biz duygusunun' ('internette gezinmekle' elde edilemeyen) yerini hakkıyla tutmaları oldukça zordur. Her ne kadar artık tedavi görüp iyileşmiş olsa da, kendi itirafıyla bilgisayar ekranlarında yanıp sönen 'şimdi katıl' tarzı tekliflerin peşinden koşup onları yakalamaya kafa yoran bir internet bağımlısı olan Clifford Stoll'dan alıntılayacak olursak, gerçek insanlarla kendiliğinden oluşan ilişkiler geliştirme yeteneğimizi kaybediyoruz.[9] Yönetim kuramcısı olan Charles Handy de benzer şekilde şunu söyler: "Ne kadar eğlenceli olursa olsunlar bu sanal cemaatler sadece bir yakınlık yanılsaması ve yalandan bir cemaat hissi yaratmaktan başka işe yaramazlar."[10] Bunlar 'uyum sağlamanın, insanların yüzüne bakmanın ve gerçek diyaloglar geliştirmenin' yerine geçecek şeyler değildir. Bu tarz 'sanal cemaatler' şahsi kimliğe bir anlam da yükleyemezler -bu türden bir kimliği aramaya bir sebep teşkil etmez, zemin oluşturmazlar-. Bilakis, kişinin kendi benliğini gerçekleştirmesini aksi halde olacağından daha zor hale getirirler.

Eğitim profesörü ve çağdaş kültür sahnesinin eşsiz ve ferasetli bir gözlemcisi olan Andy Hargreaves'in ifadeleriyle:

9 Clifford Stoll, *Silicon Snakeoil* (Doubleday, 1995), s. 58.

10 Charles Handy, *The Elephant and the Flea*, (Hutchinson, 2001), s. 204.

> Havaalanlarında ve diğer kamusal alanlarda insanlar, cep telefonu kulaklıklarını takmış halde, yakın çevrelerine ilgisiz paranoyak şizofrenleri andırırcasına, yüksek sesle kendi kendilerine konuşmaktadırlar. Deruni murakabe gitgide yok olan bir davranış biçimidir. Her geçen gün daha çok insan arabalarında, caddelerde veya süpermarket kasalarında yalnızlık anlarıyla yüzleşmekte, düşüncelerini toparlayamamakta ve fakat bir yerlerde birilerinin onlara ihtiyaç duyabileceğinin veya onları isteyebileceğinin ispatı sayılabilir umuduyla cep telefonlarının ekranlarına göz atıp durmaktadırlar.[11]

Georg Simmel'in bahsini ettiği sokak serserileri 'bezgin' tavırlarıyla ünlüydüler. Fakat onların cep telefonu kulaklıkları yoktu. Tıpkı şimdi bizim olduğumuz gibi onlar da muhtemelen şehrin caddelerinde sürüp giden piyeslerin hevesli izleyicileriydiler; fakat onlar bu tiyatroyu oyuna katılmadan izliyorlardı. Görüp seyrettikleri şeye belli bir mesafede duruyorlardı. Oysa oyunun sergilendiği sahneden belli bir uzaklıkta durmak onlar için kolay bir mesele değildi; fiziksel yakınlık kolayca duygusal yakınlıkla karıştırılabilirdi. Erving Goffman bu durumu anlatabilmek için 'uygar kayıtsızlık' kavramını icat etti (her ne zaman kendimizi yabancıların arasında bulsak farkında olmadan hepimizin başvurduğu, mesafeli ve ilgisiz kalma niyetimizi gösteren, kendi başımıza kalmamızı sağlayan, göze çarpmayan, ehemmiyetsiz fakat hassas birtakım jest ve mimiklerle vücut hareketleri). Simmel'in sokak serserileri, daha sonra Baudelaire ve Foucault'nun flanörleri ile Goffman'ın uygar kayıtsızlık sanatını uygulayanlar şehrin caddelerinde kendilerini özdeşleştirecekleri bir cemaat arayışıyla dolaşmıyorlardı. Oysa kimliğin komünal tecessümü, 'onlara ihtiyaç duyan ve onları isteyen', karşılığında onların ihtiyaç

11 Andy Hargreaves, *Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity* (Open University Press, 2003), s. 25.

duyduğu ve istediği, az çok hizmet etmeye ya da kullanıma hazır halde ve hareketsiz biçimde, yuvalarında veya işyerlerinde güvenlice yerleştirilmiş olarak onları bekleyen 'birileri' demektir.

Akışkan modern dünyanın sakinleri olan bizlerin farklılaştığı yer tam da burasıdır. Biz kimliklerimizin komünal referanslarını *hareket halindeyken* arıyor, inşa ediyor ve bir arada tutuyoruz -benzer şekilde mobil ve hızla hareket eden gruplarla eşleşmeye çabalıyor, onlarla fazla uzun sürmeyen anlık birliktelikler peşinde koşup, bu tür ilişkiler kurmaya ve onları hayatta tutmaya çalışıyoruz-. Bunu yapmak için Goffman'ın düsturunu gözetip uygulamamıza gerek yok. O işi cep telefonları halleder. Cadde üzerindeki bir dükkândan bir cep telefonu satın alıp, amacımıza hizmet edebilecek tüm becerileri edinebiliriz. Yerli yerinde bir kulaklıkla, artık karmaşık görgü kurallarına ihtiyaç duymaksızın, yürümekte olduğumuz caddeden kendimizi yalıtabiliriz. Telefonu açmakla caddeyle olan bağımızı koparırız. Böylece fiziksel yakınlıkla ruhsal uzaklık arasındaki çelişki artık son bulur.

Hızla yol alan ve gitgide hızlanan bir dünyada, farazi sürekliliklerine dayanarak yararlılık iddiasında bulunan referans çerçevelerine artık güvenemeyiz (zaman üstülükten bahsetmeye bile gerek yok). Şüphesiz onlara ne güvenir ne de ihtiyaç duyarız. Bu tarz çerçeveler kolaylıkla yeni bir muhtevaya kavuşmazlar. Söz konusu referans çerçevelerinin hemen elimizin altında olan, her biri heyecan verici fakat aşina olmadığımız, henüz müptezel hale gelmediği için umut veren tüm şu yeni, keşfedilmemiş ve denenmemiş kimlikleri tanzim etmek için fazlasıyla dar ve hantal oldukları kısa zamanda kesinlik kazanacaktır. Olabildiğince katı ve inatçı olan bu çerçevelerin, aynı zamanda, 'son kullanım

tarihi' geldiğinde eski içerikleri temizleyip onlardan kurtulmaları da zordur. Geçici fırsatlar ve kırılgan tahvillerin cesur yeni dünyasında, eski tip katı ve müzakere edilemez kimlikler tek kelimeyle başarısız olacaklardır.

Halk irfanı değişen ihtiyaçları fark etmekte hızlı davranmış ve o ihtiyaçları karşılamayacağı aşikâr olan yaygın irfanı da gecikmeden alaya almıştır. 1994'te Berlin caddelerine asılan bir posterde, artık dünya gerçeklerini içermeyen referans çerçevelerine uyulan sadakatle şu şekilde dalga geçilmiştir: "Sizin İsa'nız bir Yahudi; arabanız Japon; pizzanız İtalyan; demokrasiniz Yunan; Kahveniz Brezilyadan; tatiliniz Türkiye'de; sayılarınız Araplardan; harfleriniz Latin; tek komşunuz ise bir yabancı."[12] Polonya'nın ulus inşası döneminde çocuklara kimlik sorularına şu cevapları vermeleri salık verilirdi: Sen kimsin? Küçük bir Lehim. Simgen nedir? Beyaz kartal. Çağdaş kültürün yetkin bir sosyoloğu olan Monika Kostera'nın öne sürdüğüne göre bugünün cevapları oldukça farklı olurdu: "Kimsin? Kırklı yaşlarda, mizah anlayışına sahip yakışıklı bir erkeğim. Simgen nedir (burada "sign" kelimesinin burç anlamı kullanılıyor)? İkizler."[13]

Berlin'deki poster küreselleşmeyi ima ederken, 'kimsin' sorusuna verilen muhtemel cevaptaki değişiklik, kimliklerdeki (hakiki ve koyutlanmış) hiyerarşinin yıkılışına işaret eder. Bu iki olgu birbiriyle yakından alakalıdır.

Küreselleşme, devletin taş gibi sağlam ve dayanıklı olan ulus ile olan evliliğini sürdürme isteğinin veya ulus üzerindeki nüfuzunun artık ortadan kalkması anlamına gelir. Evlilik dışı flörtler ve hatta zina hadiseleri hem kaçınılmaz hem

12 Quoted after Hana Mamzer, *Tozsamosc w podrozy* (Poznan, 2002), s. 13.

13 Monika Kostera, *Postmodernizm w zarzadzaniu* (Warsaw, 1996), s. 204.

de mubahtır ve çok zaman içtenlikle ve hevesle gerçekleştirilir. ('Özgür dünyaya' -önce OECD'ye sonra da Avrupa Birliğine- kabul edilmek için konulmuş şartları karşılamak amacıyla, Orta Avrupa ülkelerinin hükümetleri ulusal varlıklarını küresel sermayeye açmış ve küresel finans akışı için tüm engelleri kaldırmışlardır.) Emek-ve-sermaye yoğun görevlerinin büyük bölümünü küresel piyasalara devreden devletler, vatanperverce coşkunluklara dayalı arza çok daha az ihtiyaç duyarlar. Ulus devletlerin büyük bir kıskançlıkla korudukları varlıkları olan vatanperverlik duyguları bile piyasa güçlerine devredilmiş ve onlar tarafından spor, eğlence sektörü, yıllık festival ve anma programı endüstrisinin organizatörlerinin kârlarını maksimize etmek için yeniden düzenlenmiştir. Öte yandan, kimlik peşinde koşanlar, bir zamanların boğun eğmez ve bölünmez bölgesel egemenliğinden arta kalan kifayetsiz bakiyesiyle kalakalmış devlet güçlerinden tam garanti ümit etmek şöyle dursun, küçük bir teminat bile bekleyemezler. Thomas Marshall'ın meşhur üç hak söylemini hatırlamamız gerekirse: Ekonomik haklar günümüzde devletin elinde değildir; devletin sunabileceği türden siyasi haklar kesin surette sınırlanmıştır ve Pierre Bourdieu'nun *pensée unique* (tek/hegemonik düşünce) diye adlandırdığı, tamamen liberalleştirilmiş serbest piyasanın neoliberal tarzı içinde tutulmaktadır. Toplumsal haklar ise birer birer kişisel bakım ve üstünlük sağlama çabasının bireysel göreviyle yer değiştirmektedir.

Böylece ulus ile devlet evliliğinin iki partneri de evliliklerinde ve birbirlerine olan eğilimlerinde yavaş yavaş fakat istikrarlı biçimde isteksizlik göstermekte, artık moda haline gelen 'yarı müstakil çiftler' tarzındaki yaşam politikalarına meyletmektedirler.

Artık tekel oluşturma arayışındaki kurumlar tarafından

denetlenmeyen ve korunmayan -onun yerine rekabetçi güçlerin serbest oyun düzenine maruz kalan-, canlandırılıp harekete geçirilmeyen hiçbir hiyerarşi ya da kimliklerin ast üst sistemi, özellikle de katı ve süreklilik arz eden hiyerarşiler ve ast üst sistemleri, ne arzulanmaktadır ne de kolaylıkla inşa edilebilir haldedir. Kimliklerin kesin ve belirsizlikten uzak biçimde tanımlanmasının ve zaman içinde aynı tanmırlıkta kalmasının asli sebepleri (devletin bölgesel egemenliği kadar kesin ve tartışmasız) bir zamanlar sahip oldukları yaptırım gücünü kaybetmişlerdir. Kimliklere özgür hareket imkânı verilmişti; şimdi ise onları hareket halindeyken yakalamak, bireylerin kendi ince zekâlarını ve ellerindeki araçları kullanmalarına bırakılmıştır.

Kimliğe duyulan özlem, kendisi de muğlâk olan güvenlik arzusundan beslenir. Kısa vadede ne kadar canlandırıcı olursa olsun, henüz denenmemiş bir tecrübenin vaatleri ve belirsiz önsezileriyle ne kadar dolu olursa olsun, kötü tanımlanmış bir boşlukta, inatçı ve rahatsız edici bir 'ne o ne de bu' konumda desteksiz süzülmek uzun vadede sinir bozucu ve endişe uyandırıcı bir durumdur. Öte yandan, sonsuz ihtimaller arasında sabit bir pozisyon da cazip bir seçenek değildir. Serbest süzülen yükümsüz bireyin popüler kahraman sayıldığı şu akışkan modern zamanlarda 'sabit olmak' -esnemez ve geri dönülmez biçimde 'tanımlanmak'- gitgide daha çok eleştirilen bir özelliktir.

Birkaç ay önce en saygın İngiliz gazetelerinden birinin 'Yaşam' köşesinde muteber bir 'ilişki uzmanının' sizi bilgilendiren şu tarz cümlelerini okumuş olabilirsiniz: "Birine bağlanırken, ne kadar istemeden de olsa, muhtemelen daha tatmin edici ve doyurucu romantik imkânlara kapınızı kapatıyor olabileceğinizi unutmayın". Bir başka danışmanın ifadeleri daha da pervasız olabilir: "Bağlılık yeminleri uzun

vadede anlamsızdır... Tıpkı diğer yatırımlar gibi erir ve solar". Dolayısıyla, şayet 'bağlanmak' ve güvenliğiniz için 'ait olmak' istiyorsanız mesafenizi koruyun; birlikteliğinizden doyum bekliyor ve umuyorsanız, bağlanmayın ve bağlılık da beklemeyin. Her zaman tüm kapıları açık tutun.

Sunulan bağlılıklardaki bolluğun yanı sıra, her birinin kırılganlık ihtimalinin, varlığındaki bolluktan da fazla oluşu, kişisel ve mahrem ilişkiler düzeyindeki uzun vadeli yatırımlara güveni azaltmaktadır. Bu kırılganlık, önceden sosyal statünün tanımlandığı ve halen hayatın idame ettirildiği ve kişisel saygınlık ile toplumsal saygının halen kazanılıp kaybedildiği yer olan işyerine olan güveni de zedeler. Son makalelerinden birinde Richard Sennett, "esnek bir işyerinin kişinin yuva kurmak isteyeceği bir yer olamayacağını"[14] belirtmektedir. Aynı zamanda, en çok hayranlık duyulan Silikon Vadisi gibi yerlerdeki en ileri ve yüksek donanımlı donatılardaki ortalama 8 aylık iş anlaşmalarının, daha önceki grup dayanışmalarının demokrasi için oluşturduğu zemine kök salıp olgunlaşacak zamanı yoktur. Bireylerden, bir grup ya da örgüte karşı mütekabiliyet esasına göre sadakat beklemek için hiçbir neden yoktur. Geri ödenme ihtimali olmayan böylesi bir sadakati peşinen sunmak adil değildir ('irrasyoneldir').

Özetlemek gerekirse: 'Birisini bir şeyle tanımlamak...', kişiyi, kontrol etmesi şöyle dursun, etkileme imkânının bile bulunmadığı bir kadere tutsak etmek demektir. Dolayısıyla, belki de kimlikleri Max Weber'in alıntı yaptığı Püriten vaizin maddi zenginlik sahiplerine tavsiye ettiği biçimde kuşanmak daha mantıklıdır: istendiği zaman çıkarılmaya hazır bir saat gibi. Aidiyet hissinin geleneksel olarak hasre-

14 Richard Sennett, 'Flexibilité sur la ville', *Manière de Voir*, 66 (Nov. –Dec. 2002), ss. 59-62.

dildiği yerler (meslek, aile, çevre ve komşuluk), birliktelik hasretini dindiremez veya yalnızlık ve terk edilmişlik hissini gideremez olduklarında artık ya kullanışlı değillerdir ya da güvenilmezlerdir.

Dolayısıyla, 'vestiyer cemaatler' diye adlandırılabilecek birlikteliklere yönelik giderek artan bir talep peyda oldu -tıpkı tiyatroya gidenlerin kabanlarını astıkları vestiyerler gibi, insanların en azından görünürde bireysel gailelerini astıkları 'vestiyer cemaatler'-. Herhangi bir abartılmış veya şok edici olay böyle yapmayı gerektirecek bir vesile yaratabilir: Birinci sıraya yükselen bir halk düşmanı, heyecan verici bir futbol maçı, bir ünlünün özel bir anını 'fotoğraflama imkânı', akıllıca veya vahşice bir suç, olabildiğince abartılmış bir filmin ilk gösterimi veya o dönemde gündemde olan bir ünlünün evlenmesi, boşanması veya yaşadığı bir talihsizlik. Vestiyer cemaatler gösteri için geçici olarak bir araya getirilir ve izleyiciler kabanlarını vestiyerdeki askılardan alır almaz dağıtılırlar. Onların 'hakiki mamuller' karşısındaki avantajı tam anlamıyla kısa yaşam sürelerinde ve onlara katılmak ve (ne kadar kısa olsa da) hoşlanmak için gerekli olan taahhüdün zayıflığında gizlidir. Fakat bu tip cemaatler diğer cemaatlerin hayal edilen sıcaklığı ve dayanışmasından, tıpkı cadde üzerlerindeki mağazalarda satılan seri üretim mamullerin *haute couture* orijinallerinden farklı olması gibi farklılık gösterirler.

Kaliteyle ilgili bir hayal kırıklığı yaşadığınızda ya da ona ulaşamadığınızda, durumu nicelik ile telafi etmenin yollarını ararsınız. Şayet bağlılık, özellikle de belli bir kimliğe bağlılık (yukarıda alıntı yaptığımız uzmanın layıkıyla belirttiği gibi) 'anlamsız' hale gelirse, ilk ve son kez seçilmiş olan yegâne kimliği 'bağlantılar ağıyla' değiştirirsiniz. Fakat bunu yaptığınız anda, bağlanmak ve bu bağlılığı güveni-

lir kılmak her zamankinden daha zor (aynı zamanda daha rahatsız edici, hatta korkutucu) görünür. Artık bağlılığın işe yaramasını sağlayabilecek becerilerden de yoksunsunuzdur. Bir zamanlar imtiyaz ve başarı sayılan hareket halinde olmak artık bir tercih değil 'zorunluluktur'. Bir zamanlar macera sayılan hıza ayak uydurma, bitkin düşüren bir işe dönüşür. En önemlisi, hız sayesinde üzerinizden atmayı umduğunuz şu iğrenç belirsizlik ve can sıkıcı kafa karışıklığı da sizi bir türlü terk etmez. İlişkiyi kesme ve isteğe bağlı olarak bitirme imkânı riskleri azaltmayıp, sadece o risklerle birlikte ortaya çıkan endişeleri de risklerin içine katıp farklı bir şekilde dağıtır.

'Bireyselleşmenin' gemi azıya aldığı dünyamızda kimlikler karma nimetlerdir. Rüya ile kâbus arasında bocalarlar ve birinin diğerine ne zaman dönüşeceğine dair önceden bir ihbar söz konusu değildir. Farklı farkındalık düzeylerinde yerleşik olduklarında bile iki akışkan modern kimlik modeli çoğu zaman birlikte var olur. Hayatın akışkan modern sahnesinde kimlikler, *müphemliğin* belki de en yaygın, en akut, en derinden hissedilen ve en zahmetli tecessümleridir. Tam da bu yüzden, akışkan modern bireylerin dikkatlerinin en merkezi yerine sıkıca yerleşirler ve gündemlerinin en tepesine otururlar.

Yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında toplumsal sınıfların Marxist analizi ön plana çıktı. Gyorgy Lukacs'tan Walter Benjamin'e kadar Marxist entelektüellerin büyük bölümü kendilerine toplumsal birliktelik ile toplumsal bilinç arasındaki ilişkiye dair sorular sordular. Bu durumda, kimliğin düşünce dünyasında vatandaşlık hakkının olmadığı da kesinlikle söylenebilir. Belki tek istisna Lukacs'tır. Tarih ve Sınıf Bilinci isimli çalışmasında, kitle toplumunun bir sonucu olarak yaşam form-

larının ve varoluş biçimlerinin tomurcuklanmasına sık sık göndermede bulunur. Fakat hiç şüphesiz Marxist solda kimliğin bir problem olarak ilk defa belirmesinin bir yanlış bilinçten kaynaklandığını belirtir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

1960'ların sonlarında Avrupa ve Amerika'daki akademik çevrelerde yayılan 'entelektüel Marxizm' biçimi tamamen 'iktisat odaklı' olup, çoğu durumda vahim derecede indirgemeciydi. Peter Beilharz'ın haklı biçimde dikkat çektiği gibi, 70'ler 'belki de entelektüel Marxizm'in Batıdaki altın çağı' olup, 'siyaset, ideoloji ve vatandaşlık hep birlikte kapitalist gelişmenin ve çöküşün temel motorunun sonuçları olarak görüldü veya gösterildi.'[15] Bunun böyle olması şart değildi. Marx (Bir kez daha Beilharz'dan alıntılarsak) nihayetinde 'başta kendisi de bir liberal olup, ancak çok sonraları odağını yoksulluktan ve vatandaşın hizmetkâr imgesinden, proletaryanın maskülen silüetinin örtülü olarak vatandaşın yerini aldığı daha ağır bir sömürü kavramına kaydırmıştır'. Dolayısıyla yükselmekte olan Marxist teorinin iktisadi determinizmin adanmış savunuculuğuna indirgenmesi kaçınılmaz bir hal almayabilirdi; fakat kendi zamanında 'aşırı vurgulandığını' söylemek isterim. Toplumun daha derinlikli, incelikli ve 'çok bileşenli' bir imgesi zamanın ihtiyaçlarını karşılayamazdı.

Standart gelişme, ilerleme ve ilerleyici gelişme hikâyeleri tarafından ne öngörülebilen ne de açıklanabilen hoşnutsuzluk dalgaları tarafından şaşırmış ve kafası karışmış bir nesli cezp eden de, böylesine kafa karıştırıcı düzeyde çeşitliliğe sahip acıların, huzursuzlukların ve endişelerin her şeyi kucaklayan tek yönlü açıklamasının -ancak Marx'ın mirasının kısıtlı, indirgemeci ve tek boyutlu bir versiyonu-

15 Peter Beilharz, 'The logic of polarization: exclusion and exploitation', MS.

nun sunabileceği- tam anlamıyla kuşatıcı yanı olmuştur. O dönemde hemen tek seferde yutulup sindirilebilecek ve en azından bir süreliğine ihtiyacı giderecek bir teori için çok yoğun bir sabırsızlık ve aciliyet hissi söz konusuydu. Bu belki Marx'ın görüşünün vahim derecede zayıflatılmış ve basitleştirilmiş (daha ziyade vülgarize edilmiş) versiyonuna duyulan iştiyakın tek ve yegâne (ve kesinlikle yeterli de olmayan) sebebi değildi; fakat bu hat, üzerine sayısız bilinçli ya da bilinçaltı akıntının yönelip akarsu koluna dönüşeceği geniş bir nehir yatağı olarak görülebilirdi.

Tek bileşenli hiçbir modelin 'yaşanan dünyayı' açıklaması ve insanlık tecrübesinin tümünü kucaklaması mümkün değildir. Bu genel kural Marxizm'in kısıtlanmış, çekmiş ve kurumuş versiyonu için de geçerlidir. Fakat bu, söz konusu Marxizm anlayışının hâkimiyetinin kısa vadeli olup 80'lerin başında aniden sona ermesinin tek sebebi değildir. Daha önemli olan, Reagan/Thatcher dönemindeki değişen gerçekler ile Marxizm'in bu vizyonu arasında gitgide artan uçurumdu.

'Ekonomik olarak belirlenmiş' 'tarihsel çaresizliği' güvence altına alacağı varsayılan 'proletaryanın maskülen silüeti', uyabileceği bir orijinalliği boşu boşuna aradı. Liberalleşme, 'dış kaynak kullanımı', 'yetki devri', yönetimsel serbestlik, Fordist fabrikaların yavaş yavaş azalması, çalışma rutinleri ve istihdam modellerindeki yeni 'esneklik' ve işin muhafazası ile nefsi müdafaanın tedrici fakat amansız parçalanışının yaşandığı zamanlarda toplumsal düzenin proletarya güdümlü revizyonuna ve toplumunun kötülüklerden proletarya sayesinde arındırılmasına dair umut, muhayyileyi tahammülün ötesinde zorlamış olmalı. Çoğu fabrika alanı ve ofis koridoru, (geçmişte olduğu gibi proletaryanın daha iyi bir toplum için çabaladığı dayanışma sahala-

rı olacağına) patronların gözüne girip bir onay işareti için çabalayan bireylerin amansız ve gergin rekabetinin sahnesi haline gelmiştir. Sorbonne'lu iktisatçı Daniel Cohen'in ortaya koyduğu gibi, artık her işçinin kendi inisiyatifiyle kendisinin yanındaki kişiden daha iyi olduğunu, şirket ortaklarına daha fazla kâr ettirdiğini ve böylece mecburi olarak bir sonraki 'rasyonelleşme' zamanı geldiğinde (bunu işten çıkarma olarak okumak lazım) kendisinin elde tutulmasının mantıklı olacağını göstermesinin zamanıdır. Fitoussi ve Rosanvalon ile Boltanski ve Chiapello'nun ufuk açıcı çalışmaları bu sonucu açık ve net biçimde teyit etmektedir.

Pierre Bourdieu ve Richard Sennett, daha önceki sabit düzen ve alışılmış çalışma biçimlerinin neden parçalandığını, yeni ortaya çıkmış, daha büyük ve görünürde daha sağlam katılıkların neden birleşik ve dayanışmaya dayalı bir duruşu desteklemediğini ve bireysel kaygılarla sıkıntıların bir sınıf çatışmasına dönüşmesini niçin engellemediğini açıklamışlardır. Boltanski ve Chipapello'nun ortaya koydukları gibi, işçiler kendilerini istihdam projelerinin hâlihazırda hazırlık aşamasında olan tek bir projeye indirgendiği bir *cité par projets* (proje toplumu) içinde bulmuşlardır. Dolayısıyla, hayat süreçleri ardışık kısa vadeli projeler halinde dilimlenmiş olup bir projeden diğerine koşan insanlar arasında hoşnutsuzluklardan kurtulup daha iyi bir dünya hayaline yoğunlaşmaya zaman yoktur. Bu tür insanlar *herkes için daha iyi bir yarın* üzerine ciddiyetle düşünmek yerine *her fert için farklı bir bugün* dileyeceklerdir. Sadece hayat mücadelesinden ibaret olan bir gündelik hayatta, 'iyi toplum' vizyonuna ne yer vardır ne de zaman.

Sözün özü, fabrika binaları ve avluları artık köklü toplumsal değişim umutlarının bağlanacağı bir yatırım güvenliğine sahip değillerdir. Kiralanmış işgücünün bulunduğu

kapitalist işletmeler ve alışılmış çalışma yöntemlerinin her zamankinden daha kırılgan ve istikrarsız yapıları artık bir değişim programı için çeşitli toplumsal yoksunlukların ve adaletsizliklerin içinde harmanlanabildiği, katılaştırılabildiği ve sağlamlaştırılabildiği çerçeveler sunacak gibi görünmüyorlar. Eli kulağında bir çatışma için oluşturulup eğitilebilecek düzenli bir birliğin eğitimi için müsait zemine de sahip değiller. Toplumsal huzursuzluk durumunda sığınılabilecek bir yuva görünürde yok. Proletarya liderliğindeki bir devrim hayaletinin gitgide uzaklaşıp gözden kaybolmasıyla toplumsal sorunlar kendilerini yetim kalmış hissetmektedir. Ortak amaçların müzakere edilip ortak stratejilerin geliştirileceği ortak zemini kaybetmiş durumdalar. Her yetersiz zümre artık kendi başına olup kendi kaynaklarına ve hünerine terk edilmiştir.

Bu tip yetersiz zümrelerin çoğu, güçlüklere karşı cevap geliştirmiştir. 80'li yıllar hummalı bir zanaatkârlık dönemi olup, yeni bayraklar dikilip işlenmiş, manifestolar yazılmış, pankartlar tasarlanıp basılmıştır. Sınıfın artık bambaşka ve pek ayrıntılı taleplere cevap veremez hale gelmesiyle birlikte, toplumsal huzursuzluk çözünerek her biri kendi demirleyeceği limanını arayan belirsiz sayıda gruba ve kategorik sıkıntıya dönüşmüştür. Toplumsal cinsiyet, ırk ve ortak kolonyal geçmiş, içlerinde en etkin ve gelecek vaat edenleridir. Fakat her biri, bir zamanlar ulus inşası döneminde uyruğa atfedilen 'meta kimlik' statüsüne yakın bir statüye sahip olmuş sınıfın bütünleştirici gücüne öykünmek zorunda kalmıştır. Uyruk denen statü, kimliklerin en geneli, en kapsayıcısı ve en hepçili olup, diğer tüm kimliklere anlam vererek onları 'özel vakalar' veya 'örneklemeler' gibi ikincil ve bağımlı bir statüye indirgeyen bir supra-kimliktir. İndirgenmiş kimliklerin her biri ise sahada yalnızmış gibi davranmış, tüm rakiplerine yalancı peygamber muamele-

sinde bulunmuştur. Şüpheci veya açıkça düşman değillerse bile, her biri diğerleri tarafından seslendirilen taleplere karşı benzer düzeyde kayıtsız idiler.

Bunun 'öngörülmeyen etkisi', toplumsal muhalefetin hızla parçalanması, toplumsal çatışmaların çözünerek gruplar arası sayısız karşılıklı meydan okumaya dönüşmesi ve savaş alanlarının yaygınlaşması oldu. Yeni tanınma savaşlarının ikincil kazazedesi 'iyi toplum' fikri oldu -inanılırlığı, dünyayı güzelleştirmek için yeterince güçlü ve kararlı olduğuna inanılan bir sözde taşıyıcının varlığıyla desteklenirse muhayyileyi canlandıracak ve ayakta tutacak bir fikir-; fakat o gün bugündür böyle bir taşıyıcı ortaya çıkmadı. 'Daha iyi bir dünya' fikri, o da gerçekten tam anlamıyla ortaya çıktıysa, hâlihazırdaki grup ya da kategori bağlantılı amaçların doğrulanmasına indirgenmiştir. Söz konusu fikir diğer mahrumiyet ve handikaplara kayıtsız kalmış, insanlığın problemlerine evrensel ve kapsayıcı çözümler sunmanın çok uzağında kalmıştır.

Bu arada yeni bakış açılarının temsilcileri, sınıf bağlantılı bakış açılarının karakteristiği olan ekonomik adaletsizlikle ilgili zihinsel meşguliyeti itibardan düşürme konusunda aşırıya kaçmış görünüyorlardı. İnsanlığın sefaletinin ekonomik veçheleri ve kökenleri konusunda (hayat şartlarında, fırsat ve umutlarda, artan yoksullukta, geçimliğin korunmasında yaşanan gerilemede, refah ve gelir dağılımındaki sarsıcı eşitsizlikteki aşikâr ve gitgide artan sorunlar konusunda) yeni yaklaşımlar inatla sessiz kaldılar. Yeni 'toplumsal amaçların' savaşçıları ile ilgili eleştirisi tam hedefe yönelik olduğu kadar iğneleyicidir de: Rorty dobra dobra onların 'paradan bahsetmemeyi' tercih ettiklerini söyler.[16] Onların (farazi) 'baş düşmanı birtakım ekonomik

16 Richard Rorty, *Achieving our Country* (Harvard University Press, 1998), ss. 79, 91.

düzenlemelerden ziyade zihniyettir'. Sonuç olarak, hepsinin ait olduğu 'kültürel solun' ulusal politikalarla iştigal etmesi mümkün değildir. Kültürel solun siyasal arenayı yeniden kazanmak için, 'kusurlardan daha az söz etmek pahasına para hakkında daha çok konuşması gerekecektir'.

Ekonomiye karşı bu garip körlüğün altında yatan eğilimin, Robert Reich tarafından 'başarılı olanın ayrılması' diye tarif edilen şey olduğundan şüpheleniyorum: Bir zamanların toplumsal eleştirmenlerinin kendi çağdaşlarının geri kalanına, özellikle de daha az imtiyazlı ve fakat kendilerinden daha mutlu olanlarına borçlu olduklarına inandıkları görevlerden geri çekilmeleri. Bu görevin artık kabul edilmemesiyle birlikte onların halefleri, hoşnut oldukları saygınlık ve dalkavukluğu zaten çoktan ulaşmış oldukları ekonomik seviyelere yükseltmeye çabalayarak kendi hassas ve nazik bam tellerine odaklanabilirler. Bu insanlar inatla ve ısrarla kendini beğenmiş ve kendinden menkuldürler.

Sosyal adalet uğruna savaş böylelikle tanınma için çatışma kandırmacasına dönüşmüştür. 'Tanınma', başarılı o ya da bu sektörün kaybettiği yegâne şey olabilir -evet, tanınma mutluluk faktörlerinin hızla dolan envanterindeki yegâne eksiğe benziyor-. Fakat insanlığın büyük ve gitgide artan bir bölümünde 'tanınma' belirsiz bir fikirdir ve para bir sohbet konusu yapılmadığı müddetçe öyle kalacaktır...

Geçmişin yanlış kehanetleriyle bugünün parlak fakat yanlış yönlendirilmiş umutlarına kafa yoran Rorty, insanları insanlığın sefaletinin derin nedenleri konusunda akıllarını başlarına toplamaya ve uyanmaya çağırıyor. Çocuklarımızın, 'önceden sanayileşen ülkelerin halen sanayileşmemiş ülkelerin yüz katı refaha sahip olmasından' duydukları endişenin farkında olmamız gerektiğini söylüyor. Bizim

çocuklarımız öncelikle kendi kaderleriyle diğer çocukların kaderi arasındaki eşitsizlikleri görmeyi öğrenmelidirler ve bunu ne takdiri ilahi ne de ekonomik verimliliğin bedeli olarak yapmalıdırlar; aksine bunu tamamen kaçınılabilir bir trajedi olarak görmeyi becermelidirler.[17]

Kimliğin tabakalaşmada da güçlü bir faktör olduğunu belirteyim. Kimlik, tabakalaşmanın en ayırıcı ve fark yaratıcı yönlerinden biridir. Bir anda belirmiş küresel hiyerarşinin bir kutbunda, kimliklerini görülmemiş büyüklükte ve dünya çapında bir teklif havuzundan çekip öyle ya da böyle kendi rızalarıyla oluşturup yine ondan vazgeçebilenler bulunur. Öteki kutupta ise, kendilerine tercih hakkı tanınmayan ve sonunda *başkaları tarafından* zorla dayatılmış bir kimlik yükünü sırtlanan, kimlik tercihinden men edilmiş kalabalıklar bulunur. O kimlikler ki, taşıyanların gücüne gider fakat ne atmalarına izin verilir ne de ondan kurtulabilirler. Tektipleştirici, aşağılayıcı, insandışılaştıran ve damgalayan kimlikler...

Çoğumuz bu iki kutup arasında endişeli biçimde asılı kalırız ve dilediğimiz şeyi seçme ve pişman olduğumuz şeyden vazgeçme özgürlüğümüzün ne kadar süreceğinden veya şu an için hoşlandığımız pozisyonu onu rahat ve arzulanır bulduğumuz sürece elimizde tutup tutamayacağımızdan asla emin olamayız. Çoğu zaman heyecan verici bir kimliği seçmenin hazzının saflığı korku tarafından bozulur. En nihayetinde biliriz ki, şayet kararsızlıktan ve kaynak eksikliğinden dolayı çabalarımız boşa çıkarsa, çağrılmayan ve istenmeyen başka bir kimlik kendi seçilmiş ve inşa edilmiş kimliğimizin üzerine çöreklenebilir. İsviçreli Max Frisch -söylentiye göre İsviçre bireysel (esnek) tercihlerin popüler (esnek olmayan) kabulle onaylanmadıkça geçersiz sayıldığı

17 Richard Rorty, *Philosophy and Social Hope*, (Penguin Books, 1999), s. 203.

(ve öyle davranıldığı) ülkedir- kimliği başkalarının senden olmanı bekledikleri şeyin *reddi* olarak tanımlar.

Her ne kadar birlikler ve silahlar kazanılan ya da tahsis edilen güç hiyerarşisine bağlı olarak cepheler arasında gidip gelse de, ister bireysel ister kolektif olarak sürdürülsün, tanınma savaşları kural olarak iki cephede yürütülür. Cephenin birinde, seçilen ve tercih edilen kimlik çoğunlukla eskiden seçilmiş veya dayatılmış fakat artık terk edilen ve pişman olunan eski kimliğin inatçı artıklarının üzerine sürülür. Diğer cephede, 'düşman güçleri' tarafından teşvik edilen yapmacık ve zorlama kimliklere (klişeler, damgalar, etiketler) karşı savaşılır ve -şayet savaş kazanılmışsa- onlar püskürtülür.

Tüm bunlara rağmen, kendi tercih ettiği kimliği deruhte etme hakkından alıkonulmuş (evrensel anlamda içerlenen ve korkulan bir vaziyet) insanlar bile halen iktidar hiyerarşisinin en alt kategorisine inmemişlerdir; zira aşağının da aşağısında bir yer vardır -dibin de dibinde bir yer-. O noktaya düşen (daha doğrusu itilen) ve atfedilip dayatılan sınıflandırmadan ayrı bir kimlik *iddiasında bulunma* hakkından mahrum edilen insanların mazereti kabul edilmeyecek, hükmün iptali için başvursalar bile protestoları duyulmayacaktır. Bunlar, yakın geçmişte 'sınıf-altı' olarak adlandırılmış ve toplumsal bağların dışında bir alt-karaya sürgün edilmiş insanlardır. O alt-kara ki, içinde kimlik iddiasında bulunulan (ve dolayısıyla topluluk içinde meşru bir yer edinilen) ve bir defa o iddiada bulununca kabul göreceği beklenen birliğin dışındadır. Şayet sınıf-altı ilan edilmişseniz, artık imrenip de elde etmek için çabalayacağınız başka her türlü kimlik baştan reddedilir. 'Sınıf-altı kimliğin' anlamı, *kimliğin yokluğudur.* Etik görevin ve ahlaki kaygının hedefi ve amacı olan bireyselliğin ve 'yüzün' reddi;

hatta silinmesidir. Böylelikle kimliklerin arandığı, seçildiği, inşa edildiği, değerlendirildiği, onaylandığı veya reddedildiği toplumsal uzamın dışına savrulursunuz.

Georgio Agamben'in ifadesiyle'sınıf-altı', 'bios'larını (yani toplumsal olarak tanınmış bir öznenin hayatı) 'zoe'ye (saf hayvan hayatı; her türlü insani soy ilişkisi tırpanlanmış veya silinmiş) indirgenmiş halde yaşayan, birbirinden çok farklı kişilerden müteşekkil, alaca ve girift insan topluluğudur. Aynı kaderi paylaşan bir başka kategori ise, sınırlara dayalı topraklar üzerine bina edilmiş egemenlikler dünyasındaki, sınırsızlar ya da topraksızlar da (non-territorials) diyebileceğimiz, devletsiz ve belgelenmemiş (*sans-papiers*) göçmenlerdir. Sınıf-altının kötü kaderini paylaşmakla birlikte göçmenler, diğer tüm yoksunluklarının ötesinde, kendileri için özel olarak tasarlanmış, 'yer olmayan yerler' (non-places) dışında, egemenlik altındaki topraklarda gerçek anlamda bir fiziksel varoluştan bile mahrum bırakılırlar. 'Yer olmayan yerler', geri kalan 'normal' ve 'tam' insanların yaşayıp hareket ettiği alanlardan ayırt edilmeleri için, mülteci veya sığınmacı kampları olarak etiketlenirler.

Katı modern dönem emperyalizminin sermayesi, kapitalist sömürünün emrine sunulacak iş hacmini büyütmeyi amaçlayan toprak fethine dayalı idi. Fethedilen topraklar fatihlerin yönetimine geçiyor ve böylece yerliler satılabilir bir işgücü şeklinde yeniden işlenebiliyordu. Bu (Clausewitz'in meşhur ifadesini başka sözcüklerle anlatacak olursak) Batılı kapitalist ülkelerin her biri tarafından zaten içsel olarak uygulanan süreçlerin devamlılığı ve küresel düzlemde yeniden sahnelenmesiydi. Bu hal Marx'ın sınıfı toplumsal kimliğin başlıca belirleyici faktörü olarak seçmesindeki mantığı pekiştiriyor ve doğruluyordu. Fakat uzun vadede Batı'nm dünya çapında genişlemesinin en

çarpıcı ve belki de en önemli yanının, insan atığının ya da daha doğru bir ifadeyle 'atık insan' üretiminin yavaş fakat karşı konulamaz küreselleşmesi olduğu aşikâr hale geldi. Ekonomik döngünün tamamlanması için artık insana ihtiyaç yok; dolayısıyla kapitalist ekonomi ile uyum içinde bir toplumsal çerçevede yer edinmek de imkânsız.

Bu tarz bir ekonominin uygulandığı her toprak parçasına en başından beri 'insan atığı' serildi. Fakat bu tarz topraklar yerkürenin bir bölümüne hasredildiği müddetçe, ancak siyasi ve askeri emperyalizm formundaki etkin derecede küresel bir 'atık yok etme endüstrisi' birikmekte olan insan atığının hızla artan potansiyelini etkisiz hale getirebilirdi. *Lokal olarak üretilen* problemlere çare aranırken *küresel* bir çözüm bulundu. Bu tarz çözümler artık söz konusu değil: Kapitalist ekonominin genişlemesi nihayetinde Batı'nın küresel siyasi ve askeri egemenliğinin boyutlarına ulaştı ve böylelikle 'atık insan' üretimi de küresel bir vaka haline geldi. 'Kapitalizm problemi', kapitalist ekonominin en bariz ve her an patlamaya hazır arızası, hâlihazırdaki kendi küresel düzleminde sömürüden dışlamaya doğru kayıyor. Bugün toplumsal kutuplaşmanın, derinleşen eşitsizliğin, gitgide artan insan yoksulluğunun, sefaletinin ve zulmün en göze çarpan vakalarının altında yatan şey, 1,5 asır önce Marx tarafından öne sürüldüğü gibi bir sömürü olmaktan ziyade, dışlanmadır.

İlk konuşmamızı, vatandaşlığın toplumsal haklarının bir çerçeve olarak görüldüğü ve bu çerçeve içinde kolektif kimlik kisvelerinin vatandaşlık kisvesi lehine çıkarıp atıldığı bir bakış açısı anlamında Thomas Marshall'a borçluyuz. O gün bugündür kimlikler, modern zamanı mesken tutmak üzere büyük dönüşümün sis bulutu içinden çıkıp gelmektedir. Size göre bu dönüşüm nasıl gerçekleşti?

Bu hikâye birçok kez anlatıldı. İnsanlığı tüm mensuplarıyla tanıyıp kucaklayan ve insanlara haklarını sadece ve sadece insan oldukları için sunan bir cumhuriyet hayali tüm modern nesiller tarafından kuruldu (Jurgen Habermas'ın 'anayasal vatanseverlik' kavramı bunun son sürümüdür). Bu cumhuriyet, üyelerini sadece insanlıkları gerekçesiyle içeride tutarken aynı zamanda o insanların kişisel heveslerine ve kendilerine has özelliklerine de tamamen hoşgörülü; hatta kör ve kayıtsız olacaktı (bu elbette birbirlerine zarar vermemeleri kaydıyla olacaktı). Hiç şüphe yok ki böylesi bir cumhuriyet herhangi bir insan birlikteliğinin en yürek parçalayıcı ikilemine; yani asgari çatışma ve ihtilafın söz konusu olup aynı zamanda seçme özgürlüğüyle kendini savunma hakkına dokunulmadan nasıl birlikte yaşanacağı ikilemine cevap olarak akla gelen en uygun çözüm gibi görünüyor. Kısacası, *farklılık içinde (ve farklılığa rağmen) birliği nasıl sağlayacağız; birlik içinde (ve birliğe rağmen) farklılığı nasıl koruyacağız?*

Thomas Marshall'ın eşsiz katkısı, Britanya'daki siyasi gelişmeler silsilesini her yerde er ya da geç ayrılmaz biçimde bir ihzar emrini önce siyasal, ardından toplumsal bir yetkilendirmeye dönüştüren 'tarihsel bir kural' biçiminde genellemesiydi. Savaş sonrası yeniden yapılanmanın ve 'toplum sözleşmesinin' 'ihtişamlı 30 yılının' eşiğinde, yukarıda bahsettiğimiz ikileme İngiliz çözümü gerçekten kaçınılmaz, hatta er ya da geç karşı konulmaz görünüyordu. Bu neticede liberalizmin temel öğretisinin mantıksal sonucu idi: Cumhuriyetin tam teşekküllü vatandaşı olmak için, kişinin sadece hayatta kalma çabasından ibaret olmayan zaman ve enerji kaynaklarına sahip olması gerekiyordu. Toplumun en alt tabakası olan proletarya sınıfı bu tarz kaynaklardan yoksundu ve kendi sanayisi ve birikimleri kanalıyla onları elde etmesi imkânsızdı. Dolayısıyla, proletaryanın vatan-

daşlar topluluğuyla bütünleşebilmesi için onların temel ihtiyaçlarının tatminini garanti etmesi gereken, cumhuriyetin kendisiydi.

Başka bir deyişle, baskıdan uzak kişisel güvenlik bir defa sağlanınca insanların ortak meselelerini siyasal faaliyet yoluyla halletmek için bir araya geleceği ve siyasete daha geniş hatta evrensel katılımın sonucunda hayatta kalmanın topyekûn garanti altına alınacağı -yoksulluğa karşı güvence, işsizlik belasına karşı güvence ve kıt kanaat da olsa geçim güvencesi- ümit ediliyor, buna inanılıyordu. Uzun lafın kısası, bir kez özgür olduktan sonra insanlar siyaseten duyarlı ve aktif olacaklar ve böylece eşitliği, adaleti, karşılıklı özeni ve kardeşliği yücelteceklerdi.

Öte yandan, 'tarihin demir kanunu' ve tarihsel kaçınılmazlık şeklinde tezahür eden olaylar silsilesine de çok dikkat etmek zorundayız. 'Gelişmenin mantığını' o 'gelişme' hükmünü icra etmeden önce fark edecek dikkate sahip olmak durumundayız. Olaylar silsilesinin son bulup bulmayacağını ve hangi noktada son bulacağını tahmin etmek mümkün değil. İnsanlık tarihi inatla tamamlanmamış halde duruyor ve insanlık durumu kararsızlığını koruyor. Marshall'ın yazdığı dönemde 'refah devletinin' İngiliz versiyonu ('sosyal devlet' demenin daha doğru olduğunu düşünüyorum) modern aklın zirvesi gibi görünüyordu. Fazlasıyla karmaşık fakat devamlı ve durdurulamaz tarihsel seyre uygun biçimde taçlandırılmış, belki yerel olarak tasarlanmış fakat tüm 'gelişmiş ülkeler' tarafından öykünülmeye gebe bir yapı -muhtemelen modifikasyonlarla fakat özü korunarak-.

Geriye bakıldığında, bu hüküm en hafif tabirle erken bir hükümdür. Lord Beveridge'in bireysel talihsizliklere karşı

toplu sigorta projesine son dokunuşlarını yapmasından ve Marshall'ın vatandaşlığın beklenen kemal noktasıyla ilgili tozpembe ve iyimser bakış açısının kâğıda dökülmesinden sadece otuz yıl sonra, Kenneth Galbraight yenice elde edilmiş kişisel ve siyasal haklarını daha az kurnaz veya daha az ferasetli vatandaşların artmakta olan sosyal haklarına karşı kullanan bir 'mutlu çoğunluğun' gelişine dikkat çekti. Beveridge ve Marshall'ın beklentilerinin aksine, sosyal devletin çoğunluğu güvende ve mutlu hissettirme kapasitesi, kendi büyük beklenti ve amaçlarını destekleyeceği yerde onların altını oydu. Paradoksal biçimde, 'mutlu çoğunluğun' sosyal devletin temel ilkesinden -bireysel talihsizliklere karşı toplu sigorta dediğimiz ilke- desteğini çekmesine sebep olan özgüveni, sosyal devletin müthiş başarısının ürünüydü. Gerçek bir zenginlik seviyesine, yani herkesin kullanımına sunulan yeterli vasıta ile birlikte kendilerine işaret edilen geniş bir fırsat çeşitliliğinin olduğu pozisyona yükseltilen bu çoğunluk, kendisi olmaksızın böylesi bir yüksekliğe tırmanmanın tehlikeli veya tamamıyla imkânsız olacağı merdiveni ayaklarının altından itti.

Süreç kendi kendine hareket etme ve kendi kendine hızlanma özelliğine sahipti. Popüler duygu ve düşüncelerdeki kayma, kapsayıcı sosyal devletin artık istemediği ve sunamayacağı bir şekilde, korumanın sürekli daralmasıyla sonuçlandı. Öncelikle, toplu sigortanın 'mali durum testi' vasıtasıyla tüm vatandaşlara evrensel bir hak olarak sunulması ilkesi, sadece zenginlik ve kendine yeterlilik testinde başarısız olanlara yardım etme sözüyle yer değiştirdi; bu da örtülü olarak vatandaşlık ve 'tam insanlık' testine dönüşmüş oldu. Sosyal yardımlara bağımlılık böylelikle vatandaşlık hakkı olmaktan çıkıp özsaygısı olan insanların utanacağı bir damga oluverdi. İkincisi, yoksullara erzak yardımının sorunlu bir yardım şekli olduğu kuralından ha-

reketle, yardım kuruluşları eski cazibelerini büyük ölçüde yitirdiler. İki faktör de 'mutlu çoğunluğun' sosyal devletin desteklediği 'solun ve sağın ötesinde' ittifakından kaçışına temayül, hız ve yoğunluk ekledi. Bu da erzak yardımlarının kısıtlanmasına, aşamalı olarak azalmasına ve yardım kuruluşları fonlarının genel anlamda tükenmesine sebep oldu.

Sosyal devlet düşüncesinden geri çekilmenin uzak ucunda en cezp edici ziynetlerinden arındırılmış 'cumhuriyetin' kurumuş, çatlamış ve solmuş kabuğu yatar. Kendi hayatlarının güçlükleriyle savaşıp toplumsal olarak üretilmiş problemlere kişisel çözümler bulması istenen bireyler, devletten pek yardım bekleyemezler. Tırpanlanan güçleriyle devlet çok şey vaat edemez; az şeyi bile garanti edemez. Rasyonel biri işsizlik, hastalık ve yaşlılık halinde ihtiyaç duyulan şeyleri tedarik etmesi ve çocuklar için makul bir sağlık hizmeti veya uygun bir eğitim sağlaması konusunda artık devlete güvenmeyecektir. Her şeyden öte, rasyonel bir insan küresel güçlerin kontrol dışı ve eksik anlaşılmış oyunundan rastgele inmekte olan darbeler karşısında devletin vatandaşları korumasını beklemeyecektir. Dolayısıyla, kişi iyi bir toplumun nasıl bir şey olması gerektiğini bilse bile bu tarz popüler dilekleri gerçekleştirecek kabiliyet ve istekte bir vasıtanın bulunamayacağına dair yeni fakat çoktan derinlere kök salmış bir his söz konusudur.

Sözün özü, 'vatandaşlık' kavramının anlamı geçmişteki eşsiz, koyutlanmış içeriğinin büyük bölümünü kaybederken, bu anlamın kabul edilebilirliğini desteklemiş, devlet tarafından işletilen veya devletçe desteklenen kurumlar tedricen feshediliyor. Daha önce de belirttiğim gibi, ulus devlet artık insanların güveni için doğal bir yed-i emin değildir. Güven modern tarihin büyük bölümü boyunca ikamet ettiği evinden kovulmuş durumdadır. Havada sü-

zülüyor ve yeni cennet arayışlarıyla dalışlar yapıyor -fakat sunulan tekliflerin hiçbiri şu ana kadar bir uğrak limanı olarak ulus devletin katılığını ve görünen 'doğallığını' yakalayabilmiş değil-.

Kişinin insani kimliğinin öncelikli olarak toplumsal işbölümü içinde oynadığı üretken rol tarafından belirlendiği, devletin bu rolün sağlamlığını ve sürekliliğini gözettiği (pratikte değilse de niyet ve vaatleri ile), devlet yetkililerinin sözlerini yerine getirmekte başarısız olması veya vatandaşlarının katıksız mutluluğu için kendilerine yüklenen sorumlulukları gerçekleştirememeleri durumunda vatandaşların devlet yetkililerinden hesap sorabildikleri zamanlar oldu. Bu kopmaz bağımlılık ve destek zinciri muhtemelen Habermas'ın 'anayasal vatanseverlik' teorisi gibi bir şeyin temellerini oluşturabilirdi. Fakat 'anayasal vatandaşlığın' günümüz sorunlarına etkin şifa kaynağı olacağına dair beklenti, Hegel'den bu yana gün sona erip de hava kararınca kanatlarını açan Minerva'nın Baykuşu'nun durumuna benzer. İnsan bir şeyin değerini tam anlamıyla ancak o gözden kaybolunca anlar. O şey ya tamamen kaybolunca ya da bakıma muhtaç hale gelince...

Bugün gelinen nokta anayasal vatanseverlik ihtimali konusunda pek ümit vaat etmiyor. Bölgesel, yerel ve diğer tikelci veya grup etkili ve kendine işaret eden ilgi ve kaygıların merkezkaç kuvvetini geçersiz kılıp bir merkezcil çekim oluşturabilmek için, devletin alt kademelerde etkin olarak elde edilemeyen bir şey sunup, aksi takdirde eylemsiz biçimde salınacak olan güvenlik ağının iplerini bir araya getirebilmesi gerekir. Devletin böyle bir marifetinin olduğu ve her neye ihtiyaç duyulsa yerine getirdiği günler büyük ölçüde geride kaldı.

Devlet yönetimi, giderek özelleşen ve liberalleşen bir toplumun mensuplarının şikâyet ve taleplerini neredeyse hiç iletmedikleri bir adrestir. Kendilerine defaatle kendi zekâlarına, becerilerine ve endüstriye güvenmeleri ve yukarıdan kurtuluş beklememeleri söylenmiştir. Şayet bireysel mutluluğa giden yolda tökezler ya da bir kazaya uğrarlarsa bu onların kendi miskinlik ve tembelliğidir. Yöneticilerin vatandaşların kaderiyle ilgili tüm sorumluluklardan sıyrıldıklarını düşünmeleri mazur görülebilir (pedofilleri hapsetmeleri, sokakları fırsatçı hırsızlardan, serserilerden, dilencilerden ve diğer tüm istenmeyen kişilerden arındırmaları ve terör şüphelilerini gerçek teröristlere dönüşmeden yakalamaları hariç). Vatandaşlar kendi yeteneklerine -oldukça yetersiz- ve kendi inisiyatiflerine -berbat derecede kafa karıştıran- terk edildiklerini hissederler.

Peki, terk edilmiş, sosyalliğini yitirmiş, atomize ve yalnız bireylerin ne hayal etmeleri ve şans verildiği takdirde ne yapmaları beklenir? Büyük limanlar bir kere kapatılıp onlara güvenlik sağlayan dalgakıranlar yok edilirse, talihsiz denizciler yaslı ve kırılgan kimliklerini demirleyebilecekleri kendi küçük sığınaklarını inşa edip etrafını çevirme eğilimine gireceklerdir. Artık kamusal seyrüsefer ağına güvenmeyen bu insanlar, bu tarz mahrem sığınakları her türlü yabancı müdahaleye karşı kıskançlıkla savunacaklardır.

Uyanık bir zihin için, köktenciliklerin hâlihazırdaki olağanüstü yükselişi hiçbir gizem taşımaz. Şaşırtıcı ya da umulmadık bir şey değildir. Terk edilme deneyimiyle yaralanmış günümüz kadın ve erkekleri, başkalarının oyununda piyon olduklarından, büyük oyuncuların hamleleri karşısında korunmasız olduklarından ve bu büyük oyuncular artık kendilerini kârlı bulmadığı anda kolaylıkla terk edilip çöp yığınlarının içine bırakılacaklarından endişelenirler. Bilinçli ya da bilinçsiz, günümüz kadın ve erkekleri *dışlan-*

ma hayaleti (*spectre of exclusion*) tarafından lanetlenmişlerdir. Hauke Brunkhorst'un dokunaklı biçimde hatırlattığı gibi, milyonların çoktan dışlandığının ve 'Hindistan'da olsun, Brezilya veya Afrika'da olsun, hatta bugünlerde New York veya Paris'in pek çok bölgesinde olsun, işlevsel sistemin dışında kalanlar için diğer tüm sistemlerin kısa sürede ulaşılmaz hale geldiğinin farkındadırlar. Artık sesleri duyulmayacaktır ve kelimenin tam manasıyla donakalmışlardır.'[18] Dolayısıyla, ufukta sevgi dolu bir kalp ve yardım eli olmaksızın yalnız bırakılmaktan ve birlikteliğin sıcaklığını, rahatlığını ve güvenini özlemekten korkarlar.

Şüphesiz pek çok insan için yuvayı andıran bir eve 'yeniden doğmak' ile ilgili köktenci vaat, karşı koymakta zorluk çektikleri bir ayartmadır. Köktenci terapiden başka bir şeyi tercih edebilirlerdi -kimliklerini gizlemelerinin ve özgürlüklerini feda etmelerinin gerekmediği bir güvenlik türü-, fakat onlara böyle bir güvenlik sunulmuş değil. 'Anayasal Vatanseverlik' gerçekçi bir tercih değil; oysa köktenci bir cemaat baştan çıkarıcı düzeyde basit görünüyor. Bu yüzden, her ne kadar bu keyfin bedelini daha sonra ödeyeceklerini bilseler de şu an için kendilerini onun sıcaklığına kaptıracaklardır. Uzun lafın kısası, bu insanlar istemeyi beklemekten koparan bir kredi kartı toplumunda yetişmediler mi?

Küreselleşmeyle birlikte kimlik de sıcak bir gündem haline geliyor. Her türlü önemli mevzu erteleniyor ve biyografiler çözümleri zor ve değişken yapboz bulmacalara dönüşüyor. Bununla birlikte, problem bu mozaiğin münferit parçalarında değil, birbirleriyle olan uyum biçiminde. Sizin düşünceniz nedir?

18 HaukeBrunkhorst, 'Global society as the crisis of democracy', in *The Transformation of Modernity*, s. 233.

Korkarım ki yapboz bulmaca alegoriniz yeterince aydınlatıcı değil. Evet, kimliğimizi (ya da kimliklerimizi mi demeli?) tıpkı yapboz parçalarından bir resim tasarladığımız gibi oluşturmamız gerekir; fakat biyografiyi ancak içinde birkaç parçanın eksik olduğu (ve kişinin kaç parçanın eksik olduğunu asla bilemeyeceği) *kusurlu* bir yapboz bulmacayla kıyaslayabiliriz. Mağazadan satın aldığımız yapboz bulmaca tek bir kutunun içindedir ve oluşacak resmin son hali kutunun üzerinde zaten net biçimde gösterilmiştir. Resmi oluşturmak için gerekli tüm parçaların kutunun içinde olduğu, para iadesi garantisiyle size belirtilmiştir. O parçalar kullanarak başka bir resim yapılamaz. Bu yüzden, her parçayı yerleştirdikten sonra, önceden bilinen varış noktası için doğru yolda olup olmadığınızdan emin olmak ve varmak için ne kadar yolunuzun kaldığını görmek amacıyla kutunun üstündeki resme bakarsınız.

Kimliğimiz olacak şeyi oluştururken elde bu tarz rahatlıkların hiçbiri yoktur. Evet, masanın üzerinde anlamlı bir bütün oluşturacağını umduğunuz çok sayıda küçük parça vardır fakat onca gayretinizin sonucunda oluşması gereken resim baştan belirlenmemiştir. Bu yüzden onu meydana getirmek için ihtiyacımız olan tüm parçalara sahip olup olmadığımızdan, masanın üzerinde duran parçalar içinden doğru olanları seçip seçmediğimizden, seçtiklerimizi doğru yerlere yerleştirip yerleştiremediğimizden ve resmin son halinde onların gerçekten yeri olup olmadığından asla emin olamayız. Mağazadan alınmış yapboz bulmacaların çözümünün *amaç yönelimli* olduğunu söyleyebiliriz: Adeta bitiş çizgisinden, önceden bildiğimiz bir nihai resimden başlarız ve kutudan parçaları art arda alıp birbirine uydurmaya çalışırız. Tüm bu süreç boyunca, belli bir çabanın sonucunda her parça için doğru yerin ve her yer için doğru parçanın bulunacağından eminizdir. Parçaların karşılıklı

uyumu ve kurgunun tamlığı biz başlamadan önce garanti edilmiştir. Kimlik örneğinde durum tamamen farklıdır: tüm çaba *araç yönelimlidir*. Nihai resimden başlamayız fakat zaten önceden edindiğimiz veya sahip olmaya değer görünen belli sayıda parça ile başlarız ve ardından hoşnut olacağımız birkaç (kaç tane?) resim elde etmek için onları tekrar tekrar düzenleriz. *Sahip olduklarımızla bir deney yürütürüz*. Meselemiz 'oraya ulaşmak' için, ulaşmak istediğimiz noktaya varmak için neye ihtiyaç duyduğumuzla ilgili değildir; daha ziyade zaten sahip olduğumuz kaynaklarla hangi noktalara ulaşabileceğimiz ve hangi kaynaklara sahip olmanın çabamıza değeceğiyle ilgilidir. Yapboz bulmaca çözmenin *araçsal* akıl (verili bir son için doğru araçları seçerek) mantığını takip ederken kimlik inşa etmenin *amaçsal* akıl (verili araçlarla ulaşılabilen sonuçların ne kadar cezp edici olduğunu bularak) mantığı tarafından yönlendirildiğini söyleyebiliriz. Claude Lévi-Strauss'un tabiriyle, kimlik inşacısının işi eldeki malzemeden envai çeşit şeyi yapan '*bricoleur*'e[19] benzer.

Bu her zaman böyle değildi. Modernlik, modern öncesi *tabakaların* (kimliği doğuştan belirleyen ve hiç değilse gelebilecek olan 'ben kimim?' sorusuna böylelikle birkaç cevap üreten) yerine *sınıfı* ikame ettikten sonra kimlikler, haklı olarak öne süreceğimiz gibi, bireylerin biyografileri yoluyla gerçekleştirmek zorunda oldukları görevlere dönüştü. Jean-Paul Sartre'ın vaktiyle ifade ettiği gibi: Burjuva olmak için burjuva doğmak yetmez; kişi hayatı boyunca bir burjuva gibi yaşamalıdır! Sınıf üyeliği söz konusu olduğunda da, kişi ait olduğunu iddia ettiği sınıfa olan üyeliğini davranışlarıyla ve 'tüm hayatıyla' -sadece nüfus cüzdanını göstererek değil- *ispatlamalıdır*. Böylesine ikna edici bir delili

19 T. S. N.: Farklı malzemeleri bir araya getirip yeni bir şey ortaya çıkaran kimse.

temin etmekte başarısız olan kimse, sınıfa olan aidiyetini kaybederek *déclassé* (sınıf-dışı) olabilir.

Modern dönemin büyük bölümünde, bu tarz bir delilin neyi ihtiva etmesi gerektiği apaçık belliydi. Her sınıfın kariyer yollarının olduğunu, gidişatının belirsizlikten uzak bir şekilde ortaya konduğunu, yol boyunca işaret levhalarının konmuş olup gezginlerin ilerlemelerini takip edebilmeleri için yollara kilometre taşlarının yerleştirildiğini söyleyebiliriz. Örneğin burjuva olmak ve öyle tanınmak için nasıl bir hayat sürülmesi gerektiğine dair neredeyse hiç şüphe yoktu. Hepsinden öte, bu hayatın şekli ilk ve son kez belirlenmiş görünüyordu. Kişi seyahat tamamlanmadan kilometre taşlarının yerinden söküleceğinden veya yönünün değiştirileceğinden endişe etmeksizin, art arda gelen sınıf işaretlerini kendi uygun ve 'doğal' sıralarında temin etmek suretiyle gidişatı adım adım izleyebilirdi.

'Kimliği' bir görev ve hayat boyu süren bir emeğin amacı olarak belirlemek, modernlik öncesi tabakalara atfedilenlerle kıyaslandığında bir özgürleşme hareketiydi. Geleneksel yolların ataletinden, değişmez otoritelerden, önceden belirlenmiş rutinlerden ve sorgulanamaz doğrulardan özgürleşme... Fakat Alain Peyrefitte'in titiz tarihsel çalışmasında[20] ortaya koyduğu gibi, tabakalaşma sisteminin dağılmasıyla sonuçlanan bu eşi benzeri görülmemiş kendini tanımlama özgürlüğü, başkalarına karşı emsalsiz bir özgüven ve güven ile birlikte geldi. Bunun yanında, başkalarının yoldaşlığını erdem sayan ve kolektif hikmeti, talimatlarının güvenilirliği ve kurumlarının sürekliliğiyle tebarüz edip adına 'toplum' denen şey ile birlikte ortaya çıktı. Risk almak ve tercihte bulunmanın gerektirdiği cesarete sahip olmak için, bu tarz bir üçlü güvene (kendine, başkaları-

20 Alain Peyrefitte, *La société de Confiance* (Odile Jacob, 1998), s. 515.

na ve topluma) ihtiyaç vardır. Kişi toplumsal olarak yapılan tercihlerde güvenin içkin olduğuna ve geleceğin kesin göründüğüne inanmak ister; toplumu kartlarını gizleyip kendisini şaşırtmaya çalışan başka bir oyuncu olarak değil, hakem olarak görmek ister.

Modern hayatın en öngörülü gözlemcileri, daha on dokuzuncu yüzyılda, söz konusu güvenin 'resmi sürümünün' -baskın; hatta belki de tek öğreti olmaya çalışan- ima ettiği kadar katı biçimde kök salmadığını belirtmişlerdi. Bu zeki gözlemcilerden biri, bireylerin 'hayata dair bilginin zirvesine ulaştığı' on dokuzuncu yüzyılın başlarında 'toplumun artık düzgün işlemediğini' belirten Robert Musil'dir.[21] Tepedeki iktidar sahiplerinin yapılan tercihlerin doğasına ve onların uygunluğuna dair artan kayıtsızlığıyla desteklenen, tercihle ilgili sorumlulukların bireylerin omuzlarına kayması ve işaret levhalarının iptal edilip kilometre taşlarının kaldırılması en başından itibaren 'kendini tanımlama mücadelesinin' içinde var olan iki eğilimdi. İç içe geçmiş olan ve karşılıklı olarak birbirine hayat veren bu iki eğilim zaman içinde güçlerini birleştirdiler -her ne kadar onaylanmayıp endişe verici hatta patolojik gelişmeler olarak görülseler ve kınanıp tenkit edilseler de-.

Bu sürecin ardındaki başlıca itici güç, toplumsal yapı ve kurumların öteden beri hızla 'akışkanlaşması' olmuştur. Şu anda modernliğin 'katı' evresinden 'akışkan' evresine geçmekteyiz. Sıvılar şekillerini uzun süre aynı tutamadıkları için böyle adlandırılırlar ve biçimli bir taşıyıcıya dökülmedikleri sürece en küçük bir gücün etkisiyle bile şekil değiştirmeye devam ederler. Akışkan bir ortamda sel mi yoksa kuraklık mı beklenmesi gerektiği bilinemez; her iki duruma

21 Robert Musil, *Diaries 1899-1941*, trans. Philip Payne (Basic Books, 1998), s. 52.

hazır olmak en iyisidir. Mevcut (ya da olması muhtemel) yapıların uzun ömürlü olması beklenmemelidir. Tüm bu akma, sızma, damlama ve dökülmelere dayanamayacaklardır. Er ya da geç suya batacak, yumuşayacak, eğilecek veya dağılacaklardır. Bugünün saygı duyulan otoriteleriyle yarın dalga geçilecek, horlanıp hakir görülecek, ünlüler unutulacak, trend oluşturan idoller sadece televizyon yarışmalarında hatırlanacak, el üstünde tutulan yenilikler çöp tenekelerine atılacaktır. Ebedi ve ezeli amaçlar benzer sonsuzluk iddiasındaki başka amaçlarca ekarte edilecek (her ne kadar mükerrer biçimde yeminler etseler de insanlar artık iddialarına inanmayacak), yıkılmaz sanılan güçler zayıflayıp dağılacaktır. Kudretli siyasi ve iktisadi kuruluşlar daha kudretliler tarafından yutulacak ya da kendiliğinden ortadan kaybolacak, kusursuz sermayeler budalaların sermayelerine dönüşecek, ömür boyu gelecek vaat eden kariyerler birer çıkmaz sokak haline gelecektir. Bütün bunlar hiç kimsenin hiçbir noktada yukarıya giden yolla aşağı inen yokuş arasındaki farkı söyleyemediği bir Escher Evreni'nde ikamet etmeye benziyor.

'Toplumun' artık insanların yargılanması ve yanlışları karşısında müsamahasız ve tavizsiz, bazen ciddi ve acımasız fakat yine de adil ve ilkeli olması umulan bir hakem olduğuna inanılmıyor. Daha ziyade, şayet şans verilirse kandıran, ne zaman fırsatını bulsa kuralları çiğneyen, hayat oyununda hassaten kurnaz, açıkgöz, aldatıcı ve poker yüzlü bir oyuncuyu andırıyor. Kısacası, kural olarak diğer oyuncuların tümünü veya çoğunu hazırlıksız yakalayan, sinsi tuzaklar ustasına benziyor. Gücü artık dolaysız tazyiklere dayanmıyor. Nasıl yaşanacağına dair emirler vermiyor. Emirler verse bile o emirlere itaat edilip edilmediğini umursamıyor. 'Toplum' bizden oyunda kalıp masanın üstünde oyuna devam etmemize yetecek kadar fiş bulundurmamız dışında bir şey beklemiyor.

Günümüzde toplumun bireyler üzerindeki gücü ve kudreti daha ziyade 'tespit edilemez' olmasında, kaçamaklığında, çok yönlülüğünde ve süreksizliğinde, hareketlerinin şaşırtıcı kestirilemezliğinde, en zor kafeslerden çıkmasını sağlayan Houdini tarzı el çabukluğunda, açıkça dile getirilmiş olsun ya da akıllıca ima edilmiş olsun, beklentileri boşa çıkarmadaki ve sözlerini çiğnemedeki hünerinde yatmaktadır. Böylesine oynak ve istikrarsız bir oyuncuyla başa çıkmak için en doğru strateji, onu kendi silahıyla vurmaktır.

Don Juan (Moliére, Mozart ve Kierkegaard tarafından resmedildiği haliyle) bu stratejinin mucidi ve öncüsü olarak adlandırılabilir. Moliére'in Don Juan'ının kendi itirafıyla, aşkın hazzı sürekli değişimde yatar. Kierkegaard'a göre Mozart'ın Don Giovanni'sinin keşiflerinin sırrı, hızla bitirip sil baştan başlamasındadır. Don Giovanni aralıksız bir öz-yaratım durumu içindeydi. Ortega Y Gasset'e göre Don Juan/Don Giovanni spontane hayatın verimliliğinin tam vücut bulmuş haliydi ve bu onu modern insanın temel huzursuzluklarının, endişelerinin ve kaygılarının önde gelen göstergesi haline getirdi. Tüm bunlar Michel Serres'in Don Juan'ı modernliğin ilk kahramanı olarak göstermesine sebep oldu (Hermes isimli çalışmasında, Hemes'in Belirişi'nde). Ferasetli bir kültür felsefecisi olan Beata Frydryczak, Camus'dan bir ipucu alarak, Bu 'modernlik kahramanının' bir koleksiyoncu olamayacağını, zira kendisi için önemli olanın sadece 'o an' olduğunu, yani hazır zaman olduğunu belirtmiştir. Şayet o gerçekten bir koleksiyon yapmışsa da, onun topladığı şeyler hisler ve heyecanlardır; *Erlebnisse*'dir (maceralar).[22] Hisler tıpkı onları tetikleyen durumlar gibi doğaları gereği kırılgan ve kısa ömürlüdür. *Carpe Diem* (ânı yaşa) stratejisi, değerlerden arınmış

22 Beata Frydryczak, *Swiat jako kolekcja* (The World as a Collection) (Humaniora, 2002), ss. 52-55.

bir dünyanın kalıcıymış gibi davranmasına verilen cevaptır.

Ardından sizin, meselenin 'onların birbiriyle olan uyum şekli' (sözde türdeş ve uyumlu kimliği oluşturan çeşitli parçaların) olduğuna dair önermeniz gelir ki, bana göre aydınlatıcı fakat yanlıştır. Kırıntı ve parçaları 'kimlik' tabir edilen tutarlı ve uyumlu bir bütünlük halinde 'birbirine uydurmak', cebren ve çaresizce Don Juan tarzı bir ikileme itilen ve böylelikle Don Juan'ın stratejisini benimsemek zorunda bırakılan günümüz bireylerinin temel endişesi gibi görünmüyor. Hatta bu muhtemelen hiçbir şekilde onların endişesi değildir. Uyumlu, sıkıca perçinlenmiş, katı biçimde inşa edilmiş bir kimlik, seçme özgürlüğü üzerinde bir baskı ve kısıtlama olacak, bir sonraki fırsat kapıyı çaldığında kapıyı açmada yetersizlik alameti sayılacaktır. Sözün özü, kimlik hayata karşı doğru, ihtiyatlı ve başarı garantili bir tutuma karşı koymak anlamına gelen ve bu yüzden titizlikle kaçınılması ve tetikte olunması neredeyse ittifakla tavsiye edilen bir *esneksizlik* reçetesi olacaktır (bu esneksizlik hali kitlesel medya, insanlık problemleri üzerine uzmanlaşmış kişiler ve siyasi liderler gibi günümüzün neredeyse tüm gerçek ve meşru otoriteleri tarafından kınanan, alaya alınan ve lanetlenen bir durumdur).

Akışkan modern dünyanın sakinlerinin büyük çoğunluğu için uyumu dert edinmek, kurallara bağlı kalmak, değiştirilebilir ve kısa vadeli fırsatlar dalgası yerine teamüllere uyup süreklilik fikrine sadık kalmak gelecek vaat eden seçenekler değildir. Başka bazı kimseler tarafından benimsenmeleri durumunda (şüphesiz bu nadiren isteyerek olur!), bunlar anında toplumsal yoksunluğun belirtileri ve başarısız bir hayatın, mağlubiyetin, daha düşük değerin ve toplumsal düşüklüğün damgası olarak algılanıp söz konusu insanlar hemen bir kenara ayrılır. Toplum nazarında bu in-

sanlara hapishane veya şehir gettosunda bir hayat, iğrenilen ve nefret edilen 'sınıf-altı'na aidiyet veya devletsiz mülteci kamplarına kapatılma uygun görülür.

Kişilerin seçip benimsedikleri anda hayat boyu sadakat yemini ettikleri projelerin (Jean Paul Sartre sadece 50 yıl kadar önce *projets de la vie* [yaşam projesi] ifadesini önermiştir) kötü bir baskısı vardır ve cazibelerini yitirmişlerdir. İnsanlar şayet baskıya uğramışlarsa kendilerini maksadın zıttı olarak tanımlayacak ve kesinlikle bu tercihten memnun olmadıklarını dile getireceklerdir. Sürekli olarak parçaları birbirine *uydurmaya* devam ettiğinizde, evet, yapabileceğiniz başka bir şey yoktur. Fakat onları birbirine *uydurmak* bu uydurma oyununa son verecek *en uygun* hale ulaşmak mıdır? Hayır, teşekkürler. Bu, kişinin onsuz daha iyisini yapabileceği bir haldir.

Saf renklerin ve geometrik olarak düzgün formların mükemmel uyumunu oluşturmak için gösterilen sınırsız çabadan müteşekkil bir hayatın sonlarına doğru, katı modernliğin büyük ressamı Piet Mondrian, 'boogie-woogie zaferi' isimli eserini çizdi. Bu eser biçimsiz şekillerin öfkeli ve düzensiz kakafonisi ile kırmızı, portakal rengi, pembe, yeşil ve mavinin uyumsuz tonlarından oluşuyordu.

Bu dönüşümlerin sonuçlarından biri, ulusçuluğun yeniden ortaya çıkmasıdır. Bu durumda, şayet biyografiler yapboz parçalarıyla dolu hale geliyorsa, cemaatin (gemeinschaft) etkili bir biçimde tekrar tartışmaya dâhil olması gibi bir paradoksla karşı karşıyayız. Bu bir paradoks mu, yoksa tam aksine bu olgular birbirini tamamlayıcı mı?

Bu konudaki teşhisinizin de yüzde yüz doğru olduğundan emin değilim. 'Ulus meselesinin' yüz yıl önce çö-

zülmüş göründüğü (ve uzun bir süreliğine, belki de nihai olarak ve sonsuza kadar) topraklarda bugünlerde sökün eden ve cemaat/tanınma peşinde koşan çeşitli hareketlerin 'ulusçuluğun yeniden belirmesi' olarak yorumlandığı doğrudur. Yugoslavya Birleşik Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Balkanlar'da cehennem kazanı patladığında, Tom Nairn, olayların baskın görünümünü yakın zamana kadar uykuda olan ve tamamen öleceği düşünülen fakat görüldüğü üzere gerçekten geri dönmeyecek biçimde hiçbir zaman ölmeyen karanlık, arkaik ve atavistik bir irrasyonel gücün yeniden su yüzüne çıkması olarak özetlemişti. Şimdi bu güç, 'bir kez daha halkların, kanı, akla uygun bir gelişmenin ve bireysel hakların önüne koymasına neden oluyordu'.[23] Bu ve bunun gibi teşhislerin öne çıkarıp tetiklediği soru, 'zombinin neden hortladığı' idi. Bu zombi ve vampir filmlerinin sürekli olarak sorduğu türden bir soruydu. 'Zombinin hortlaması' ya da eski çağlara ait nefretlerin kolektif bilinçsizlik dondurucusunda mucizevî biçimde korunması fikrinin kendisi kadar yanıltıcı ve hayal mahsulü bir soru... Yeni ve tam olarak anlaşılamamış olgulara göndermede bulunmak için neden eski bir isim kullanıldığını anlamak zor görünse de, her ne zaman daha önce hiç görülmemiş deniz yaratıkları ortaya çıksa, denenmiş ve test edilmiş kavramsal balık ağlarına başvurmak yaygın ve eski bir alışkanlıktır. Fakat biz Derrida'ın uyarısını dikkate almalı ve doğal olarak tarihi geçmiş anlamları olan eski kavramları ancak o anlamlar 'silinmeye yüz tutmuşsa' kullanabileceğimizin farkında olmalıyız.

Yanlış biçimde 'ulusalcığın dirilişi' veya ulusların yeniden dirilişi/uyanışı olarak tarif edilen bu yeni özerklik ve bağımsızlık dalgasının iki belirgin sebebi var. Sebeplerden

23 Tom Nairn, '*Deminizing Nationalism*', London Review of Books, 23 Feb. 1993.

birisi, her ne kadar yanlış yönlendirilse de, bazen dondurucu bazen kavurucu olan küresel rüzgârlar karşısında ulus devletin ufalanmakta olan duvarlarının artık sağlayamadığı korumayı bulmaya yönelik samimi ve umutsuz çabadır. Diğer sebep, sadece zayıflamakta olan devletlerin ulusal dayanışma adı altında talep ettikleri sadakat karşılığında vatandaşlara sunabilecekleri faydanın gitgide azaldığı zamanlarda beklenen, millet ile devlet arsındaki geleneksel sözleşmenin yeniden hatırlanmasıdır. Görülebileceği gibi iki sebep de başlıca faktör olarak *devlet egemenliğinin sarsılmasına* işaret eder. Söz konusu hareketler, güç oyununda yeni çıkarlar ve yeni aktörler aramaya ya da yaratmaya dayanan kolektif menfaatler bütününün geçerli stratejisini yeniden düzenleme arzusunu dışa vurur. Bu tarz hareketlerin ayrılıkçı isteklerine kızabiliriz (kızmalıyız); ektikleri kabilesel nefret tohumlarını ve bu tohumlardan yetişen acı meyveleri lanetleyebiliriz (lanetlemeliyiz); fakat onları akıl dışılıkla kolayca yargılayamaz, atavistik bir hıçkırık gibi kolayca defedemeyiz. Şayet bunu yaparsak, açıklama gerektiren şeyi açıklama uğruna riske atma yanlışına düşeriz.

İskoçlar vatanseverlik tutkusuyla dolu milliyetlerini Londra'daki hükümet İskoçya sahillerinde petrol arama lisanslarını satarak kazandığı parayı cebe atmaya başlayınca 'yeniden keşfettiler' (Bu yeni ulusçuluk, Kuzey Denizi petrol yataklarının dibi görünmeye başlar başlamaz yeni kazanılmış vatanseverlerinin çoğunu kaybetmeye başladı). Roma'daki hükümetin kontrolü zayıflamaya başlayıp ortak hükümete olan sadakatin karşılığı iyice azalınca, İtalya'nın kuzeyindeki varlıklı insanlar yoksul, miskin ve sünepe denilen Kalabriyalıların veya Sicilyalıların neden her geçen yıl kendi yoksulluklarını Kuzeyliler üzerinden giderdiğini sormaya başladılar -hemen ardından da ortak İtalyan ulus kimliği sorgulanmaya başladı-.

Yugoslavya devletinin kaçınılmaz sonunun ilk işaretleri olarak, işten anlayan varlıklı Slovenlerin, kendi zenginliklerinin neden Slav ittifakının daha az talihli bölgelerine akıtıldığını ve öncelikle Belgratlı bürokratların ellerinde toplandığını merak etmeleri gösterilebilir. Ayrıca *etnik olarak homojen* oldukları için Slovenlerin bağımsız bir devleti hak ettikleri fikrini *ilk olarak* Alman şansölyesi Helmut Kohl'ün dillendirdiğini de hatırlayalım -etnisitelerden, dillerden, dinlerden ve alfabelerden oluşan Balkan barut fıçısını patlatıp etnik temizlik çılgınlığını başlatacak fitili ateşleyen şey belki de buydu-.

Ardından gelen trajedi herkes tarafından gayet iyi biliniyor. Gerçi müttefik 'atavistik dürtüler' hatırlanamayacak kadar eski zamanlarda kış uykusuna yatıp da o gün bugündür uyanma vakitlerinin gelmesini bekledikleri bilinçdışının derin karanlıklarından *birden bire çıkıp gelmediler*. Ter dökerek anlamlandırmak gerekti -fitnecilikle bir komşuyu ötekine karşı, ailenin bir üyesini diğerine karşı doldurarak ve proje olarak düşünülen cemaat için belirlenmiş olan her bireyi aktif bir suç ortağına veya olaydan sonra ikinci derece suç ortağına dönüştürerek-. Kapı komşusunu öldürmek, tecavüz, vahşilik, savunmasız insanlara kıymak -en kutsal tabuları, hem de halk nazarında en çok ilgi odağı olanları teker teker yıkmak- aslına bakılırsa bir cemaat *yaratma* faaliyetiydi. Hafızadaki ilk günah ile birbirine sıkıca bağlanmış bir cemaat oluşturarak, hayatiyetinden ancak kahramanlar üzerinden değil de sanıkların suçlu ilan edilmemesi ve mahkemeye çıkarılıp cezalandırılmaması için onlara kalkan olarak mantıken emin olabilen bir cemaat oluşturarak yürütülen bir faaliyet. Fakat insanlar nasıl oldu da ilk fırsatta silahların çağrısına uydular? Nasıl oldu da komşu komşuya düşman oldu?

Komşuluk ilişkilerinin rutin bir şekilde yürütülebildiği yapıya hizmet eden devletin hızlı ve dehşetli yıkılışı şüphesiz travmatik bir deneyim ve kişinin güvenliğinden endişe duyması için iyi bir sebepti. Devlet tarafından nezaret edilen yapının kalıntıları arasından endişe yabani otları filizlendi ve hızla yayıldı. Bunu gerçek bir 'toplumsal kriz' takip etti. Rene Girard'ın açıkladığı gibi, bir toplumsal kriz ortamında 'insanlar ya kendilerine hiçbir maliyeti olmayacak şekilde tüm toplumu ya da kolayca tanımlanabilecek sebeplerle son derece zararlı gördükleri başka insanları suçlarlar.' Bir toplumsal kriz patlak verdiğinde, korkmuş insanlar bir araya gelip kalabalığa dönüşürler -ve tanımı gereği kalabalık hareket arar ama doğal sebepleri (krizle ilgili) etkileyemez-. Hal böyle olunca da şiddet, iştahını giderecek ulaşılabilir bir vesile arar.' Sonrası oldukça kafa karıştırıcıdır fakat başarılması ve anlaşılması kolaydır: 'Kurbanları krizden dolayı saygınlıklarını yitirmekle suçlamak için, saygınlığı ortadan kaldıran şeylerle suçlanırlar. Fakat gerçekte kurbanlara ait işretleri taşıdıklarından, zulmün kurbanları olarak tanımlanırlar.'[24]

Aşina olunan dünya parçalanınca en rahatsız edici ve huzur kaçırıcı sonuçlardan birisi, sınırların üzerini örten moloz yığınları ve düşerken işaret levhalarını kıran hurda ve döküntülerdir. Muhtemel kurbanlardan, farklı oldukları için değil, *yeterince farklı olmadıkları* ve kalabalığa kolayca karıştıkları için korkulup nefret edilir. Onları gözle görülür, kolay tanınır ve aşikâr hale getirmek için şiddete ihtiyaç duyulur. Onları tahrip etmek ya da yok etmek suretiyle saygınlıkları lekeleyen kirler umutla bertaraf edilebilir ve böylelikle herkesin kim olduğunu bildiği ve kimliklerin artık kırılgan, belirsiz ve istikrarsız olmadığı düzenli bir

24 René Girard, *Le Bouc émissaire* (1982), in Yvonne Freccero's translation, The Scapegoat (Johns Hopkins University Press, 1986), ss. 14, 16, 21.

dünya yaratılabilir. Dolayısıyla, modernliğin yapısına uygun biçimde buradaki her türlü yıkım *yaratıcı* bir yıkımdır: Kaosa karşı kutsal düzen savaşı, amacı olan bir eylem ve düzen inşa etme çabası...

Yanlış anlaşılmasın: Konvansiyonel etkin kolektif korunma araçlarının kaybından kaynaklanan toplumsal kriz Balkanlara özgü değildir. Hızla küreselleşen dünyamızın her yerinde farklı keskinlik ve yoğunluklarda yaşanmaktadır. Balkanlardaki sonuçları beklenmedik düzeyde aşırı olabilir, ancak benzer mekanizmalar başka yerlerde de faaliyette. Olaylar Balkanlardaki kadar ileriye gitmeyebilir ve dramın sesi boğulabilir; hatta bazen hiç duyulmayabilir; fakat her ne zaman toplumsal krizin fazlasıyla rahatsız edici etkileri hissedilse benzer arzular ve zorlayıcı dürtüler insanları eyleme teşvik eder.

En yaygın ve gayretle güdülen hedef, bölgesel ve kategorik yerelliğin 'içerisi' ile 'dışarısı' arasına derin ve mümkün olduğunca geçilemez hendekler kazmaktır. Dışarıda fırtına, kasırga, dondurucu soğuklar, yol boyu tuzaklar ve her yerde tehlike vardır; içeride ise sıcaklık, samimiyet, güvenlik, emniyet ve *chez soi* (yuva hissi). Tüm dünyayı güvenli bir yer yapmak için (... ki böylece kendimizi konuk sevmez 'dışarı'dan tecrit etmeye ihtiyaç duymayalım) yeterli araç gereç ve hammaddeye sahip değiliz ki (ya da en azından öyle olduğuna inanıyoruz) başkasının olmayıp sadece bizim olan ve içinde kendimizi tek ve rakipsiz efendiler olarak hissedebileceğimiz bir yer oluşturalım, onu çitlerle ayırıp güçlendirelim. Devlet artık kendi sınırlarını ve vatandaşlarını korumaya yetecek bir güç iddiasında olamaz. Bu yüzden, devlet tarafından terk edilip ortada bırakılan görev, birinin onu üstlenmesini bekliyor. Yaygın kanaatin aksine, ardından gelecek olan şey ulusçuluğun yeniden

doğuşu veya ölüm sonrası bir intikam değildir. Böyle bir şey *küresel olarak üretilen sorunlara yerel çözümler sunmaya çalışmak* olur ki bu, boş ve umutsuz bir çabadır. İçinde bulunulan durum karşısında artık hiç kimse konvansiyonel devlet kurumlarını yardıma çağıramaz.

Vatandaşlar arasındaki cumhuriyetçi konsensüs ile 'doğal' içerdelik/üyelik/aidiyet fikri arasındaki ayrım, on sekizinci yüzyılın tamamıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında Fransız Aydınlanmacı filozofları ile insan birlikteliğinin yasa yoluyla sağlanabilmesini öngören tüm yapay kimlik ve ayrımların üstünde olup onları geçersiz kılan *volk (halk)* ve *Volksgeist (halkın ruhu; millet ruhu)* kavramlarının teorisyenleri olan Alman Romantikleri (Herder, Fichte) arasında yaşanan tartışmaya kadar uzanır. Milliyete dair bu iki kavrama Friedrich Meinecke'nin *Staatsnation und Kulturnation* (1907) isimli muhalif çalışmasında temel biçimi verilmiştir. Geneviéve Zubrzycki çağdaş siyasi ve sosyal bilim tartışmalarında yaygın olan tanımların bir listesini, milliyet olgusunun 'vatandaşlıkla ilgili' tanımlarına ve 'etnik' modellerine/yorumlarına karşı çıkarak sıralamıştır.

> Milliyetin vatandaşlık modeline göre, ulusal kimlik tamamen siyasidir. Benzer zihniyete sahip fertlerin birlikteliğine dayanan bir cemaate ait olmak, bireyin tercihinden başka bir şey değildir. Öte yandan, etnik sürümünde ulusal kimlik tamamen kültürel düzlemde var olur. Kimlik doğuştan verilidir ve bireye kendini dayatır.[25]

Son tahlilde karşıtlık *çok önceden belirlenmiş* bir yolla ait olmak ile *tercih yoluyla* ait olmak arasındadır. Pratik anlamda bireylerin düşünce ve tercihlerinden önce gelen

25 Geneviéve Zubrzycki, 'The classical opposition between civic and eyhnic models of nationhood: ideology, empirical reality and social scientific analysis', *Polish Sociological Review*, 3 (2002), ss. 275-95.

acı gerçek ile yani insan vücudunun genetik olarak miras aldığı belli özelliklere dayalı olup ters düşülebilen, ihmal edilebilen veya örtbas edilebilen fakat asla gerçek anlamda yok sayılıp 'silinemeyen' gerçek ile katılıp ayrılabildiğimiz ve şekli, karakteri ve prosedürleri her zaman üyelerinin belirlemesine ve müzakeresine açık olan bir kulüp veya hayır kurumu tarzı bir kuruluş arasındaki karşıtlık.

Fakat şunu belirtmeliyim ki, günümüzde kendisi vasıtasıyla iki modelden birincisinin yaygın olarak tarif edildiği 'kültürel' kelimesi, 'siyasal yerindeliğin' güncel standartları tarafından dikte edilen bir yanlış adlandırmadır. Neticede 'kültür' kelimesi kelime hazinemize tamamen zıt bir anlam taşıyarak iki yüzyıl önce girdi: Yani 'doğa'nın zıt anlamlısı olarak ve *insan tercihlerinin* sonucu olan ürünler, tortular ve yan etkiler gibi doğanın değişmez gerçeklerine tamamen zıt insan özelliklerine gönderme yaparak. İnsan yapımı şeyler aslında prensip olarak insan bozumu şeylerdir.

Ayrıca şunu da belirtmeliyim ki, Romantik anlayış 'devletsiz ulus' şeklinde gelişip Almanca konuşan Orta Avrupa sayısız ve çoğu pek küçük olan siyasi birimlere bölünürken, Aydınlanmacı-cumhuriyetçi anlayış etnisiteler, lehçeler ve 'yerel kültürler' (gelenekler, inançlar, rutinler, mitolojiler ve takvimler) yığınına bir insicam ölçüsü getirmeye çabalayan hanedan yönetimi altında, gitgide merkezileşen bir bölgede 'ulussuz devlet'i ortaya çıkardı. Bu iki anlayış milliyetin iki farklı biçimine karşılık gelmez fakat insan birlikteliğinin ulus ile devlet arasındaki birlikte yaşamanın, nişanlanmanın, evlenmenin ve boşanmanın çeşitli safhalarındaki doğası üzerindeki müteakip iki yorumunu simgeler. Her iki yorum bir şekilde farklı siyasi görev ve uygulamayla uyumludur. Birisi devlet olma çabalarına daha çok hizmet ederken diğeri siyasi iktidarın 'ulus inşa etme' çabalarına hizmet eder.

Devlet ile ulus arasındaki mevcut ayrılık ve ufukta beliren boşanma devletin asimile etmeye dönük ihtiraslarını terk etmesi ve kültürel tercihlere karşı tarafsızlığını ilan edip yönetmekte olduğu toplumun gitgide artan 'çokkültürlü' karakterinden el çekmesiyle birlikte ele alındığında, kimliğin 'kültürel' olarak adlandırılan tasavvurlarının belirsiz değişim dalgaları arasında kendilerine sabit ve güvenilir sığınak arayan gruplar arasında yeniden revaçta olmasına şaşmamak lazım.

Mesken tuttukları dünyanın istikrarsızlığı ve olumsallığı karşısında hayrete düşmüş, kafası karışmış ve korkmuş olan insanları güvenceye alma konusunda 'cemaat' çok cazip bir seçenek gibi görünüyor. Dinginlik, fiziki güvenlik ve iç huzuru için cemaat tatlı bir rüya ve cennet hayalidir. Öte yandan baskıların, buyrukların ve yasaklamaların sıkı ağıyla cebelleşip seçme özgürlüğü ve özgüven için çabalayan insanlar için, şaşmaz bir sadakat isteyip giriş ve çıkışları dikkatle koruyan aynı cemaat adeta bir kâbus, cehennem veya zindan imgesidir. Mesele şu ki, fasılalı veya eşzamanlı olarak 'çok fazla sorumluluğa' gark olmuş durumdayız ve bu sorumluluklara yenilerini eklemekten başka bir şeye yaramayan 'daha fazla özgürlük' arzuluyoruz. Dolayısıyla pek çoğumuz için 'cemaat', sevilen *veya* nefret edilen, sevilen *ve* nefret edilen, çekici *ya da* itici, çekici *ve* itici, açıkçası Janus yüzlü ve müphem bir olgudur. Akışkan modern dünyanın sakinleri olan bizlerin her gün yüz yüze geldiği müphem tercihler arasında en rahatsız edici, en zihin karıştırıcı ve en sinir yıpratıcı olanlardan birisidir.

Kartların yeniden karıldığı böyle bir dönemde toplumsal ilişkilerin en temel formları bile mutasyona uğruyor. Aşk ilişkilerinden dine kadar her şey istikrarsız ve akışkan hale geliyor. Peki, aşk ilişkileri nasıl değişiyor?

İçinde yaşadığımız akışkan modern zamanların bir başka müşkül müphemliğine parmak bastınız. Tüm eşlikleriyle birlikte kişilerarası ilişkiler – aşk, partnerlikler, bağlılıklar ve karşılıklı belirlenmiş hak ve görevler- aynı anda cazibe ve endişenin, arzu ve korkunun nesnesi, ikilem ve tereddüdün, vicdan muhasebesi ve endişenin mahallidir. Başka bir çalışmamda öne sürdüğüm gibi (Akışkan Aşk'ta), Robert Musil'in Niteliksiz Adam'ından sonra bizim kendi akışkan modern 'Bağsız Adam'ımız geldi. Çoğumuz çoğu zaman 'bağsız yaşamanın' getirdiği bu yeni hâlin -'bağlarından kopmuş ilişkilerin'- ikilemi içerisindeyiz. Aynı anda hem istiyor hem korkuyoruz. Geriye dönemeyiz, fakat bulunduğumuz yerden de memnun değiliz. Arzuladığımız ilişkileri nasıl kuracağımızdan emin değiliz; daha da kötüsü, ne tür ilişkiler istediğimizden de emin olamıyoruz.

Erich Fromm'un, 'bireylerin aşkında tatminin gerçek alçakgönüllülük, cesaret, inanç ve disiplin olmaksızın' sağlanamayacağına dair gözlemiyle ikilemin özünü kavradığına inanıyorum. Fakat Fromm hemen ardından üzülerek şunu eklemiştir: 'bu niteliklerin nadiren görüldüğü bir toplumda sevme kapasitesine erişmek de ender bir başarı olmak zorundadır'.[26] Sevmek ikisi de farklı tecrübe ve hatıra yüküne sahip olup kendi doğal akışını sürdürmekte olan iki biyografiyi paylaşmaya ve harmanlamaya kararlı olmak demektir. Sevmek aynı zamanda geleceğe dair, yani *büyük bir bilinmezliğe* dair mutabakat demektir. Başka bir deyişle, Lucan'ın iki bin yıl önce gözlemlediği ve Francis Bacon'ın ondan yüzyıllar sonra tekrarladığı gibi, ödenecek bedeli göze almak demektir. O ayrıca sizinkine benzer bir seçme özgürlüğüne sahip olup o özgürlüğün peşinde koşma iradesine sahip olan birisine, yani sürprizler ve bilin-

26 Erich Fromm, *The Art of Loving*, (Thorson, 1995), s. Vii.

mezliklerle dolu birisine kendini bağımlı kılmak demektir.

Benim sevme ve sevilme arzum ancak ve ancak onu tam bir 'iyi günde kötü günde' durumu olarak görmeye gerçekten hazır olmamla ve gerektiğinde kendi özgürlüğümü sevdiğim kişinin özgürlüğünü ihlal etmeksizin feda etmemle yerine getirilebilir. Eflatun'un Şölen'inde Mantinealı Diotima (Prophetville'in korkulan kadın peygamberi) Sokrat'a, Sokrat'ın da tüm kalbiyle onayladığı şu ifadeleri yöneltir: 'Aşk senin düşündüğün gibi güzele yönelmekle ilgili değildir; aşk güzeli doğurmak ve onda doğmaktır.' Sevmek 'doğurmayı ve hayat vermeyi' arzulamaktır ki, böylelikle âşık 'doğurabildiği/hayat verebildiği güzelliği arar ve onun peşinden koşar'. Başka bir değişle, aşkın anlamını bulduğu hazır, tam ve bitmiş şeyleri arzulamak değil, o şeylerin kendisi olmak, onlara katkıda bulunmak ve onlara katılmakta ısrarcı olmaktır. Aşk aşkınlığa yakındır; fakat o aynı zamanda yaratıcı dürtünün diğer adıdır ve nerede son bulacağı bilinmeyen tüm yaratıcı süreçler gibi risklerle doludur.

Bir paradoksla karşı karşıyayız. Çözüm umuduyla yola çıkıp yeni sorunlar bulduk. Yardım, güven ve emniyet bulmak için aşkı aradık fakat belirsiz derecede uzun ve sonu gelmez aşk arayışları kendi belirsizlikleri ve güvensizlikleriyle karşılaşmaya gebedir. Aşkta hızlı çareler, hemen ve sonsuza kadar elde edilen çözümler yoktur. Tam ve nihai memnuniyet güvencesi veya tam ve katıksız bir memnuniyet elde edilememesi halinde para iade garantisi söz konusu değildir. Tüketim toplumunun bize öğrettiği tüm bu ücreti önceden ödenmiş anti-risk araçları mevcut değildir. Fakat mağaza sahipleri tarafından bol ve hesapsızca verilen sözlerle şımartılmış olan bizler, risklerle yüzleşip onlarla kendi başımıza başa çıkmamız için gereken becerileri kaybettik. Dolayısıyla aşk ilişkilerinde de kendimizi güvende ve rahat

hissettiğimiz tek tavır olan 'tüketimci' tavırda davranmaya meyilliyiz.

Nesnelerin yegâne değerinin ve tek 'kullanım' şeklinin memnuniyet sunma kapasitesine bağlı olduğu 'tüketimci tarz'da, memnuniyet hemen sağlanmalıdır; sağlanmak zorundadır; sağlansa iyi olur. Memnuniyet bir defa akamete uğrarsa (nesneler aşınıp yıprandığından, aşırı ve giderek anlamsız hale gelen aşinalıkları yüzünden veya daha az aşina, denenmemiş ve dolayısıyla daha heyecan verici olan yenileri onların yerini aldığından) evi artık bu faydasız nesnelerle doldurmanın anlamı yoktur.

İngiliz çocuklarının en sevdiği Noel hediyelerinden birisi her zaman bir köpek olmuştur (genellikle yavru köpek). Andrew Morton'ın geçenlerde belirttiği gibi, insanların çevresine ve rutinlerine kolayca uyum sağlayabilen köpeklerin 'yaklaşık 15 yıl olan yaşam beklentilerini modern ilgilenme müddeti doğrultusunda yeniden ayarlamaları gerekmektedir: O da yaklaşık üç aydır' (bu, memnuniyetle eve alman köpeklerin dışarı atılmasına kadar geçen ortalama süredir). İnsanların büyük bir bölümü 'evcil hayvanlarından sıkılarak bir başkasına, daha çok moda olan bir başka köpeğe yer açmak için' hayvanlarını evden atmaktadır'.[27]

Ev hayvanları için söz konusu olan şey ev insanları (pet humans) için de geçerlidir. Observer Nagazine yazarı Barbara Ellen, 'partneri terk etmenin/çöp atar gibi atmanın' artık normal sayıldığını yazar. 'Bize her zaman ölümün hayatın önemli bir parçası olduğu söylenmektedir'. Aynı şekilde, ayrılık da ilişkinin önemli bir parçası değil midir?'[28] Ayrılık artık ölümün hayat karşısındaki 'doğallı-

27 Observer Magazine, 15 Dec. 2002, s. 43.

28 Barbara Ellen, 'Breaking up may be hard, but there is no harm in men learning the etiquette', *Observer Magazine*, 5 Jan. 2003, s. 7.

ğı' kadar tabii bir vakıa olarak görülmektedir. Bir zamanlar biz ölümlüler için sonsuzluğun kapısı olarak görülüp imrenilen ilişkinin kendisi de artık bölünerek üreme eğilimine girdi ve ölümlü hale geldi; hatta yeniden ayrılmak üzere bir araya gelen bireylerinkinden bile çok daha düşük bir hayat beklentisiyle malul. Bir başka nüktedan İngiliz köşe yazarı evliliğin 'emici kâğıttan yapılmış bir sal ile deniz yolculuğuna çıkmak' gibi olduğunu öne sürmüştür.

Hayvan olmuş insan olmuş, evcil hayvan olmuş partner olmuş, fark eder mi? Hepsi aynı amaç için buradadır: Memnun etmek için (en azından biz onları bu amaçla elde tutuyoruz). Şayet bizi memnun edemezlerse o zaman hiçbir faydaları yoktur ve dolayısıyla burada olmalarının da bir anlamı yoktur. Anthony Giddens'ın o meşhur ifadeleriyle, 'bizi ölene kadar bir arada tutan' özel birliktelik (exclusive partnership) biçimindeki eski romantik aşk fikrinin yerini bireysel özgürleşme sürecinde 'birlikte aşk' (confluent love) almıştır -ilişkinin ancak her iki bireye de tatmin sağladığı sürece devam ettiği ve bundan bir dakika bile fazla sürmediği ilişki-. İlişkiler söz konusu olduğunda, 'başlama izninin' ilişkiyi devam ettirmek için bir sebep kalmadığını hissettiğimiz anda kullanabileceğimiz bir 'bitirme izni' ile birlikte gelmesini istiyoruz.

Giddens bu değişimi ilişkilerin doğasındaki özgürleşme olarak görüyor: Partnerler hâlihazırda sürdürmekte oldukları ilişkiden memnuniyet elde edemez veya artık tatmin olmamaya başlarlarsa, başka yerde tatmin aramak üzere ayrılmakta özgürdürler. Fakat belirtmediği şey, ilişkiye başlamak için iki kişinin rızası gerekirken bitirmek için nasıl olup da sadece birisinin kararının yeterli olduğudur. Zira bu şekilde tüm ilişkiler kalıcı bir endişeyle bezenmiştir: Ya partnerim benden önce sıkılırsa? Giddens'in fark etmedi-

ği bir başka sonuç, ilişkiyi kolaylıkla bitirebilmenin kendisinin aşkın ifasının önünde zorlu bir engel olduğudur. İlişkinin kolayca bitirilmesi böylesi bir ifanın gerektirdiği uzun vadeli çabanın ihtimalini iyice azaltır; tatmin edici bir sonuca ulaşamadan terk edilme ihtimalini artırır; 'ödenen paranın karşılığı olmadığı' için reddedilmeye sebep olur veya kişilerin piyasada görünürde daha ucuz seçeneklerin varlığını gerekçe göstererek o parayı ödemenin anlamsız olduğuna hükmedip içerlemesine neden olur.

Tüketim toplumunun genç stajyerlerinin evcil hayvanlardan önce hoşlanıp sonra onlarla birlikteliğe katlanabilecekleri maksimum süre yaklaşık olarak üç aydır. Erken yaşlarda edindikleri bu alışkanlığı aşk nesnesi olarak köpeklerin yerini insanların alacağı hayatlarının sonraki evresine taşımaları kuvvetle muhtemeldir. Morton bunun suçlusu olarak kısalan 'dikkat süresini' görür. Elbette başkası sebebi farklı yerlerde arayabilir. Nasıl ki atalarımız yaşadıkları toplum tarafından her şeyden evvel ve en önemlisi üretici olarak şekillendirilip eğitilmişlerse, biz de öncelikle ve sonsuza kadar giderek artan biçimde tüketici olarak şekillendirilip eğitiliyoruz. Üreticide meziyet addedilen pek çok nitelik (alışkanlıkların kazanılıp sürdürülmesi, yerleşik geleneklere bağlılık, rutin ve mükerrer davranış kalıplarına tahammül, haz ve tatminin ertelenmesine hazır olmak ve ihtiyaçların değişmezliği), tüketici söz konusu olduğunda en dehşet verici kusur olarak görülüyor. Şayet devam edip yaygınlaşmış olsalardı tüketici odaklı ekonominin ölüm fermanı sayılırlardı.

Tüketicinin eğitimi tek seferlik bir mücadele veya tek seferde kati olarak ulaşılan bir başarı değildir. Erken başlar fakat hayatın geri kalanını doldurur. Tüketici becerilerinin geliştirilmesi, eğitim teorisyenleri ve uygulayıcılarının

hâlihazırda savundukları şu 'sürekli eğitim' denen şeyin belki de yegâne başarısıdır. 'Hayat-boyu tüketici eğitimi' kurumları sayısız ve her zaman her yerdedir. Televizyon, gazete, duvar ve reklam panolarındaki günlük reklam akışıyla başlar, trend oluşturan ünlülerin ve tüketim sanatlarının büyük ustalarının hayat tarzlarını yaygınlaştırmak için rekabet eden, kuşe kağıda basılı çeşit çeşit 'tematik' dergiliyle devam eder ve 'hayata dair problemleri' değerlendirip çözüm bulmak için en gelişkin, güzelce araştırılmış ve laboratuarlarca onaylanmış reçeteler sunan gürültücü uzman ve danışmanlara kadar uzanır.

İnsan ilişkileri ve özellikle aşk birliktelikleri ile ilgili reçete yazma işinde ihtisas yapmış şu uzmanlar üzerinde biraz duralım. Bunlardan birisi, oldukça saygın ve çokça okunan bir dergide, 'yarı müstakil çiftlerin' 'boğucu çift/karı koca balonunu patlatanların ilişki devrimcileri' olarak kutsanacağını yazar. Bir başka uzman/danışman, ne kadar istemeyerek de olsa 'kendimizi bir ilişkiye adarken daha tatmin edici ve doyurucu olabilecek başka romantik ihtimallere kapıyı kapatıyor olabileceğimizi unutmamamız gerektiği konusunda' biz okuyucuları bilgilendirir. Bir diğeri, ilişkilerin de tıpkı arabalar gibi periyodik olarak fenni muayeneden geçmesinin şart olduğunu ve sonuçların olumsuz çıkması halinde ilişkinin trafikten men edilmesi gerektiğini öne sürer. Bir başkası daha da pervasızdır: 'Bağlılık yeminleri uzun vadede anlamsızdır. Diğer tüm yatırımlar gibi erir ve solarlar.' İşte bu nedenle, 'ilişki kurmak' istiyorsanız mesafenizi koruyun. Birlikteliğinizin ikmalini istiyorsanız, bağlanmayın ve bağlılık talep etmeyin.

Uzun lafın kısası, ilişki uzmanlarından öğrendiğimize göre, bağlanma, özellikle de uzun vadeli bağlanma, 'ilişki kurmak' isteyenler tarafından başka her türlü tehlikeden

çok sakınılması gereken bir tuzaktır. İnsan dikkatinin süresi kısalmıştır; fakat öngörü ve planlamanın süresindeki daralma daha da belirgindir. Gelecek her zaman belirsiz olagelmiştir; fakat onun değişkenlik ve oynaklığı daha önce hiçbir zaman akışkan modern dünyanın 'esnek' çalışma şekli, insanlık bağlarının kırılganlığı, akışkan ruh hali, yüzergezer tehditleri ve bukalemun gibi tehlikelerinin durdurulamaz geçit töreni kadar kontrol edilemez olmamıştır.

Emmanuel Levinas'ın öne sürdüğü gibi, gelecek daha önce hiçbir zaman böylesine güçlü biçimde 'mutlak öteki' olarak hissedilmemiştir -esrarengiz, sızdırmaz, bilinemez ve nihayet insan kontrolünün ötesinde-.

İlişkiyi kesmenin güç mücadelesi ve kendini gerçekleştirmenin yaygın stratejisi olarak kullanıldığı bir dünyada, hayatta devam edeceği salimen öngörülebilen hiç değilse birkaç kesin nokta vardır. Haliyle 'şimdiki zaman' 'geleceği' bağlamaz; şimdiki zamanda gelecek şeylerin şeklini resmetmek şöyle dursun, onların ne olduğunu tahmin etmemize imkân tanıyan bir şey dahi yoktur. Uzun vadeli düşünmek ve hatta uzun vadeli bağlılıklar ve yükümlülükler gerçekten 'anlamsız' görünür. Daha da kötüsü, ters etkili, tamamen tehlikeli, atılması aptalca olan bir adım, denize atılması gereken, hatta en baştan güverteye hiç alınmaması daha isabetli olacak bir yük olarak algılanır.

Tüm bunlar endişe verici hatta korkutucu haberlerdir. Darbeler dünyada olmanın insani yanının tam kalbine iner. Hepsinden öte, benliği diğer insanlara rapteden bağlara ve bu bağların zamanla güvenilir ve istikrarlı hale geldiği varsayımlarına göndermede bulunulmadıkça kimliğin çekirdeği -'ben kimim?' sorusunun cevabı ve daha da önemlisi, bu soruya ne cevap verilmiş olursa olsun o ce-

vabın süregelen güvenilirliği- oluşturulamaz. İlişkilere ihtiyacımız var; içinde bir anlam ifade ettiğimiz ve kendimizi tanımlamak için başvurduğumuz ilişkilere ihtiyacımız var. Fakat olumsuz anlamda akla getirdikleri veya kazara başlattıkları uzun vadeli bağlılıklar sebebiyle ilişkiler, akışkan modern ortamda tehlikelerle dolu olabilir. Yine de onlara ihtiyacımız var, hem de ziyadesiyle. Sadece başkalarının iyiliğiyle ilgili ahlaki kaygılarımız nedeniyle değil, kendi iyiliğimiz ve kendi varoluşumuzun mantık ve tutarlılığı için de ilişkilere ihtiyacımız var. Bir ilişkiye başlayıp sürdürmek söz konusu olduğunda, ***korku ve arzu birbirine galebe çalmak için savaşır.*** Sadece adanmışlık yüklü (ve evet, uzun vadeli bir adanmışlık!) bir ilişkinin sunabileceği güvenlik için ciddiyetle çabalarız ve fakat zafer korkumuz mağlubiyet korkumuzdan hiç de aşağı değildir. İnsanlık bağlarıyla ilgili tavırlarımız acı verici düzeyde müphemlik arz etme eğiliminde ve şu günlerde bu belirsizliği giderme ihtimalimiz çok zayıf.

Bu açmazdan çıkmanın kolay bir yolu yok; bu belirsizliğin oluşturduğu yaraları tedavi edecek uygun bir radikal tedavi yöntemi de kesinlikle yok. Bu yüzden öfkeden kudurmuşçasına ikinci en iyi çözümler, yarım, geçici, yüzeysel çözümler ve plasebolar peşinde koşulur. İç kemiren endişeleri ve cevaplanamaz soruları bir kenara atabilmek ve hesap zamanıyla hakikat anını ertelemek için her şey yapılacaktır -bu da bize, varış yeri sisler içinde kalsa da hareket halinde olma şansı sunacaktır-.

Kaliteden emin olunamadığında, acaba nicelik bir kurtuluş getirebilir mi? Mademki her ilişki kırılgan, belki doğru olmayan fakat elverişli bir çare olarak ilişkileri çoğaltıp biriktirmek zemini daha az kaygan hale getirebilir. Şükür ki onları biriktirebiliriz -tam da hepsi, tek tek her biri kırılgan

ve atılabilir olduğundan! İşte bu yüzden 'ağlarda' kurtuluş arıyoruz; zira ağların sabit bağlara nazaran daha avantajlı bir yanları var: O da bağlantı kurmayı ve koparmayı eşit derecede kolaylaştırmaları (Bath'te yaşayan yirmi altı yaşında birinin geçenlerde açıkladığı gibi: "'internette flörtü' 'bekâr barlarına' tercih ediyorum, çünkü bir şeyler yolunda gitmezse 'sil tuşuna basmak yeterli'; yüz yüze buluşmalarda hoşlanmadığınız bir partnerden bu kadar zahmetsizce kurtulamazsınız"). Sohbet etmek ve mesajlaşmak için cep telefonlarını tercih ediyoruz, çünkü böylelikle 'gerçek temasın' yanında getirdiği rahatsızlıklara maruz kalmadan 'temas halinde olmanın' rahatlığını sürekli olarak hissediyoruz. Birkaç derin *ilişkinin* yerine onlarca zayıf ve sığ *teması* koyuyoruz.

Sesli ve yazılı mesajlara ek olarak görüntüleri de ileten 'akıllı telefonların' yatırımcı ve üreticilerinin yanlış hesap yaptıklarını düşünüyorum. Ürünleri için kitlesel bir pazar bulamayacaklardır. 'Sanal temas' halinde olduğumuz partnerin gözünün içine bakma ihtiyacı ve *görsel* yakınlığın (sanal da olsa) oluşması durumu, mesafelerini korurken 'temas halinde olmak' için can atan milyonlar tarafından şevkle kucaklanan mobil sohbetin asıl avantajını yok edecektir.

Milyonların hasretle aradığı şey, karşılıklı diyalogdan eşzamanlılığı ve sürekliliği çekip alan ve böylelikle hakiki fakat riskli bir diyaloga dönüşme ihtimalini ortadan kaldıran 'mesajlaşma' tarafından sunulmaktadır. Sesli temas onun ardından gelir. Sesli temas bir diyalogdur, fakat ne mutlu ki sohbet edenlerin 'ilişkiden' uzak tutmayı tercih edecekleri, aldatmaları dikkatsizlik sonucu su yüzüne çıkaracak olan tüm tehlikeleri (jest, mimik ve gözlerdeki ifadeler gibi) içeren bir yakınlık yanılsaması olan göz temasından aza-

dedir. Böylesine indirgenmiş ve 'sterilize edilmiş' bir ilişki hali geri kalan her şeyle uyum halindedir -akıcı kimliklerin akışkan dünyası, hızla bitirip yenisine yönelmenin oyunun adı olduğu bir dünya, eskiye ait arzuları bastırıp unutalım diye yepyeni ve cezp edici arzular doğurup boca eden metalar dünyası-.

Hareket etme özgürlüğünün kendisi ödüldür; seçme özgürlüğümüzün olmadığı tek seçenek ise durmaktır. Ralph Waldo Emerson'ın uzun zaman önce uyardığı gibi: İnce bir buzun üstünde kayıyorsan, tek kurtuluşun hız yapmaktır.

Peki, kutsala karşı tutumumuz nasıl değişmektedir?

Cevaplanması zor bir soru. Evvela şunu belirtmeliyim ki, 'kutsal' felaket derecede muğlak ve büyük ölçüde tartışmaya açık bir kavram. Emin olunması ve hatta ne hakkında konuştuğumuzla ilgili mutabakata varılması da oldukça zor. Kimi yazarlar kutsalı kilise ve benzeri kurumların içinde olup bitenlerle sınırlandıracak kadar ileri gider; diğer bazıları ise, pazar günü araba yıkamanın veya ailecek bir alışveriş merkezine gitmenin, kutsalın günümüzdeki tecessümü olduğunu ileri sürer.

Fakat bu aşırı hatta biraz da aptalca önermeleri göz ardı edip unutsak (bu yaklaşımların kendileri bana göre 'kutsalın krizinin' tezahürleridir) ve sorduğunuz şeyin Rudolph Otto'nun 'muazzam' fikriyle veya Immanuel Kant'ın 'yüce' kavramıyla esasını anlamaya çalıştıkları türden olgular olduğunu kabul etsek bile işimiz kolaylaşmaz. Peki, acaba bu tür olguların ihtiva ettikleri şeyi daha anlaşılır kılmaya yardım edebilirler mi?

Geçen yüzyılın en büyük Rus filozoflarından biri olan Mikhail Bakhtin, insanoğlunun dünyevi gücünü açıklığa

kavuşturmaya çalışırken 'kozmik korku' kavramının tanımıyla işe başlamıştı -evrenin dünya-dışı ve *insani olmayan* azametinin uyandırdığı *insani*, fazlasıyla insani duygu-; Bakhtin'e göre insan ürünü güce, onun temeli, prototipi ve ilham kaynağı olarak hizmet eden korku türü.[29] Bakhtin'in kelimeleriyle *kozmik* korku, ölçülemez derecede azametli ve yine ölçülemez derecede kudretli olanın yüzünde hissedilen haşyettir: yıldızlı göklerin, dağ kütlelerinin, denizlerin yüzünde hissedilen korku ve kozmik çalkantılar ile doğal afetlerden korku. 'Kozmik korku'nun özünde, sonsuz evrenin devasalığı ile yüzleşmekte olan korkmuş, benzi atmış fani insanın hiçliğinin yattığını da belirtelim. 'Yıldızlı göklerin' veya 'dağ kütlelerinin' gözler önüne serdiği, insanın o mutlak acziyeti, onlara karşı koymadaki yetersizliği, zayıf ve yumuşak insan vücudunun *kırılganlığı*... Yine kendini evrenin mutlak ihtişamında gözler önüne seren ve kavranılması, kuşatılması ve zihnen özümsenmesi insan gücünün sınırlarını aşan şu müthiş kudretin farkına varılması... Pascal o duyguyu ve kaynağını kusursuz biçimde tarif etmişti:

> Ezeli ve ebedi sonsuzluk tarafından emilen kısa hayat süremi, uzayda kapladığım küçücük alanı, hakkında hiçbir şey bilmediğim ve hakkımda hiçbir şey bilmeyen uzayın sonsuz büyüklüğünü düşündüğümde... Kendimi orada değil de burada, dünden ziyade bugünde görmekten korkuya ve şaşkınlığa kapılıyorum.[30]

Bu evren her türlü kavrayışın üzerindedir. Gayeleri bilinemez, 'sonraki adımları' öngörülemez. Şayet faali-

29 Bakınız: Mikhail Bakhtin, *Rbelais and his World* (MIT Press, 1968) (Translation of the Russian publication of 1965). Ayrıca: Ken Hirchkop'un 'Hear and Democracy: an essay on Bakhtin^s theory of carnival', *Associations*, 1 (1997), ss. 209-34,

30 Blaise Pascal, Pensées, buradaki alıntı A.J. Krailsheimer'in tercümesinden (Penguin, 1966), s. 48.

yetinde önceden belirlenmiş bir plan veya mantık varsa, bu kesinlikle insan kavrayışının sınırlarını aşar (insanların zihin gücü 'evrenin yaratılmasından öncesini' hayal etmeye kalktığında, 'büyük patlama' evrenini altı günde yaratılmasından daha anlaşılır görünmez). Tam da bu yüzden 'kozmik korku' aynı zamanda bilinmezliğin ve *belirsizliğin* dehşetidir.

O ayrıca belirsizliğin de kendisine katkı sağladığı, daha derin bir dehşet hali olan çaresizliktir. Çaresizlik, gülünç derecede kısa olan ölümlü hayat evrenin *sonsuzluğu* ile kıyaslandığında aşikâr hale gelir -ve insanın kapladığı küçücük nokta *sonsuzluk* ile kıyaslandığında-. *O zaman kutsalın, bu çaresizlik deneyiminin bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz.* Kutsal bizim kavrama, iletişim kurma ve eylemde bulunma gücümüzü aşan şeydir.

Bakhtin kozmik korkunun tüm dini sistemler tarafından kullanıldığını (tekrar işlendiğini, dönüştürüldüğünü) öne sürer. Evrenin ve sakinlerinin ulu hünkârı olarak Tanrı imgesi, aşina olduğumuz kırılganlık korkusu gibi bir duygudan türemiş olup, anlaşılmaz ve onulmaz belirsizliğin yüzünde titreyip durmaktadır.[31] Leszek Kolakowski dini insanoğlunun kendi kaynaklarının yetersizliğine olan inancıyla açıklar.

31 Konu ilerlemeden hemen belirtmek isterim ki, kırılganlık -belirsizlik ve çaresizlik- aynı zamanda *resmi* korkunun da eklemlendiği bir insani varoluş durumudur: *insan* gücünden duyulan korku, insan yapımı ve insan tarafından kullanılan güç. Böyle bir 'resmi korku', 'kozmik korku' tarafından yansıtılan insan-dışı korku örneği üzerinden yorumlanır (ya da daha doğrusu ondan türer). Dünyevi güçler Tanrı'nın dehşet verici ve korku uyandıran gücünden bir parçayı kendi omuzlarına almak için Tanrı ile olan benzerliklerine göre kendilerini şekillendirmek zorundadırlar. Kendilerini belirsizliğin ve kavramlamazlığın kaynağı haline getirmek için çırpınırlar (Gorbaçov'un ilan ettiği 'Glastnost', sadece komünist diktatörlük için değil, çok daha fazlası için ölüm fermanı anlamına gelecekti); kudret ve otoritelerini tebaalarının kırılganlığından devşirirler.

Modern akıl mutlak manada ateistik değildi. Tanrı ile savaş ve 'Tanrı'nın olmadığına' ya da 'öldüğüne' dair hummalı delil arayışı radikal anlayışlara bırakılmıştı. Bununla birlikte modern aklın yaptığı şey, Tanrı'ya insanın dünyadaki işlerinden el çektirmek oldu. Modern bilim, dünya hakkında öğrenilen her şeyin teolojik olmayan terimlerle, yani 'mesaj' içermeden ve ilahi hikmete göndermede bulunmadan terimlerle anlatılmasını mümkün kılan bir dil inşa edilince ortaya çıktı. 'Mademki Tanrı'nın zihni anlaşılmaz ve gizemli, o halde okunmaz olanı okumakla zaman kaybetmeyi bırakıp, biz insanların neyi anlayıp yapabildiğine yoğunlaşalım.' Böyle bir strateji bilimin ve onun teknolojik tarafının inanılmaz zaferlerine yol açtı. Fakat aynı zamanda insanın dünyadaki keyfiyetiyle ilgili oldukça müessir fakat ille de selim ve faydalı olmayan sonuçlar doğurdu. Kutsalın otoritesi ve daha genel anlamda bizim sonsuzlukla ve sonsuzluğa ait değerlerle ilgili düşüncelerimiz bu stratejinin ilk ve en önde gelen kazazedeleri oldu.

Modern strateji, insan takatini aşan büyük meseleleri insanların halledebileceği küçük görevlere bölmeye dayalıdır (mesela *kaçınılmaz* olan ölüme karşı umutsuz savaşın yerine pek çok kaçınılabilir ve iyileştirilebilir hastalığın etkin tedavisini koymak). 'Büyük meseleler' halledilemese de ertelenir, ötelenir ve gündemden düşürülür; tamamen unutulmasa da nadiren hatırlanır. 'Şimdiye' dair endişe sonsuz olana ne yer bırakır ne de onu düşünecek zaman. Akışkan ve sürekli değişen bir ortamda sonsuzluk fikrinin ve onun zamanın akışından muaf olan sonsuz sürekliliği ile kalıcı değerinin insanlık tecrübesinde yeri yoktur.

Değişimin hızı dayanıklılık ve süreklilik değerine kalıcı darbeyi vurur: 'Eski' ve 'dayanıklı' olan, eski moda, zamanı geçmiş ve 'kullanım süresi dolmuş' olanla eşanlamlı hale ge-

lir ve en kısa sürede çöplükteki yerini almaya mahkûmdur.

İnsana hizmet eden nesneler ile onları çevreleyen kurumların ömrü günümüz hayat tarzının kendisiyle kıyaslandığında, bireysel (cismani) insan varoluşunun en yüksek hayat beklentisine sahip olduğu görülür; hatta hızla kısalmak şöyle dursun, yükselen hayat beklentisine sahip *tek* varlık insandır. Bireyin doğumundan öncesini görmüş şeylerin sayısı günden güne azalıyor; hatta denilebilir ki, sahneye sonradan çıkıp da seyircisinden fazla yaşaması beklenenlerin sayısı mantıken daha da az -günlük hayatın akışından koparılıp turistlerin boş zaman aktiviteleri için mumyalanmış olanlar hariç-.

'Hazzın ertelenmesi' kuralı artık Max Weber'in zamanındaki kadar mantıklı bir tavsiyeye benzemiyor. Pascal tarafından dile getirilen endişeler farklı ve beklenmedik bir aşamaya gelmiş bulunuyor: Bugünlerde her kim uzun ömürlü şeylerle ilgileniyorsa, 'uhrevi gayelerden' ziyade bireyin cismani yaşamının uzatılmasına yatırım yapsa iyi eder. Akışkan modern ordunun ön saflarında yürüyen bizler artık ebedi bir gaye ya da uhrevi saadet uğruna içinde barındırdığı tüm hazlarla birlikte dünyevi hayatını feda eden bir intihar bombacısını anlayamayız. Mutlak kırılganlıkları ve geçicilikleri düşünüldüğünde, bireysel beka dışındaki her şey kötü bir yatırım olarak görünmektedir. Şeylerin tek mantıklı kullanım şekli, bireyin hayatta kalmasına hizmet etmeleridir. Potansiyel hazlarına hemen şimdi varılmalı, tatlarına hemen burada bakılmalıdır; zira pek yakında solmaya başlayacakları kesindir.

Bu durum muhtemelen 'kutsalın' uzun tarihi boyunca yüz yüze geldiği en büyük meydan okumadır. Artık kendimizi kadir-i mutlak ve kendi kendine yeter addedip;

iktidarsız, çaresiz ve aşırı derecede beceriksiz hissetmekten kurtulmuş değiliz (Kolakowski'nin dini duyguların kaynağı olarak vurguladığı hislerden henüz kurtulmadık). Yaptığımız şey daha ziyade, bariz biçimde takatimizin üzerinde duruyor görünen şeyler için kaygılanmayı bırakıp (aynı şekilde yaşam süremizin ötesine uzanan şeyler), dikkat ve enerjimizi elimizin, iktidarımızın ve kapasitemizin tüketim için (bireysel olarak) uzanabileceği ve yetebileceği şeylere yoğunlaştırmayı öğrenmek oldu. Gayretli ve zeki öğrencileriz; bu yüzden de ilgimize mazhar olabilmek için şeylerin ve meselelerin o ilgiyi hak edecek ne yaptıklarını açıklamaları gerektiğini düşünüyoruz. Bu da kullanımları yoluyla getirecekleri ikna edici delillerle yapabilecekleri bir şeydir. Hazzın ertelenmesi artık mantıklı bir tercih olmadığı gibi, şeylerin vaat ettikleri haz kadar o hazzın sunumu ve kullanımı da anında olmalıdır. Şeyler hemen oracıkta tüketilmeye hazır olmalıdır; görevler, kişilerin dikkati başka uğraşlara kaymadan sonuç getirmelidir; mevzular hasat mevsimi bitmeden meyvelerini vermelidir. Ya ölümsüzlük? Ya ebedilik? Güzel -onları hemen şimdi deneyebileceğim temalı eğlence parkı nerede?

Tamamıyla ve tam anlamıyla yabancı bir ülkeye ayak basmış bulunuyoruz. Bilinmeyen, keşfedilmemiş ve haritalandırılmamış bir kara parçası... Daha önce burada bulunmadığımız gibi, duymuşluğumuz bile yok. Tüm zamanlarda bildiğimiz tüm kültürler birbiri ardına bizim fani hayatımızın kısalığıyla evrenin sonsuzluğu arasındaki uçurumu kapatmayı denediler. Her kültür simyacının formülüne bir katkı sundu: baz, kırılgan ve geçici maddeleri aşınmaya direnecek ve sonsuz olacak değerli metallerle yeniden dövmek için. Hayata dâhil olup o formül olmaksızın yaşayan belki de ilk nesil biziz.

Hıristiyanlık, ebedi ruhsal varoluşun niteliğine karar verecek tek şans olan dünya hayatının, gülünç kısalığına rağmen muazzam önemine dair telkinde bulunmuştu. Baudelaire, sanatçının akmakta olan anın kabuğunun içinden ölümsüzlük cevherini çıkarma görevini gördü. Seneca'dan Durkheim'e kadar pek çok bilge, dinlemeye meyilli olan herkese gerçek mutluluğun ancak insanın cismani hayatını aşan şeylere bağlanmakla sağlanabileceğini hatırlatıp durdular. Ortalama günümüz okuru için bu tür tavsiyeler anlaşılmaz ve lüzumsuz görünmektedir. Binyıllar içinde zahmetle inşa edilen ve fani hayatı sonsuzluğa bağlayan köprüler kullanım dışı bırakıldı.

Daha önce böylesi köprülerden mahrum bırakılmış bir dünyada yaşamamıştık. Böyle bir dünyada yaşamakla neyle karşılaşabileceğimizi ya da kendimizi ne tür şartların içinde bulabileceğimizi söylemek için çok erken.

Sloven kökenli filozof Slavoj Zizek Batılı kimlik diye adlandırılan şeye karşı hararetli satırlar yazdı. Fakat günümüzdeki uluslararası gerginliklerin medeniyetler çatışması teziyle açıklandığına gözlemlemek durumunda kalıyoruz. Öyle görünüyor ki, 'kimlik' kavramının kullanımına eklemlenen tüm farklı anlamlar, bireysel haklar ile grup hakları arasındaki hassas dengeyi koruma konusunda olabildiğince dikkatli olan evrenselci düşüncenin altının oyulmasına katkıda bulunuyor. Siz de bunun gerçek bir paradoks olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet, 'kimlik' yüksek derecede müphem bir kavram ve iki ucu keskin bir bıçak. Oldukları gibi tanınmak isteyen ve kendileri olarak tasavvur edilmek isteyen birey ve cemaatlerin savaş çığlığı olabilir. Kimlik silahının namlusu kimi

zaman uymacılıktan rahatsız olup kendi kıymetli inançlarını ('grubun' önyargıyla kınadığı) ve kendi hayat tarzlarını ('grubun' 'sapma' veya 'saçmalık' vakaları olarak lanetlediği fakat anormalliğin hangi düzeyinde olursa olsun tedavi edilmesi ya da cezalandırılması gerektiğine inandığı) sürdürmek isteyen bireyler tarafından 'kolektif baskılara' doğrultulur. Bir başka zaman o namlu, bir grup tarafından, kendisini silip süpürmeyi ve yok etmeyi istemekle suçladığı daha büyük bir gruba doğrultulur. O istek ki, daha küçük olan grubun farklılığını bastırmaya dönük kötücül ve aşağılayıcı bir niyet olup, küçük grubu 'kolektif benliğinden' vazgeçmeye, yüzünü kaybedip çözülmeye zorlar ve ikna eder. Fakat her iki durumda da 'kimlik', bir *savunma* savaşında kullanılan savaş narası görünümündedir: bireyin bir grubun tecavüzüne karşı, küçük ve zayıf bir grubun (bu yüzden tehdit edilen) daha büyük ve kudretli bir tümlüğe (bu yüzden tehdit eden) karşı başvurduğu bir savaş narası.

Bu arada kimlik bıçağının bir yüzü diğeri -daha büyük ve güçlü olan- tarafından yönlendirilir. O yüz farklılıkların önemini hafifletmek ister. Bir yandan söz konusu farklılıkların, farklılıklara ve o farklılıklara sahip olanlara yuva sağlayıp onları kucaklamaya hazır olan daha büyük tümlükle ittifakı önleyemeyecek kadar önemsiz olduğunda ısrar ederken, öte yandan farklılıkların varlığının kaçınılmaz ve kalıcı kabul edilmesini ister.

'Ulus inşası' dönemlerinde kimlik bıçağının her iki yanının kullanıldığını ve her iki tarafının kestiğini görebiliriz: Homojenliği yüceltip tekbiçimliliği talep eden 'başkenttekilere' karşı daha küçük yerel dilleri, hatıraları, gelenekleri ve alışkanlıkları savunur - tıpkı köylülük ve 'bölgeselliğin' kökünü kazımak isteyen ulusal bütünlük savunucuları tarafından yürütülen 'kültürel haçlı seferine' karşı yerel ce-

maat veya etnisitelerden oluşan *esprit de clocher*'yi, yani cemaat sistemini (parochialism) savunmak gibi-. Ulusal vatanseverliğin kendisi birliklerini iki cephede mevzilendirmiştir: ortak kader ve ilgiler adı altında şekillenmiş olan 'yerel tikelciliğe (particularism)' karşı; etnik, lengüistik veya kültsel özelliklere olan sadakatleri nedeniyle köylüleri 'dar kafalı görgüsüz taşralılar' diye nitelendiren ulusalcılara tıpkı onların köylülere davrandığı gibi davranan 'köksüz kozmopolitanizme' karşı.

Öncelikle kimliğin 'oldukça tartışmalı bir kavram' olduğunu kabul edelim. Bu kavramı ne zaman duysak, devam eden bir çatışma olduğundan emin olabiliriz. Savaş meydanı kimliğin öz yurdudur. Kimlik ancak bir savaş kargaşasında doğar; silah sesleri kesilir kesilmez de uykuya dalar. Dolayısıyla her iki yanının kesmesi önlenemez. Baştan savmak *istenebilir* fakat akıldan *çıkarılamaz*; günlük hayattan *uzaklaştırılması* daha da zordur. 'Kimlik' çözülme ve parçalanmaya karşı aynı anda savaş demektir; bir çırpıda yiyip bitirme isteği ile aynı anda yenilmeyi şiddette reddetme...

En azından saf ve açıkça kabul edilen halleriyle liberalizm ve komüniteryanizm (cemaatçilik), kimlik kılıcını tek tarafı keskin hale getirmek üzere yürütülen iki zıt çabadır. Tüm gerçek kimlik savaşlarının yürütüldüğü ve tüm kimlik uygulamalarının haritasının çıkarıldığı uzamın hayali kutuplarını işaretlerler. İkisi tek başına, ahlaki ve tamamen anlamlı bir insani varoluş için benzer düzeyde el üstünde tutulan ve eşit derecede vazgeçilmez olan iki değerden ancak birini layıkıyla temsil edebilir: seçme *özgürlüğü* ve ait olmanın sağladığı *güvenlik* hissi. İkisi de bunu açık ya da örtülü olarak bir değeri göklere çıkarırken diğerini yerin dibine batırarak yapar. Fakat 'gerçekte sürdürülen kimlik savaşları' ve 'gerçekte yürütülen kimlik uygulamaları', teo-

rilerdeki saflığın ve deklare edilen siyasi programların yakınından bile geçmez. Bu savaş ve uygulamaların bir yanını kendini savunma ve kendini gerçekleştirme özgürlüğüne dair liberal talepler' oluşturur; diğer yanını ise her bir parçanın yıkıcı sâiklerinin ötesinde bir önceliğe sahip olduğu gibi 'kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir şey' de olan bir tümlüğe dair cemaatçi söylem oluşturur. Olup biten bu ikisinin bileşkesinden ibarettir ve başka çaresi de yoktur.

İki önerme garip biçimde birliktelik arz eder. Bu birliktelik spesifik (hakiki ya da varsayımsal) çatışmaların somut kavramlarıyla ifade edildiğinde 'anlamlı hale gelir' -değerli gördüğümüz her ne varsa ortadan kaldırmaya, çıkarımıza uygun her ne varsa saygısızlık etmeye niyetlenmiş daha büyük bir guruba karşı koymak için kendi grubunuzun ihtiyaç duyduğu dayanışma uğruna kişisel menfaatlerimizden fedakarlıkta bulunmamız gerekir-. Birlik olmadan dirlik olmaz -fakat evrensel olup öyle de kalacak olan evrensel prensiplerle çelişmemek kaydıyla-. Kimlik savaşları sürerken cemaatçi ve liberal ilkeler savaş alanında yan yana dizilip kullanılır. Savaş alanının sıcak yoğunluğundan kurtulup mantığın sakin muhakemesine tabi tutulduklarında ise tekrar muhalefetlerini ilan ederler. Hayat onu yönlendirmeye niyetlenmiş tüm ilkelerden daha zengin fakat daha az mükemmeldir.

Elbette bu, filozofların eğri olanı doğrultmaktan ve çelişeni uzlaştırmaktan geri duracakları anlamına gelmez. (Bunun en yakın örneği, meseleyi savaş meydanının karışıklığından uzağa taşıyarak sadece geçici bir ateşkes sağlamakla kalmayıp yumuşak liberal öğretilerle sert cemaatçi talepler arasında esaslı bir yakınlık kurup kalıcı bir ittifak sağlayan Will Kymlicka'nın teşebbüsüdür. Kymlicka'nın

akıl yürütme biçimini saçma bir noktaya varıncaya kadar *-ad absurdum-* kullanıp son çare olarak teklif ettiği, grubun baskısını kabul edip arzularına boyun eğmenin liberal 'bireysel haklar' beyannamesinin vazgeçilmez parçası olduğuna dair önermesini tavsiye etmek gayet cazip görünüyor.) Ne kadar eşsiz ve mantıken mükemmel olurlarsa olsunlar, varoluşa dayalı öz çelişkiyi tartışmaya yönelik felsefi çabaların günümüz kimlik savaşları üzerinde pek etkisi olmayacaktır (günah çıkarma ve takdis dışında). Ne var ki, vizyon berraklığı ve gördüğümüzü anlamamızla ilgili tamamen ters etkiye sebep olabilirler. Hatta bizi George Orwell'ın 'newspeak'ine[32] tehlikeli derecede yaklaştırabilirler.

Tüm bu değerlendirmelerin sizin 'kimlik kavramının kullanımına eklemlenen farklı manaların' evrenselci düşüncenin altını oyduğuyla ilgili şüphelerinizi haklı çıkardığını düşünüyorum. Kimlik savaşları birleştirdikleri kadar, hatta birleştirdiklerinden çok bölmedikçe tanımlama vazifelerini yerine getiremezler. Birleştirici ve kapsayıcı niyetleri ayırıcı, hariç tutucu ve dışlayıcı niyetleriyle iç içe yürür (ya da onlar tarafından tamamlanır).

Bu kuralın bir istisnası vardır -Kant'ın tüm insan ırkını tamamen içine alan kimlik biçimi olarak *allgemeine Vereinigung der Menschheit* (insanlığın genel birlikteliği)-, o da Kant'a göre bizi küre biçiminde bir gezegenin içine yerleştirerek geleceği paylaşmamızı arzulamış olan Doğa olsa gerektir. Fakat hâlihazırdaki uygulama biçimimizde 'insanlık', karşılıklı yıpratma savaşının içine düşmüş sayısız kimlikten birisidir. Kant'ın bu savaşın bir ürünü olarak insanlığın birlikteliğinin önceden tasarlandığına dair önermesinin doğruluğu veya yanlışlığı bir yana, 'insanlık' cismen küçük

32 T. S. N.: George Orwell'ın 1984 romanındaki hayali totaliter Okyanusya devletinin, kısıtlı dilbilgisi ve sınırlı kelimden oluşan dili.

fakat görünürde çok yönlü ve daha becerikli olan diğer savaşçılara kıyasla silah veya stratejilerin belirgin avantajının keyfini çıkarıyor gibi görünmüyor. Tıpkı koyutlanmış diğer kimlikler gibi, tüm öteki kimlikleri kucaklayan bir kimlik olarak 'insanlık' ideali de en nihayetinde sadece önceden belirlenmiş kendi mensuplarının adanmışlığına bel bağlayabilir.

'İnsanlık' şu ana dek daha az kapsayıcı olan rakiplerine nazaran imtiyazlı ve güçlü olmaktan ziyade hep zayıf ve yetersiz göründü. Rekabet halindeki pek çok kimlikten farklı olarak insanlık, uysallara cesaret, tereddüt halindekilere kararlılık sağlayıp din propagandası görevinde başarılı olmaya yardımcı olacak metanet ve sağlamlığı sunabilecek silah gücünden yoksundur. Daha önce gördüğümüz gibi, gezegensel 'akış uzamı' 'siyaset ve etik dışı bir alandır'. Bugüne kadar siyaset, hukuk ve ahlaki ilkelerle ilgili mümkün olan her sabitleme daha az kapsayıcı, kısmi ve bölücü kimliklerin himayesi altında söz konusu oldu.

Ne kadar muhayyilemizi genişletmeye çalışırsak çalışalım, nihai bir sonuca ulaşmak şöyle dursun, insanlığın benlik iddiasında bulunması bile zor görünüyor. İnsanlığın görevi uzun tarihi boyunca gösterdiği kahramanlıkları bir kez daha tekrarlamaktan ibaret değildir; ayrıca dar bir kimliği daha kapsayıcı olanıyla değiştirmek ve dışlayıcı sınırı ötelemektir. 'İnsanlık' idealinin günümüzde karşılaştığı güçlük daha önce hiç karşılaşılmamış türden; zira daha önce 'her şey dâhil bir cemaat' hiç gündeme gelmemişti. Bu meydan okumaya savaşçılarının şevki ve adanmışlığı dışında silahı olmayan, parçalanmış ve derinden bölünmüş insan türü karşı koymak zorunda.

Yine de, kolektif fakat spesifik kimliklerin birlikte

varoluşunu kurumsallaştırmaya çalışan ve böyle yaparak modern hukukun evrenselci karakterini sadece birkaç norma indirgemek durumunda kalan bir ulus var: Elbette ABD'den bahsediyorum. Fakat o örnekte bile parçalı kimliklerin tanınmasına dayanan değişken kurumsal yapıyı tartışmaya açmanın atalara ait kimlikle sağlandığını göz önünde bulundurmak zorundayız. Eritme potasında işlemeyen neydi?

Yine tam üstüne bastınız. İkisi birlikte yürüyor -aynı devletin mensuplarını birbirine bağlayan inançlar, semboller ve kurallar bütününün zayıflığı ile kimliğin alternatif alametlerinin (etnik, tarihi, dini, cinsel, lengüistik vs.) zenginliği, yoğunluğu ve çeşitliliği-. Amerika'ya benzer başka örnekler de var (her ne kadar eritme potası özellikle Amerikan icadı ve rüyası olsa da). Baskın, rakipsiz ve tarihsel olarak şekillenmiş olup yeni gelen herkese karşı uyum ve asimilasyon kalıbı olarak iş gören ve evrensel sadakat bekleyerek onu elde eden bir kültürle karşılaşılmayan göçmen ülkelerde de durum oldukça benzerdir (Avustralya, Kanada). Çok az göçmen kendi memleketinde tehdit altında olan dini ve etnik farklılığıyla yaşayabileceği, onu geliştirebileceği ve rahatsız edilmeksizin gereklerini uygulayabileceği saik dışında bir gerekçeyle yeni ülkesini seçmiştir. Amerika, Avustralya ve Kanada'da yeni gelenlerden istenen tek şey, ülkenin kanunlarına uymaya yemin etmeleridir (Habermas'ın 'anayasal vatanseverliği' gibi bir şey) -anayasanın sessiz kaldığı diğer her konuda tam özgürlük zaten garanti edilmiştir (ve sağlanmıştır)-.

Vatandaşlığın şartı olarak mecburi tutulanlar listesinin içeriği safkan bir kimliğe yetmeyecek kadar zayıf tutulmuştu; bu yüzden de tam bir kimlik inşası görevi başka yere kıyasla fazlasıyla 'kendi işini kendin gör' durumuna dönüştü.

Böyle yüklenilip böyle de uygulandı. Amerika sadece pek çok etnik ve dini namzetten oluşan bir ülke olmayıp aynı zamanda bir kimliği şekillendirmekte kullanılabilecek her türlü 'hammaddeyle' yürütülen yaygın, sürekli ve saplantılı deneylerin ülkesidir. Neredeyse her malzeme kullanılmıştır; henüz kullanılmayanlar da kullanılacaktır -ve tüketici piyasası mağaza ve dükkân raflarını tamamen yeni, orijinal, henüz tadılmamış ve denenmemiş kimlik unsurlarıyla doldurup taşırır-. İşaret edilmesi gereken bir başka olgu daha var: En çok değer verilen kimliklerin hızla kısalan yaşam beklentisi, devir hızının giderek artmasıyla iki kat azalmıştır. Bireysel biyografiler çoğunlukla terk edilen kimliklere dair hikâyelerden oluşur.

Tüm bu sonuçları Amerikan deneyimi üzerinden değerlendirmeye kalkacak olursak, kimlik problemlerine verilmiş böyle bir cevap katıksız bir lütfu göstermez. Program olarak kimliklerin 'küçük ölçekli üretimine' karşı yansız ve kayıtsız olup kültürel tercihlerin nispi değeri hakkında yargıda bulunmaktan ve ortak bir birliktelik modelini teşvik etmekten imtina eden devlet erkinin olduğu yerde toplumu bir arada tutacak ancak birkaç ortak değer vardır. Amerikalı siyasetçilerin sürekli olarak göndermede bulundukları 'Amerikan tarzı yaşamımız', isteyerek ya da istemeyerek, hatta rızamız dışında, mutabakata dayalı ve evrensel olarak uygulanan bir 'yaşam biçimi' olmaktan çıkıp, 'yaşam tarzı' seçimi özel teşebbüslere ve tek tek bireylerin tasarrufundaki araçlara terk ediliyor. Kültürel tercihler ve seçimler söz konusu olduğundaysa, belki birlikten ziyade yıkım ve antagonizm var; çatışmalar muhtelif ve giderek ağırlaşıp şiddetlenme eğiliminde. Bu durum toplumsal bütünleşmeye karşı sürekli tehdit oluşturuyor -bireysel güvenlik ve özgüven hissine karşı da aynı şekilde-. Dolayısıyla yüksek endişe hali ortaya çıkıyor ve bu durum sürüp gidiyor. Bi-

reysel bir iş çok az oryantasyon noktasıyla (ve sürekli değişen) gerçekleştirildiğinden, kişinin öz-kimliğini toparlayıp onu insicamlı hale getirerek halkın onayına sunma görevi hayat boyu dikkat, sürekli sebat, devasa ve hacmi giderek artan kaynak, soluklanma umudu olmayan kesintisiz çaba gerektirir. Akut endişe sonuçlanır ve çıkış noktası arar; kalıntılarının ise atılması gerekir. Böylece 'birliği destekleyen' ikame şeyler arama eğilimi başlar -biriken nefretin, ahlaki panik hallerinin ve kolektif paranoya nöbetlerinin yöneltilebileceği ortak düşmanlar bulunur-. Aksi takdirde dağılacak olan, mahremiyetleri konusunda son derece hassas ve karşılıklı olarak şüpheci olan bireylerin kendilerine karşı Orwell'ın 'beş dakikalık nefret' töreninde buluşabilecekleri sürekli halk düşmanları aranır ('yataklar altındaki komünistler', 'sınıf-altı olanlar' ya da sadece 'bizden nefret edenler' ile 'Amerikan yaşam tarzımızdan' haz etmeyenler). Görünen o ki, 'anayasal' formdaki vatanseverlik bir anda ima ve öfke yüklü bir şiddet eylemine dönüşebilir. Ülkenin kanunlarına bağlılığa ortak nefret ve korku sedaları eklenebilir.

Eritme potasıyla ilgili tartışmaya devam etmek için, cevaplarınızın değişken olacağını düşündüğüm bir konuya girelim istiyorum. Bazı feminist akademisyen ve filozofların kimlik konusuna yönelttikleri eleştiriye işaret ediyorum. Bu örnekte bile, Jean Paul Sartre'ın ifadelerini kullanarak şunu söyleyebiliriz: Kadın doğmak bizi kadın yapmaya yetmez. Bana öyle geliyor ki, feminist teoriden son zamanlarda gelen bazı katkılarda da bu görülüyor; yani kimliğin değişmez bir gerçek olarak kabul edilmeyip daha ziyade devam eden bir süreç olarak algılandığı... Kimlik kafesinden kaçış için iyi bir yol; sizce de öyle değil mi?

Gerek yeryüzündeki tüm kimliklerin gerek var olan sayısız kültürel model arasında yapılacak tercihin geçici doğası feministlerin keşfi değildir; icadı hiç değildir.

İnsanlık durumuna dair hiçbir şeyin ilk ve son olarak verilmediği ve temyiz etme ve yenileme hakkı olmaksızın dayatılmadığı fikri -bir defa 'yapılan' her şeyin sonsuz defalar değiştirilebileceği fikri- en başından beri modern çağa eşlik etmiştir. Hatta sürekli ve inadına değişim ('modernize edici', 'gelişim', 'ilerleme', 'iyileşme', 'güncelleme' gibi adlarla anılır) varlığın modern biçiminin özünü oluşturur. 'Modernleşmeyi' durdurduğumuz anda, ellerimizi iki yana salıp kim olduğumuzu ve etrafımızdaki dünyada ne olup bittiğini kurcalamayı bıraktığımız anda 'modern' olmaktan çıkarız.

Modern tarih aynı zamanda (ve halen) insan iradesiyle nelerin değiştirilebileceği ve insan arzu ve ihtiyaçlarına daha çok uyacak şekilde nelerin 'geliştirilebileceği' ile ilgili sınırların sürekli olarak ileriye taşınma çabasıydı. Ayrıca o, erteleme ve tümden lağvetmede kullanılacak nihai sınırları belirleyecek olan araçlar ile ustalık bilgisinin dur durak bilmeden aranmasıydı. Yakın geçmişe kadar 'doğadaki' değişmezliğimizin kusursuz örneği olarak kabul edip uymak zorunda olduğumuz genetik kompozisyonumuzu değiştirmeyi ümit edecek kadar ileri gittik. Hatta kimliğin en değişmez özelliklerinden sayılan vücut tipi ve cinsiyet gibi şeyler bile, bu her şeyi kuşatan modern gidişata direnen istisnalar olarak kalmaya uzun süre devam etselerdi gerçekten garip olurdu.

Pico della Mirandola'nın rüyalarının evrensel bir öğreti seviyesine ulaşması birkaç yüzyıl sürdü. (İnsanların, her dakika şekil değiştirip fırsatların dipsiz kuyusundan o an

hoşlandığı her ne varsa rahatça çekip çıkaran efsanevi Proteus gibi olmaları.) Herhangi bir yönünü değiştirmek suretiyle bireysel kimliği süsleme özgürlüğü, günümüzde pek çok insanın hemen ulaşılabilir saydığı bir durum ya da en azından bunu yakın gelecek için gerçekçi bir ihtimal olarak görüyorlar.

Kendi tercihimiz olan alternatif bir kimliği elde edebilmek için gereken vasıtaları seçmemiz artık bir sorun olarak görülmüyor (onun için zorunlu olan teçhizatı almaya yetecek paramız varsa). Bizi bir çırpıda olmak istediğimiz, görünmek istediğimiz, tanınmak istediğimiz karaktere dönüştürecek donanım mağazalarda beklemektedir. Bunun en güncel örneğini vermem gerekirse: Londra'nın merkezinde sürücüler için 'trafik yoğunluğu' vergisi uygulanmaya başlayınca, moda bilincine sahip Londralılar arasında 'mobilet sürücüsü' olmak bir anda 'zorunlu' hale geliverdi (her ne kadar pek uzun sürmese de). Zorunlu hale gelen sadece 'mobilet' değildi; 'mobilet sürücüsü kimliğini' halk içinde göstermek isteyen herkes için olmazsa olmaz birtakım özel tasarım kıyafetler de devreye girdi -Dolce&Gabbana deri ceket, kırmızı ve yüksek tabanlı Adidas spor ayakkabılar, Gucci gümüş rengi kask, sarı çerçeveli Jill Sander güneş gözlükleri...

Öte yandan, asıl problem ve bugünün en yaygın endişesi tam zıttı bir ikilemdir: Bir defa tercihte bulununca alternatif kimliklerden hangisi seçilecek ve ona ne kadar bağlı kalınacak? Şayet 'yaşam sanatı' geçmişte verili bir amaç için doğru araçları bulmak üzerine kurulu idiyse, bugün zaten sahip olduğumuz ya da hemen ulaşabileceğimiz araçların yardımıyla elde edilebilecek tüm amaçların (sonsuz sayıda) birbiri ardına denenmesi meselesidir. Kimlik inşası durdurulamaz bir deney şeklini almıştır. Deneyler hiç durmaz. Bir seferde tek kimliği deneriz; fakat henüz denenmemiş

pek çok kimlik köşe başında bizi beklemektedir. Hayatımız boyunca henüz hayal dahi edilmemiş daha pek çok kimlik icat edilmeyi ve şiddetle arzulanmayı beklemektedir. Hâlihazırda sergilediğimiz kimliğin sahip olabileceğimiz en iyi kimlik olup olmadığını ve bize en yüksek tatmini sağlayıp sağlamayacağını asla bilemeyiz.

Vücudumuzda hazır halde bulunan cinsel donanımımız, diğer tüm donanımlar gibi, her türlü amaç için kullanılabilecek ve her çeşit amacın hizmetine sunulabilecek kaynaklardan sadece birisidir. Sorun bu 'doğal donanımın' haz üreten potansiyelini bilinen 'cinsel kimliklerin' her birini sırasıyla deneyerek ve belki yolculuk sürerken yenilerini icat ederek zirveye taşımak gibi görünüyor.

Şahit olduğumuz en rahatsız edici olgulardan biri dini köktencilik. Bu hareketlerin yayılmasına eşlik eden teolojik tartışmaların ötesinde, ister Hindistan'da olsun ister Arap dünyasında, isterse de Amerika'daki Moral Majority[33] örneğinde, bu hareketlerin özündeki siyasi karakter bana aşikâr görünüyor. Bu olgu İsrail'in kıyılarına kadar vuruyor. Dini köktencilik hakkında ne düşünüyorsunuz?

Üç büyük semavi dinin de -Hıristiyanlık, İslam ve Yahudilik- kendi köktenci hareketleri var. Günümüzdeki dini köktenciliğin yarı alakalı yarı alakasız iki gelişmenin birleşik sonucu olduğunu tahmin edebiliriz.

Birincisi, dindarlar cemaatini bir arada tutan katı kanonun 'özündeki' erozyon olup, daha fazla erozyon tehdidini de içinde barındırır. Bu kanon giderek uçlarından yıpranıp

33 T.S.N.: 1979 yılında Amerika'da kurulmuş olan dini köktenci hareket. Kürtaj hakkından eşcinsel hareketlere kadar bir dizi harekete olan karşıtlığıyla tanınır.

lekeleniyor, dikişleri sökülüyor, hatta parçalanıyor. Kiliselerin kendi birliklerine karşı belki de en büyük tehlike olarak görüp endişeyle yaklaştıkları mezhepler çoğalıyor -böylece kiliseler kuşatılmış kaleler durumuna düşüyorlar ve/veya 'kalıcı bir karşı reform' geliştirmeye çalışıyorlar-. İnanç kanonunun canla başla savunulması gerekiyor; gafletin intihar anlamına geldiğinin, şimdi uyanıklık zamanı olduğunun ve beşinci kol faaliyetlerinin vaktinde tespit edilip yılanın başının daha küçükken ezilmesi gerektiğinin her gün yeniden hatırlatılması gerekiyor.

Diğer gelişmenin de aynı köklerden beslendiği görülebilir (yani modern hayatımızın aldığı yeni akışkan yapıdan); fakat esasen denetimsiz kalmış, parçalanmış, eksik tanımlanmış, eksik belirtilmiş, öngörülemez, bağlamından kopmuş ve fazlasıyla kontrol edilemez toplumsal ortamda dönüştüğümüz irade dışı ve zoraki seçicilik haliyle ilgilidir. Zorunlu seçiciliğe dayalı hayat tarzının tek kelimeyle sinir bozucu bir deneyim olduğunu zaten defalarca vurguladım. Seçicinin hayatı güvenceden uzak bir hayattır. Bariz biçimde noksan olan değer güven, itimat ve özgüvendir. Köktencilik (ayrıca dini köktencilik) bu değeri sunar. Tüm rakip önermeleri en baştan geçersiz kılıp karşıt görüşlüler ve sapmışlarla diyalog ve tartışmayı en baştan reddetmek suretiyle bir kesinlik duygusu aşılayıp sunduğu basit ve anlaşılması kolay davranış koduyla her türlü şüpheyi ortadan kaldırır. Dışarıda sürüp giden keşmekeşle tüm ilişkiyi kesen yüksek ve yalıtılmış duvarların içinde elde edilip tadılabilecek olan güvenliğin rahatlatıcı hissini sunar.

Köktenci kiliselerin bazı çeşitleri, nüfusun insanlık onuru incitilmiş, aşağılanmış, sosyal haklardan yoksun bırakılmış ve fakirleştirilmiş kesimi için özellikle caziptir. Varlıklı kesimin gamsız tüketim çılgınlığını kıskançlıkla kızgınlık

karışımı duygularla izlemekten başka bir şey yapamayan insanlar (Amerika'daki Müslüman siyahlar ile Eskenazi yönetimli İsrail'deki şarki sinagogda toplanan Sefarad -İspanyol Yahudisi- göçmenler) olağanüstü fakat kesinlikle istisnai olmayan örneklerdir. Bu tip insanlar için köktenci cemaatler başka yerde bulamayacakları derecede cezp edici ve sıcak bir sığınak sağlar. Bu cemaatler, geri çekilen sosyal devletin terk ettiği görev ve sorumlulukları üstlenirler. Onurlu bir insan hayatının yokluğu en çok acı veren ve fakat büyük toplum tarafından bu insanlara çok görülen bir başka yanını daha tamamlarlar: amaç sahibi olma, anlamlı bir hayat sürme (veya anlamlı bir ölümle ölme), varlığın genel akışı içinde meşru ve saygın bir yer edinme. Yine bu cemaatler, o insanlara 'gözlerinin önündeki' düşman ve soğuk dünyayı yöneten kişiler tarafından dayatılan zorlama, klişe ve damgalayıcı 'kimliklere' karşı inançlarını savunma sözü verirler -hatta suçlamaları suçlayanlara yöneltme, 'siyahın güzel olduğunu' ilan etme ve böylelikle önceden belirlenmiş değer yargılarını tekrar kurgulama sözü-.

Köktencilik (dini köktencilik de dâhil) sadece dini bir olgu değildir. Gücünü pek çok kaynaktan alır. Tam manasıyla anlaşılması için, yeni küresel eşitsizliğin ve küresel uzamda hükümferma olan vahşi adaletsizliğin arka planına bakılması şarttır.

Son yıllarda neoliberalist küreselleşmeye karşı oldukça farklı bir toplumsal hareketin gelişmekte olduğuna şahit oluyoruz. Yerel kimliklerin dilini konuşan her hareket ekonomik gelişmenin tehdidi altındadır. Nedense bu harekette de aynı güçlü belirsizliğin yaşanacağını hissediyorum. Kimlik bir kurtuluş yolu olabileceği gibi baskı aracı da olabilir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

'Küreselleşme karşıtı' hareketlerin tarihsel önemine dair nihai bir yargıda bulunmak için elbette henüz çok erken. Bu arada ben söz konusu kavramın yanıltıcı olduğunu düşünüyorum. İnsan güneş tutulmasına karşı olamayacağı gibi, 'küreselleşme karşıtı' da olamaz. Meselenin ve hareketin özü gezegenin birleşmesinin nasıl 'önleneceği' değildir; asıl mesele, bugüne kadarki vahşi küreselleşme süreçlerinin nasıl dizginleneceğidir -ve o süreçlerin nasıl insanlık için tehdit olmaktan çıkarılıp şansa dönüştürüleceğidir-.

Bu arada bir şey kesin görünüyor: 'Küresel düşün yerel hareket et' sloganı yanıltıcı hatta zararlıdır. Küresel olarak üretilmiş sorunların yerel çözümleri yoktur. Küresel sorunlar ancak küresel eylemler yoluyla (gerçekten yapılabilirse) tam anlamıyla çözülebilir. Ehlileştirilmemiş ve kontrolsüz bırakılmış küreselleşmenin zararlı etkilerinden sıcak komşuluğa sığınıp kapı ve pencereleri kapatarak kurtulmaya çalışmak ancak ve ancak 'Vahşi Batı'nın hukuksuzluk koşullarını, 'kıran kırana' stratejilerini, gemi azıya almış eşitsizliğini ve evrensel kırılganlığını ölümsüzleştirmeye yarar. Ehlileştirilmemiş ve yıkıcı küresel güçler, siyaset sahnesinin parçalanmasından ve bölünmek suretiyle küresel hırsızlık baronlarının şölen sofrasından dökülen kırıntılardan daha fazla pay almak için pazarlık yapan yerel egoizmlerin sonu gelmez tartışma koleksiyonuna dönüşmüş olan potansiyel küresel siyasetin hali pürmelâlinden beslenerek serpilir. Küreselleştiricilerin kabahatlerine karşı antidot olarak 'yerel kimlikleri' savunanlar, aslında küreselleştiricilerin oyununu oynayıp onların oyuncağı olurlar.

Küreselleşme artık dönülmez noktaya ulaşmış durumdadır. Hepimiz birbirimize bağımlıyız ve elimizdeki tek seçenek birbirimizin kırılganlığını karşılıklı olarak kabullenip ortak güvenliğimizi sağlama almaktır. Daha açık bir

ifadeyle, ya birlikte yüzeriz ya birlikte batarız. İnsanlık tarihinde ilk kez herkesin kişisel çıkarları ve karşılıklı saygı ile özene dayalı ahlaki ilkeleri aynı yönü gösterip aynı stratejiyi talep ediyor. Küreselleşme halen lanetten lütfe dönüşebilir. 'İnsanlık' bundan iyi bir şans yakalamamıştı! Fakat bunun olup olmayacağı, bu şansın kaçmadan değerlendirilip değerlendirilmeyeceği halen belirsizdir. Cevap bize bağlıdır.

Tarihin sonunda yaşamıyoruz; hatta sonun başlangıcında bile değiliz. Yeni bir büyük dönüşümün eşiğindeyiz. Küresel güçleri serbest bırakalım fakat bir şartla: Karanlık ve incitici etkileri popüler demokrasinin kontrolü altına alınıp insan birlikteliğinin ve toplumsal adaletin etik ilkelerine saygı duymaya ve onları gözetmeye zorlanmalıdır. Bu dönüşümün hangi kurumsal yapıları doğuracağını tahmin etmek için henüz çok erken. Tarihin rüçhan hakları satın alınamaz. Fakat mantıken emin olabileceğimiz şey, bu yapıların amaçlarını gerçekleştirmek için geçmek zorunda oldukları bir testin var olduğudur: O da kimliklerimizi gezegensel düzeye taşımalarıdır -yani insanlık düzeyine-.

Er ya da geç geri döndürülemez karşılıklı bağımlılığımızdan sonuçlar çıkarmak zorunda kalacağız. Bunu yapmadığımız takdirde, ancak küresel keşmekeşin nimetlerinden istifade eden devletlûlara nasip olan kazanımların tümü, hayat kalitesi ve pek çok insanın onuru açısından büyük maliyetlere neden olarak elde edilmeye devam edecek; hep birlikte mesken tuttuğumuz dünyanın zaten var olan müthiş güvensizliğine ve kırılganlığına yenileri eklenecektir.

Kimlikle oynamak için elimizde bulunan araçlardan birisi internet. Hatta Dünya Çapındaki Ağ üzerinde (www) sahte kimlikler oluşturarak iletişim kurabili-

yoruz. Siz de özellikle siber âlemdeki kimliklerimizin ancak bir eğlence aracı olacak biçimde çözündüğünü düşünüyor musunuz?

Akışkan dünyamızda kendimizi hayat boyu hatta hayat boyu olmasa bile uzunca bir süre tek bir kimliğe adamamız riskli bir iştir. Kimlikler artık giyip göstermek içindir; elde tutmak veya saklamak için değil. O kadarını şu ana kadar konuştuklarımızdan da çıkarabiliriz. Mademki günlük hayatımızı ister istemez bu şartlar altında sürdüreceğiz, elektronik aygıtları, internet sohbet programlarını ve cep telefonu 'ağlarını' bu durumun sorumlusu saymak adil olmayacaktır. Zira olup biten başka bir şeydir: Onulmaz biçimde kimlikleri eğip bükmeye ve onlara şekil vermeye zorlanıyoruz ve istesek de tek bir kimliğe bağlanıp kalamıyoruz. Dolayısıyla, elektronik araçların bu işteki rolü söz konusu duruma elverişli olmaları ve milyonlar tarafından şevkle kucaklanmalarıdır.

'Sahte kimlikler' tabirini kullanırız, ama böyle bir şeyi ancak ve ancak tek ve biricik 'hakiki kimliğin' var olduğunu farz ediyorsak söyleyebiliriz. Fakat bu faraziye değişen modanın peşinden koşan insanlara inandırıcı gelmez -her zaman ve sadece *modanın*, fakat moda olarak kaldığı sürece *zorunlu* olan modanın... Bu bütün hayatını saplantılı biçimde 'hakiki kimliğini' bulmaya adamış olan, Henrik Ibsen'in kahramanı Peer Gynt'in hayat stratejisini özetleme biçimidir: 'Zamanı hareketsiz kılmayı denedim -dans ederek!'

1867'de basılmış olan Peer Gynt, kimliğin muğlâklığından şaşkına dönmüş ve rahatsız olmuş herkes tarafından bugünlerde okunup üzerinde derinlemesine düşünülmelidir -bu da açıkçası herkes demektir-. Günümüz sorunlarının hepsi orada kâhincesine öngörülüp açıklanmıştır.

Peer Gynt'in her şeyden çok korktuğu şey, 'tek bir kimliğe saplanıp kalmak' ve 'ondan kendisini hiçbir şekilde kurtaramayıp' 'ömrünün geri kalanını' o kimlikle geçirmek idi.[34] 'Ricat alanı bulamamak... Bunun hiçbir zaman boyun eğmeyeceği bir hal olduğunu' söylüyordu. Böyle bir manzara neden korkutucuydu? Çünkü 'köşeyi dönünce bizi neyin beklediğini bilemeyiz'; şu an için güzel, konforlu ve saygın görünen şeyler köşeyi döner dönmez çirkin, elverişsiz ve aşağılık bir hal alabilir. Böylesine nahoş bir ihtimalden kaçıp kurtulmak için Peer Gynt ancak 'önleyici darbe' denebilecek bir şeye karar verdi: 'Tam bir risk alma sanatı, / eylemde bulunacak zihinsel güce sahip olmak, / o da şudur: tercih özgürlüğünü elde tutmak', 'güzel günlerin geleceğini bilmek', geri çekilmek zorunda kalırsanız arkanızda bir köprünün olduğunu bilmek'. Böyle bir stratejinin meyve vermesini sağlamak için, Peer Gynt kendisini her yandan eve ve arkadaşlara bağlayan bağları koparmaya, / her türlü dünyalığı göğe savurmaya, / aşkın hazlarına pervasızca elveda demeye ahdetti (hikâyenin sonunda ortaya çıktığı üzere, bu yanlışlıkla oldu). Bir krallığın hükümdarı olmak bile pek çok zorunluluk ve kısıtlamayla dolu çok riskli bir iştir. Gynt sadece 'insanlık deneyiminin sultanı' olmak istedi ve sonuna kadar bu stratejiyi takip etti -sadece hayatının sonunda şaşkın, üzgün ve kafası karışmış bir şekilde şunu merak etti: 'Bunca yıldır Peer Gynt nerelerdeydi? Tam anlamıyla gerçek bir insan olarak ben kendim neredeydim?' Sadece gençliğinin büyük aşkı olup Gynt'in kendisine ömür boyu sadık kaldığı Solveig, aşığı Gynt İnsanlık Deneyiminin Sultanı olmaya ahdettiğinde bu soruyu cevaplayabilirdi -ve cevapladı-. Nerede miydin? 'Benim inancımda, umudumda ve aşkımda gizliydin.'

34 Buradaki Peer Gynt alıntısı Christopher Fry ve Johan Fillinger çevirisinden yapılmıştır (Oxford University Press, 1970).

Bizler bir buçuk asır sonra bugün tüketim toplumunun tüketicileriyiz. Tüketim toplumu bir piyasa toplumudur; hepimiz aynı anda pazarın hem *içinde* hem *üstündeyiz*; eşzamanlı olarak hem tüketici hem ürünüz. Hiç şüphesiz insan ilişkilerinin ve temsilen kimliklerimizin (kendimizi ilişki kurduğumuz insanlar üzerinden tanımlarız) kullanımı/tüketimi, satın almayla başlayıp atık tasfiyesiyle sonuçlanan araba kullanımı/tüketimi döngüsündeki örneği taklit ederek hızla aynı seviyeye ulaşır.

Gitgide artan sayıda gözlemci mantıklı biçimde arkadaşların ve arkadaşlığın, tamamıyla bireyselleşmiş toplumumuzda hayati bir rol oynamasını bekler. Toplumsal dayanışmanın geleneksel destek unsurlarının hızla devre dışı kaldığı böyle bir dönemde, arkadaşlıkla dokunmuş ilişkiler can yeleklerimiz ve cankurtaran filikalarımız olabilir. İçinde yaşadığımız tercih çağında 'seçime dayalı toplumsal ilişkinin arketipi' olarak arkadaşlığın doğal tercihimiz olduğuna değinen Ray Pahl, arkadaşlığı geç modern hayatın 'toplumsal yoldaşlık' biçimi diye adlandırır.[35] Öte yandan, gerçek bu kadar basit görünmüyor. İçinde bulunduğumuz şu 'geç modern' ya da akışkan modern çağda ilişkiler konusu muğlâk bir meseledir ve çok daha akut ve sinirleri yıpratıcı bir belirsizliğin odağı olacak gibi görünüyor. Hepimizin yoldaşlık karşılığında tutkuyla istediğimiz bedel, kısmen de olsa, şaşmaz biçimde bağımsızlıktan fedakârlıktır; her ne kadar kişi içtenlikle birincisini ikincisi olmadan arzulasa da...

Sürekli belirsizlik berbat derecede alçaltıcı, verimsizleştirici ve dayanılması zor bir zihinsel durum olan bilişsel ahenksizlikle/uyumsuzlukla sonuçlanır. Karşılık olarak da, aralarında en çok başvurulanın uzlaştırılamaz iki değerden

35 Bakınız: Ray Pahl, *On Friendship* (Polity, 2000).

birinin aşağılanması, önemsizleştirilmesi ve küçültülmesinin sayılabileceği hafifletici hileler manzumesini davet eder. Karşıt baskılara maruz kalan ve artık 'ikinci bir bildirime kadar' anlamına gelen çoğu ilişki çatırdayacaktır. İlişkinin çatırdaması önceden tahmin edilip yüzleşmeye hazırlıklı olunan makul bir beklentidir.

Yüksek atık ihtimali daha ilişkinin ağları örülürken hesaplandığından, sağduyu ve basiret atık tasfiye tesislerinin çok önceden hazırlanmasını tavsiye eder. Hepsinden öte, aklı başında kentsel gelişim uzmanları (en azından Amerika'da) yıkım ruhsatını almadan yeni bir inşaata başlama riskine girmeyeceklerdir. Kumandanlar güvenilir bir çıkış senaryosu çizilmeden birliklerini savaş alanına sürmeyi istemezler. Dünyanın her yanındaki işverenler de iş hacmini artırmayı imkânsızlaştıran şeyler arasında işçilerin kazanılmış haklara dair varsayımları ile işten çıkarmaları zorlaştıran engelleri sayıp şikâyet eder dururlar.

Kolayca başlatılan, hızla tüketilen ve talebe göre atılan ilişkilerin kendi yan etkileri vardır. Çöp yığını heyulası hiç de uzakta değildir. Hepsi bir yana, hızlı atık tavsiye hizmetleri her iki tarafın emrine amadedir. Oliver James'in tarif ettiği türden bir felaketle karşılaşabiliriz: 'Hayatımız sürekli olarak başkalarının yokluğu duygusuyla zehirlenmiş halde, boşluk ve yalnızlık hissi nedeniyle matem havasında'.[36] Sürekli olarak 'âşıklarınız ve arkadaşlarınız tarafından terk edilme duygusu içinde' olabilirsiniz.

Bir çeşit 'bağımlılık depresyonu' içinde olalım ya da olmayalım, ister tam bir gün ışığı içinde olalım ister geceye özgü sanrılar bizi sarmış olsun, hepimizin korktuğu

36 Bakınız: Oliver James, 'Constant Craving', *Observer Magazine*, 19 Jan. 2003, s. 71.

şey terk edilme, dışlanma, reddedilme, oy birliğiyle atılma, sahipsiz kalma, düşkün sayılma, olduğumuz şeyden mahrum bırakılma ve olmak istediğimiz şeye izin verilmemesidir. Yalnız bırakılmaktan, çaresiz kalmaktan ve bahtsız olmaktan korkuyoruz. Yoldaşlığa reddedilmekten, seven bir kalbe girememekten veya bir yardım elinin uzatılmamasından korkuyoruz. Hurdalığa atılmaktan korkuyoruz. Hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan, bizim başımıza gelmeyecek olan kesinliği özlüyoruz. Muafiyetin evrensel ve yaygın tehdidinden muaf olmayı özlüyoruz.

Dışlanma korkusu birini diğerinden ayırabilmek şöyle dursun, doğalarından bile nadiren emin olduğumuz iki kaynaktan zuhur eder.

Daha net bir tanımlamaları olmadığından dolayı 'küresel güçler' diye adlandırılan, görünürde rastlantısal, tesadüfî ve kelimenin tam manasıyla öngörülemez geçişler ve akıntılar var. Daha önce dayanıklı ve güvenilir çapalarımızı attığımız manzarayı ve şehir peyzajını idraki aşan bir hızla ve hiçbir uyarıda bulunmaksızın değiştiriyorlar. İnsanları yeniden karıp toplumsal kimliklerini altüst ediyorlar. Kaşla göz arasında bizi sabit adresleri ve kimlikleri olmayan serserilere dönüştürebilirler. Kimlik kartlarımızı çekip alabilir veya onaylı kimliklerimizi geçersiz hale getirebilirler. Bize bunu cezaya maruz kalmadan yapabileceklerini her gün hatırlatırlar. Zaten önceden reddedilmiş, hayatlarının peşinde koşmaya zorlanmış veya evlerinin dışında yaşam savaşı vermek zorunda bırakılmış, kimlikleri ve özgüvenleri çalınmış insanları bizim kapımızın önüne hafriyat kamyonuyla dökercesine döktüklerinde bunu bize hissettirirler. Bugünlerde hiçbir şey hakkında 'ağlardan', 'bağlantılardan' ve 'ilişkilerden' söz ettiğimiz kadar büyük bir ciddiyetle veya zevkle bahsetmiyoruz, çünkü 'asılları' -sıkıca örülmüş

ağlar, sağlam ve güvenilir bağlantılar ve tam yetkili ilişkiler-devre dışı kalmıştır.

Bu uzun girizgâha sizin sorunuzu karşılayabilmek için ihtiyaç duydum. Açıklamaya çalıştığım şey şu: Şayet mecburen ağlardan söz ediyor ve bu ağları 'hızlı flört' ve cep telefonu 'mesajlaşmasının' büyülü dünyasıyla örmeye çabalıyorsak (en azından siluetlerini), bunun yegâne sebebi gerçek akrabalık ağlarının, arkadaşların, ahretliklerin ve kan kardeşlerin vaktiyle ekstra bir çaba göstermeksizin hakiki manada sağladığı güvenlik ağlarını özlüyor olmamızdır. Cep telefonu rehberleri kayıp cemaatin yerini tutar ve bu rehberlerin kaybolan yakınlığı tekrar sağlayacağı umut edilir. Elde tutmak şöyle dursun, kaldırmaya bile takatlerinin yetmeyeceği umutlar manzumesinden oluşan bir yükü taşımaları beklenir.

Kendisinden bir kez daha alıntı yapmam gerekirse, Andy Hargreaves gitgide 'sürekli aile sohbetleri ve ilişkilerinin' yerini almakta olan 'ufacık etkileşimlerin epizodik bağlarından' söz eder.[37] Elektronik teknolojiler tarafından 'kolaylaştırılmış temaslara' maruz kalan bizler, gerçek hayatta gerçek insanlarla doğal etkileşime girme kabiliyetimizi yitiriyoruz. Hatta yüz yüze temaslarda utangaçlık gösteriyor, belalara davetiye çıkarmamak ve kendimizi belalara açık hale getirmemek için telefonumuza sarılıp hararetle tuşlara basarak mesaj yazmaya girişiyoruz -fiziksel olarak yakınımızda olan şu 'gerçek insanlarla' karmaşık, dağınık, öngörülemez, kesip bitirilmesi zor etkileşimlerden kaçmak için-. Hayali cemaatlerimiz genişledikçe (her ne kadar daha sığ olsa da) gerçeklerini bir araya getirip kaynaştırma görevi daha ürkütücü bir hal alıyor.

Tüketici piyasaları her zaman olduğu gibi bizi bu aç-

37 Hargreaves, *Teaching in the Knowledge Society*, s. 25.

mazdan kurtarmaya pek istekli. Stjepan Mestrovic'ten bir ipucu alan Hargeaves şunu öne sürüyor: 'Günümüzde duygular daralan ilişkiler dünyasının 'şu an' harmanında hasat edilip tüketilebilir şeyler halinde yeniden ekiliyor.' Reklamcılık otomobilleri arzu ve ihtirasla, cep telefonlarını ise ilham ve şehvetle ilişkilendirir.'[38] Fakat tacirler ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, gidermeye söz verdikleri açlığı gideremezler. İnsanlar tüketim maddelerine dönüştürülmüş olabilir fakat tüketim maddeleri tekrar insana dönüştürülemez. Yani umutsuzca köklerini, akrabalığı, arkadaşlığı ve aşkı arama ilhamını bize veren insanlara *–birliktelikleriyle kendimizi tanımlayabildiğimiz* insanlara-.

Tüketilebilir ikame şeylerin 'gerçek şeylerden' bir gömlek üstün olduğunu kabul etmek lazım. Sonu gelmez müzakerelerden ve rahatsız edici tavizlerden muafiyet vaat ederler; tüm yakın ve sevgi dolu bağların er ya da geç gerektireceği fedakârlıkların, ödünlerin ve uzlaşmaların insanı tüketen mecburiyetine bir son vereceklerine yemin ederler. Tüm bu zorlamaları dayanılmaz bulmamız halinde tüm kayıplarımızı telafi etme teklifiyle bize yaklaşırlar. Eşyaları artık kullanışsız bulursak veya yeni, gelişmiş ve çok daha ayartıcı olanları ufukta görünürse, satıcılar hemen eskilerini hızla ve kolayca değiştirme garantisi verirler. Kısacası, tüketim malları tercihlerin nihai kesinsizliğini (*non-finality*) ve geri alınabilirliğini, seçilen nesnelerin de nihai atılabilirliğini temsil ederler. Daha da önemlisi, bizi kontrolleri altına alır görünürler. Faydalı ile çöp arasındaki çizgiyi çeken biz tüketicileriz. Partnerlerimiz için birer tüketim maddesine sahip olan bizler, sonumuzun bir çöp tenekesi olması konusunda endişelenmeyi artık bırakabiliriz. Yoksa bırakamaz mıyız?

---

38 Stjepan Mestrovic, *Postemotional Society* (Sage, 1997). [Stjepan G. Mestrovic, *Duyguötesi Toplum*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999]

Benim açımdan internet ile ilgili son soru, yeni medyanın kamuoyu ve kolektif kimlik oluşturmadaki yerine dikkat çekmek içindi. Tam olarak aklımdaki ne? Bana göre bu kitap iki konuyu daha aydınlatmalı: kimlik ve yeni medya; 'kimlik politikası' (çokkültürcülüğün krizi).

Karmaşık bir konu olan 'çokkültürlülüğü' daha önce tartışmıştık. O zaman birisi için şifa olan şeyin başka pek çok insan için zehir olabileceğini söylemiştim. Bence 'çokkültürlü çağ' ilanı, ne zaman seyahat etseler (gerek uçak ile gerekse de Dünya Çapında Ağ üzerinden çokça seyahat ediyorlar) aynı dili konuşup aynı şeylerden endişe eden aynı kulübün üyelerini bulan yeni küresel elitlerin hayat tecrübesini yansıtıyor. Avrupa'da ve Avrupa dışında konferanslar veren biri olarak, dinleyiciler tarafından bana sorulan soruların her yerde aynı olmasından dolayı şaşkınlığa uğruyorum.

Bu arada, çokkültürlü çağ ilanı aynı zamanda bir niyet beyanıdır: Kesin yargıda bulunmanın ve belli bir duruş sergilemenin reddidir; tercih edilen değerler ve hayat tarzlarına dair sonu gelmez tartışmalardan el çekip tarafsızlığını ilan etmektir. Küresel elitlerin yeni 'kültürel omnivorluğunu[39]' yansıtır: Dünyaya rafları çeşit çeşit teklifle dolu devasa bir mağaza muamelesinde bulunalım; katlar arasında dilediğimiz gibi dolaşmakta serbest olalım; sergilenen her ürünü deneyip tadalım ve onları gönlümüzün dilediği gibi toplayalım.

Bu seyahat eden insanların, ev veya ofislerinde sabitken dahi seyahat eden insanların davranış tarzıdır. Ne ki, bu davranış tarzı doğduğu yere sabitlenmiş olan ve daha iyi ya da en basitinden daha farklı bir hayat arayışıyla başka

39 T.S.N.: Hem et hem ot yiyen; hepçil

bir yere gitmek istediği takdirde en yakın sınırda durdurulup, ya 'yasadışı göçmenler' için belirlenmiş kamplara konulacak ya da 'evlerine geri gönderilecek' olan gezegenin sakinlerinin büyük çoğunluğu için uyum sağlanması kolay olmayan bir şeydir. Bu çoğunluk gezegensel ziyafetten dışlanmıştır. Onlar için 'çokkültürlü bir pazar' söz konusu değildir. Maria Markus'un belirttiği gibi, onlar kendilerini genelde kaybolmuş fakat geri geleceği hayal edilen bir geçmiş imgesi ile sapkınlık ve şer güçlerin işi olarak baktıkları bir bugün imgesi arasında salman 'askıda varoluş'[40] hali içinde bulurlar ve kendilerini kültürel mesajların sersemletici kakafonisinden 'uzak tutarlar'.

Geçmiş iki yüz yılın hiçbir evresinde eğitimli ve varlıklı elitlerle 'insanların' geri kalanı tarafından konuşulan diller arasındaki fark böylesine büyümemiş, bu diller vasıtasıyla aktarılan deneyimler böylesine farklılık arz etmemişti.

Modern devletin doğuşundan itibaren eğitimli elitler kendilerini (doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü) ulusun avangart ve yüksek birimleri olarak gördüler: Biz insanların geri kalanını bizim çoktan ulaştığımız seviyeye taşımak için buradayız –diğerleri bizi takip edecek ve onların hızlı hareket etmesini sağlamak bizim görevimizdir-. Bu kolektif misyon duygusu artık neredeyse tamamen terk edildi. 'Çokkültürcülük' söz konusu geri dönüşün üzerindeki perdahtır (veya özrüdür). Çokkültürcü bölünmeleri methedip alkışlayanlar sanki şunu ima ediyor gibiler: Olmak istediğimiz gibi olmakta özgürüz, fakat 'insanlar' (diğerleri) doğdukları yerde ve doğdukları gibi kalsalar iyi olur. Bırakalım öyle kalsınlar -bu onların sorunu; bizim değil-.

Günümüz kimliklerinin oluşumunda medyanın rolünü

40 Maria R. Markus, 'Cultural pluralism and the subversion of the "taken for granted" world', in *Race Critical Theories*, ed. Philomena Essed and David Theo Goldberg (Blackwell, 2002), s. 401.

sormuştunuz. Ben medyanın rolünün, izleyicilerinin kendi toplumsal pozisyonlarının belirsizliğiyle başa çıkmak için kullanacakları hammaddeyi sağlamaktan ibaret olduğunu söylemeyi tercih ederim. Çoğu televizyon izleyicisi gezegensel 'çokkültürlü' şenliklere katılmaktan men edildiğinin can sıkıcı şekilde farkındadır. 'Kozmopolit' küresel elitlerin ikamet ettiği sınır-ötesi ve sınır-üstü küresel uzamda yaşamak şöyle dursun, onu hayal dahi edemez. Gerçeğine ulaşması yasaklanmış insan yığınlarına medya 'sanal sınır-üstülük', 'ikame sınır-üstülük' ve 'hayali sınır-üstülük' sağlar.

'Sanal sınır-üstülüğün' verimliliği, ilgi ve dikkatteki kaymanın ve onun amaçlarının yerkürenin geniş sahalarıyla senkronize edilmesiyle sağlanır. Milyonlarca hatta yüz milyonlarca insan aynı film yıldızlarını ve pop yıldızlarını izleyip onlara hayran olur; eşzamanlı olarak 'heavy metalden' rap müziğe kayar; İspanyol paça pantolonlardan son moda spor ayakkabılara geçer; aynı (küresel) halk düşmanlarına ateş püskürür; aynı (küresel) kötü adamlardan korkup aynı (küresel) kurtarıcıları alkışlar. Bu hal onların fiziksel olarak yükselmelerine izin verilmeyen mertebelere bir süreliğine de olsa ruhsal olarak çıkmalarını sağlar.

İlgi odaklarının ve sohbet konularının senkronizasyonu elbette ortak kimlik için yeterli değildir; fakat odaklanılan konular öylesine hızlı değişir ki, bu gerçeği fark edecek zaman yoktur. Daha bıraktıkları etkiyi adlandırmaya vakit kalmadan gözden kaybolma eğilimindedirler. Fakat ortadan kaybolmadan önce dışlanmanın acısını yatıştırmayı becerirler. Tıpkı Peer Gynt'in eğlenip tadını çıkardığı türden bir seçme özgürlüğü yanılsaması yaratırlar; her ne kadar bu yanılsamaya uygun yaşamak ürkütücü bir görev ve çetin bir çaba olsa da -zira pek çok hayal kırıklığı doğurup geride pek az kazanç bırakır-. Kısa mutluluk anlarına uzun süreli endişe ve üzüntüler eşlik eder.

Örmeye başlayıp da çoğunun ucunu boşta bıraktığım ipliklerin uçlarını bir araya getirmemi isterseniz, kimliğimizin eşsizliğine dair soruya cevap vermeye çalışırken çoğumuzun çoğu zaman yaşadığımız belirsizlik deneyiminden bahsetmek isterim. Zihinlerimizde oluşturduğu karışıklık da eşsizdir. Bu kafa karışıklığının sebep olduğu sorunlara çare olacak kesin bir reçete yoktur; tüm bu sorunlarla başa çıkmanın riskten uzak ve hızlı çözüm yolları da yoktur. Tüm bunlara rağmen tekrar tekrar 'kendimizi tanımlama' vazifesiyle yüzleşmek zorunda kalacağımızı ve bu vazifenin başarılı, kalıcı ve tatmin edici bir kemal noktasına varma ihtimalinin çok az olduğunu da belirtmek isterim. Büyük ihtimalle kendi seçip beğendiğimiz bir kimlik arzusu ile tam da o kimliği edindiğimizde 'geri dönmek zorunda kalıp da geride bir köprü olmadığını' fark ettiğimiz anda yaşanması muhtemel korku arasında harap olup gideceğiz, tıpkı Peer Gynt gibi.

Söz konusu güçlükle yüzleşmekten kaçmak da çözüm değildir. Stuart Hall'un sözlerini hatırlayalım:

> Kültürel çeşitlilik günden güne modern dünyanın kaderi haline gelip etnik mutlakçılık geç modernliğin özelliği olmaktan çıktığı için, en büyük tehlike kültür ve cemaatin kapalı biçimlerini benimsemek ve farklılıklarla yaşamayı denemekten kaynaklanan zorlu problemlerle haşır neşir olmayı reddetmek suretiyle kimliklerini güvence altına almaya çalışan eski ve yeni ulusal ve kültürel kimliklerden neşet ediyor.[41]

Elimizden geldiğince bu tehlikeyi bertaraf etmeye çalışmamız lazım.

41 Stuart Hall, 'Culture, community, nation', *Cultural Studies*, 3 (1993), ss. 349-63.

Zygmunt Bauman

Kimlik

Kimliği belirleyen nedir? Bize verili olarak mı gelir, yoksa hayat boyu inşa ettiğimiz bir şey midir? Bauman bu kitabında yine çok yönlü bir düşünür olma özelliğini göstermekle kalmayıp, yaşanmışlıklarını da düşüncesiyle harmanlayarak zihin açıyor. Kimliği, ötekiliği, muhayyel tanımlamaların ve ön yargıların bizi düşürdüğü hali kendine has üslubuyla irdeliyor. İcat edilmiş uyrukların, sınırların ve ulusların yerlilik ile girdiği savaşı, kendi hayatından örneklerle zenginleştirerek açıklığa kavuşturuyor. Kendisine verilecek ödül ile ilgili olarak düzenlenen törende, hangi ulusal marşın gerçekten onu temsil edebileceğine karar vermekte zorlanırken yaşadığı açmaz, bir entelektüelin yersiz-yurtsuzluğunu anlatmakla kalmayıp, bir sürgün entelektüelinin içinden geçtiği acıtan gercekliği de hepimizin yüzüne vuruyor. Bu gerçekliğin en çarpıcı yanlarından biri belki de şu cümlede ete kemiğe bürünüyor : "Ben asıl ötekiliğimi bir Yahudi olarak İsrail'de yaşadım. Zira ben, İsrail Yahudileri için bir Polonya Yahudisiydim." Pek çoğumuz gibi, hayatı boyunca bir çeşit "çoklu ötekilik" halini tecrübe etmiş olan Bauman'ın kimlik üzerine söyledikleri, tıpkı diğer çalışmalarında olduğu gibi yolumuzu aydınlatmaya devam ediyor.

ISBN: 978-6059436298
9 786059 436298

/heretikyayin

